

Академія прикладних наук у м. Тарнув
Університет Віндзору
Балтійська міжнародна академія
Вища школа управління охороною праці в Катовіцах
Ризький північний університет
Міністерство освіти і науки України
Кременчуцький національний університет
імені Михайла Остроградського
Факультет права, гуманітарних і соціальних наук
Кафедра фундаментальних і галузевих юридичних наук
Центральноукраїнський державний університет
імені Володимира Винниченка
Центр українсько-європейського наукового співробітництва

Матеріали XI Міжнародної
науково-практичної конференції

«ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ НОРМ ПРАВА»

5 грудня 2025 р.

м. Кременчук, Україна

УДК 340.13(062.552)
Т 33

Т 33 **Теоретичні та практичні проблеми реалізації норм права :**
матеріали XI Міжнародної науково-практичної конференції,
м. Кременчук, 5 грудня 2025 р. Львів – Торунь : Liha-Pres, 2025.
160 с.

ISBN 978-966-397-580-1

У збірнику представлено матеріали XI Міжнародної науково-практичної конференції «Теоретичні та практичні проблеми реалізації норм права» (5 грудня 2025 року, м. Кременчук).

УДК 340.13(062.552)

ISBN 978-966-397-580-1

© Кременчуцький національний університет
імені Михайла Остроградського, 2025
© Українсько-польське наукове видавництво
«Liha-Pres», 2025

Голова програмного комітету:

НИКИФОРОВ Володимир Валентинович – доктор біологічних наук, професор, перший проректор Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського.

Члени програмного комітету:

ВОЛКОВ Владислав – доктор суспільних наук, доцент, ректор Балтійської міжнародної академії (Латвія);

БАХДІ Рім – доцент, декан факультету права Університету Віндзору (Канада);

МОХНАЦКІ Богдан – доктор габілітований інженер, професор, ректор Вищої школи управління охороною праці в м. Катовіце (Польща);

БУЧАШВІЛІ Хатуна – менеджер з аудиту та відповідності процесів для регіону GSM (Грузія);

СЛІНЬКО Сергій – доктор юридичних наук, професор, професор кафедри юридичних дисциплін Державного університету штату Північна Парана (Америка);

ХМЕЛЯЖ Кжиштоф – керівник кафедри права факультету управління та економіки Академії прикладних наук у м. Тарнув (Польща);

КРАВЧУК Валерій Миколайович – кандидат юридичних наук, доцент, прокурор відділу Офісу Генерального прокурора, доцент кафедри публічного та приватного права Київського університету імені Бориса Грінченка;

ЛЯТИШЕВА Вікторія Володимирівна – кандидат юридичних наук, доцент, декан факультету права, гуманітарних і соціальних наук Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського;

МИТРОФАНОВ Ігор Іванович – доктор юридичних наук, професор, професор кафедри фундаментальних і галузевих юридичних наук Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського;

СОБОЛЬ Євген Юрійович – доктор юридичних наук, професор, ректор Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка;

ЮЗЬКОВА Наталія Семенівна – доктор юридичних наук, професор, професор кафедри адміністративного і кримінального права Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара.

Голова організаційного комітету:

СКРИПНИК Володимир Леонідович – доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри фундаментальних і галузевих юридичних наук Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського.

Члени організаційного комітету:

ВІХЛЯЄВ Михайло Юрійович – доктор юридичних наук, професор, директор Центру українсько-європейського наукового співробітництва;

СИРОТА Дмитро Іванович – кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри фундаментальних і галузевих юридичних наук Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського;

СЛОБОДЯНИК Тетяна Миколаївна – кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри фундаментальних і галузевих юридичних наук Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського;

ХРЕБТОВА Алєся Анатоліївна – кандидат наук з державного управління, доцент, доцент кафедри фундаментальних і галузевих юридичних наук Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського;

ШАПОВАЛ Валерій Дмитрович – кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри фундаментальних і галузевих юридичних наук Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського.

Секретар організаційного комітету:

ШЕВЧЕНКО Марина Сергіївна – старший викладач кафедри фундаментальних і галузевих юридичних наук Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського.

ЗМІСТ

НАПРЯМ 1. РЕАЛІЗАЦІЯ НОРМ ПРАВА В ТЕОРІЇ ТА ІСТОРІЇ ДЕРЖАВИ ТА ПРАВА. КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО

Дискусійні питання прогалин у законодавстві Зеленко Інна Павлівна	9
Особливості відомчої нормотворчості Міністерства внутрішніх справ України Петрук Ярослав Анатолійович	11
Особливості вирішення житлової проблеми в Україні у XIX–XX ст. Поляруш Світлана Іванівна	14
Форма правління через призму втілення принципу поділу влади Рубаненко Арсеній Сергійович	18
Концептуалізація особливостей політики захисту прав дітей в умовах воєнних конфліктів Чепурний Тарас Віталійович	22
Призов жінок-медиків на військову службу в умовах воєнного стану: проблеми теорії та практики Шаповал Валерій Дмитрович	26

НАПРЯМ 2. ЦИВІЛЬНЕ, ЦИВІЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНЕ, СІМЕЙНЕ ТА МІЖНАРОДНЕ ПРИВАТНЕ ПРАВО

Компенсація за пошкоджене та зруйноване майно внаслідок збройного конфлікту Висоцька Аліса Євгенівна	29
Правові механізми недопущення та відсторонення спортсменів/команд від участі в олімпійських іграх Донець Антон Геннадійович	33
До питання дієвості процесуальних гарантій в цивільному судочинстві у протидії зловживанню правом Зленко Сергій Миколайович	37
Встановлення фактів, що мають юридичне значення під час воєнного стану Літвяков Едуард Михайлович	41
Особливості правового регулювання фіксації цивільного процесу Перунова Олена Миколаївна	45

Викрадення та незаконне переміщення дітей в умовах збройних конфліктів: міжнародно-правовий аналіз	
Позняк Єлизавета Андріївна	48
Європейська конвенція про здійснення прав дітей 1996 р.: процесуальні права дитини при усиновленні	
Чернік Світлана Дмитрівна	51

НАПРЯМ 3. ТРУДОВЕ ПРАВО. СЛУЖБОВЕ ПРАВО. ПРАВО СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ

Проблеми реалізації права на платформну зайнятість: розширення парадигми трудового права	
Луценко Олена Євгенівна	54

НАПРЯМ 4. ЗЕМЕЛЬНЕ ПРАВО. АГРАРНЕ ПРАВО. ЕКОЛОГІЧНЕ ПРАВО

Електронні земельні торги: правові аспекти та практика застосування	
Бондурова Яна Юріївна	58

НАПРЯМ 5. АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО. ФІНАНСОВЕ ПРАВО. ІНФОРМАЦІЙНЕ ПРАВО

Implementacja europejskich standardów monitoringu finansowego w działalności notariusza: doświadczenia Ukrainy i Polski	
Dr Krzysztof Chmielarz, Aliesia Khrebtova.....	63
Визнання торговельної марки добре відомою в Україні та адміністративна відповідальність за порушення прав на об'єкт права інтелектуальної власності	
Заліпаєв Юрій Валерійович	67
Нормотворче забезпечення публічних доходів від санкцій і примусового відчуження активів: сучасний стан та перспективи вдосконалення	
Захаров Станіслав Володимирович.....	70
Роль торгово-промислових палат у розвитку міжнародного бізнесу	
Йовбак Іванна Яна Іванівна	73
Розуміння поняття супроводу військовослужбовців як складової частини цивільно-військових відносин в системі військового та адміністративного права	
Капець Олександр Олександрович	75
Проблеми кваліфікації порядку мобілізації під час воєнного стану	
Кутова Тетяна Родіонівна	78

Глобальна інформатизація як компонента розвитку міжнародного бізнесу Міклош Вікторія	83
Цифрові права громадян як складова прав четвертого покоління Трошкіна Катерина Євгенівна	85
Адміністративно-правові механізми протидії дезінформації в Україні Чорба Максим Дмитрович	88
Щодо інституційного виміру інформаційно-правового забезпечення агропромислового комплексу Шорський Павло Олександрович	91
Правовий статус громадських організацій в Україні Якимець Тарас Анатолійович	93
Адміністративно-правові гарантії діяльності комунальних підприємств, установ, організацій Яцентюк Станіслав Володимирович	98

НАПРЯМ 6. КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ТА КРИМІНОЛОГІЯ. КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО

Організація розгляду кримінального провадження в умовах воєнного стану Віднійчук Ірина Владиславівна	101
Актуальні проблеми кримінальної відповідальності за незаконне збагачення в умовах воєнного стану Горб Тимофій Андрійович	106
Процесуальні та організаційні форми взаємодії слідчого і прокурора під час розслідування корупційних кримінальних правопорушень Дрозд Віталій Юрійович	108
Злочинна недбалість чи форс-мажор? Аналіз суб'єктивної сторони правопорушень із військовим майном Лаврьонов Роман Петрович	112
Поняття військових кримінальних правопорушень Митрофанов Ігор Іванович	118
Деякі проблеми застосування ст. 299 Кримінального кодексу України «Жорстоке поводження з тваринами» (за матеріалами судової практики) Оробець Костянтин Миколайович	122

Проблеми кримінально-правової кваліфікації самовільного залишення
військової частини під час правового режиму воєнного стану
Солодуха Вікторія Сергіївна..... 126

Сучасні ризики поширення зброї в Україні в умовах воєнного стану
Сташишин Анастасія Сергіївна, Ніколасенко Тетяна Богданівна.. 130

НАПРЯМ 7. КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ТА КРИМІНАЛІСТИКА. СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА

Зупинення досудового розслідування в умовах воєнного стану: проблеми
правозастосування та шляхи вдосконалення
Застрожнікова Катерина Сергіївна 134

Державний і процесуальний примус: природа та межі
Тарасюк Сергій Миколайович 137

Процесуальні гарантії захисту права власності при вирішенні питання
про спеціальну конфіскацію
Якових Є. В...... 141

НАПРЯМ 8. СУДОУСТРІЙ, ПРОКУРАТУРА ТА АДВОКАТУРА. МІЖНАРОДНЕ ПУБЛІЧНЕ ПРАВО

Питання реформування адвокатури України у звітах Європейської Комісії
за 2023–2025 роки у межах Пакета розширення Європейського Союзу
Заболотний Олег Миколайович 146

Політико-правове значення приєднання Литви до Спеціального
трибуналу за злочин агресії проти України
Пилипенко Володимир Пилипович..... 151

НАПРЯМ 9. АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЮРИСПРУДЕНЦІЇ

Особливий період як правовий контекст функціонування
правоохоронної системи
Тарасенко Олександр Сергійович 154

НАПРЯМ 1. РЕАЛІЗАЦІЯ НОРМ ПРАВА В ТЕОРІЇ ТА ІСТОРІЇ ДЕРЖАВИ ТА ПРАВА. КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-580-1-1>

ДИСКУСІЙНІ ПИТАННЯ ПРОГАЛИН У ЗАКОНОДАВСТВІ

Зеленко Інна Павлівна

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри загальноправових дисциплін
та державного управління
Центральноукраїнський державний університет
імені Володимира Винниченка
м. Кропивницький, Україна*

Наявність прогалин в законодавстві передбачає продовження наукових розвідок, не дивлячись на те, що тема доволі розроблена в українській науці. Виникнення їх до тепер пов'язують з двома групами причин – об'єктивними (зміна суспільних відносин, науково-технічний прогрес, зближення з європейським правом) та суб'єктивними (недосконалість юридичної техніки). Внаслідок прогалин у законодавстві втрачається системність законодавства, що викликає труднощі у процесі правового регулювання суспільних відносин [1, с. 80].

У юридичній енциклопедії зазначається, що «прогалинами в законодавстві є повна або часткова відсутність законодавчої регламентації певної групи суспільних відносин, що потребують правового регулювання [2, с. 148].

Науковці пропонували різні визначення прогалин у законодавстві.

Так, С. Погребняк вважає, що прогалини у законодавстві – це відсутність законодавчої регламентації певних відносин. Він зазначає, що є розширювальне тлумачення, коли ми маємо справу з обставинами, які законодавець передбачав, але не зміг висловити словами, а звужувальне тлумачення – прогалина існує у випадку, коли законодавець взагалі не передбачав такі обставини. Тому в першій ситуації суб'єкт застосування права ніби стає на точку зору, з якої законодавець дивився на обставини, які мав на увазі, а в другій – на точку зору, з якої законодавець подивився би, якщо мав би їх на увазі [3, с. 45].

А. Майданюк під прогалиною в законі розуміє повну або часткову відсутність правових норм у певному законі, які необхідні для врегулювання правовідносин [4, с. 45].

В. Тарануха зазначає, що прогалина в законодавстві – це відсутність нормативної правової регламентації конкретної групи суспільних відносин у галузі правового регулювання, які визначені головними засадами права, інакше кажучи, це відсутність норми права, що могла би врегулювати певний вид суспільних відносин, яким необхідне правове врегулювання [5, с. 17].

На думку П. Рабіновича, прогалина в законодавстві являє собою відсутність нормативно-правової регламентації певної групи суспільних відносин у сфері правового впливу, що окреслюється основними принципами права [6, с. 140].

Є. Харітонова визначає прогалини у цивільному законодавстві як неповноту у вираженні цивільного права стосовно фактів суспільного життя, котрі знаходяться у сфері цивільно-правового регулювання [7, с. 77–78].

Н. Заболотна вважає, що прогалина в цивільному законодавстві – це повна або часткова відсутність у всьому масиві чинного цивільного законодавства правової норми, необхідної для повноцінного вирішення питання, що входить до сфери правового регулювання [8, с. 71].

Відповідно до листа Міністерства юстиції «Щодо порядку застосування нормативно-правових актів у разі існування неузгодженості між підзаконними актами» прогалини в законі – це повна або часткова відсутність необхідних юридичних норм у законі [9].

Отже, прогалини у законодавстві – це вид юридичних дефектів, який являє собою повну або часткову відсутність у нормативно-правових актах норм права, необхідних для врегулювання суспільних відносин, що знаходяться у сфері правового регулювання.

Література:

1. Подковенко Т. А., Мельнічук А. С. Прогалини у законодавстві та способи їх подолання. URL: <https://surl.li/yfubqx>
2. Юридична енциклопедія : в 6 т. / редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. К. : Укр. енцикл., 1998. Т. 5 : П–С. 2003. 736 с.
3. Погребняк С. Прогалини в законодавстві та засоби їх подолання. *Вісник Академії правових наук України*. 2013. № 1 (72). С. 44–56.
4. Майданюк А. М. Прогалини в законодавстві та шляхи їх усунення на сучасному етапі розвитку права. *Наше право* : спеціалізоване видання. 2012. № 3. Ч. 1. С. 45–50.

5. Тарануха В. Прогалини в праві: поняття, сутність, способи їх усунення та подолання. *Юридична Україна* : щомісячний правовий часопис. 2009. № 2. С. 15–19.

6. Рабінович П. М. Основи загальної теорії права та держави : навч. посібник. Вид. 5-те, зі змінами. Київ : Атіка, 2001. 176 с.

7. Харитонов Є. Нариси теорії цивілістики (поняття та концепції) : монографія. О. : Фенікс, 2008. 346 с.

8. Заболотна Н. Я. Прогалини у цивільному законодавстві та способи їх подолання: загальнотеоретичне дослідження. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 6. С. 68–71.

9. Лист Міністерства юстиції «Щодо порядку застосування нормативно-правових актів у разі існування неузгодженості між підзаконними актами» від 30.01.2009 р. № Н-35267-18. *Офіційний веб-сайт Верховної Ради України*. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v3526323-09>

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-580-1-2>

ОСОБЛИВОСТІ ВІДОМЧОЇ НОРМОТВОРЧОСТІ МІНІСТЕРСТВА ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ

Петрук Ярослав Анатолійович

аспірант

Донецький державний університет внутрішніх справ

м. Кропивницький, Україна

Відомча нормотворчість Міністерства внутрішніх справ України відіграє важливу роль в забезпеченні законності та правопорядку. Вона спрямована на створення внутрішніх нормативно-правових актів МВС України, які покликані деталізувати загальні норми права, адаптувати їх до потреб правоохоронних органів, конкретизувати чіткі алгоритми дій для службовців. Окрім того, відомча нормотворчість МВС України сприяє захисту прав і свобод громадян, адже відомчі нормативно-правові акти регулюють порядок застосування заходів примусу, проведення слідчих дій, тощо.

Вороніна І.М. зазначає, що відомча нормотворчість – це діяльність суб'єктів реалізації правоохоронної функції держави (уповноважених на те центральних органів виконавчої влади), які з метою реалізації законів України й нормативно-правових актів вищих органів державної влади в межах своїх повноважень приймають відомчі нормативно-правові акти,

що деталізують і роз'яснюють механізм реалізації державної політики в правоохоронній сфері [1, с. 43].

Тобто, головне призначення відомчої нормотворчості полягає в деталізації та роз'ясненні положень законів і актів вищих органів державної влади для практичного застосування у діяльності правоохоронних органів.

Особливість відомчої нормотворчості МВС України полягає в тому, що вона не є самостійним джерелом права, та виступає допоміжним механізмом, має обмежену сферу дії, поширюються переважно на внутрішню організацію та діяльність підпорядкованих структур, який забезпечує узгоджене та ефективне функціонування системи правоохоронних органів.

Правовою основою відомчої нормотворчості МВС України виступає Закон України «Про правотворчу діяльність». Він визначає загальні принципи, процедури та вимоги до створення в цілому нормативно-правових актів, що поширюються на всі органи державної влади, в тому числі на Міністерство внутрішніх справ України.

Так, в статті 19 Закону України «Про правотворчу діяльність» від 24 серпня 2023 року, зазначається, що накази міністерств, які приймаються на основі та на виконання Конституції України та (або) законів, чинних міжнародних договорів України, постанов Верховної Ради України, указів Президента України, постанов Кабінету Міністрів України, мають на території України вищу юридичну силу, ніж нормативно-правові акти, передбачені пунктами 8-13 цієї частини, і є обов'язковими до виконання на території України [2].

Тобто, ст. 19 Закону «Про правотворчу діяльність» закріплює правову основу та юридичну силу для відомчих нормативно-правових актів, зокрема наказів МВС України, визначаючи їх важливими елементами системи нормативно-правових актів України.

Особливістю відомчої нормотворчості МВС України є те, що вона охоплює сферу забезпечення громадської безпеки, публічного порядку, діяльність поліції, міграційну політику, цивільний захист, охорону державного кордону, а тому значна частина відомчих актів має оперативний та процесуальний характер, регулюючи порядок дій працівників. Тобто, відомча нормотворчість МВС України має оперативно реагувати на зміни в безпековій ситуації, та мати високий ступінь гнучкості, що в свою чергу, дозволяє швидко вдосконалювати внутрішні процедури.

Науковець Котелюх М. О. зокрема зазначає, що відомча нормотворчість є невід'ємною складовою правового регулювання, яка забезпечує оперативність і гнучкість у реалізації законів через підзаконні акти,

створені в рамках компетенції конкретних суб'єктів охорони правопорядку [3, с. 76].

Варто зазначити, що багато актів регулюють внутрішню службу діяльність, службу дисципліну, кадрові питання, службові розслідування, тощо. Таким чином, відомча нормотворчість МВС України потребує спеціальних знань у сфері публічної безпеки, криміналістики, адміністративного провадження, тактики поліцейської діяльності, тощо, з метою створення відомчих інструкцій, наприклад щодо роботи патрульних підрозділів, та інших відомчих нормативно-правових актів.

Так, вчена Вороніна І.М. зокрема зазначає, що відомча нормотворчість повинна мати спеціальні знання і спеціальний досвід в розробників вказаного нормативного акта (досить глибокі знання ними питання, характеру взаємних відносин адресатів нормативного припису (враховуючи суто технічний аспект), сформованої практики, наявної бази нормативного регулювання, соціальних запитів) [4, с. 31].

Також, важливою особливістю відомчої нормотворчості є те, що відомчі нормативно-правові акти МВС України не можуть суперечити законам України та урядовим постановам.

Отже, відомча нормотворчість Міністерства внутрішніх справ України є важливим інструментом забезпечення законності, правопорядку та ефективної діяльності правоохоронних органів. Відомчі нормативно-правові акти МВС України виконують допоміжну функцію, мають обмежену сферу дії та поширюються переважно на внутрішню організацію роботи підпорядкованих структур, забезпечуючи узгодженість і стабільність функціонування системи.

Правовою основою відомчої нормотворчості виступає Закон України «Про правотворчу діяльність», який визначає загальні принципи та процедури створення нормативно-правових актів, зокрема наказів міністерств.

Відомча нормотворчість характеризується обмеженою сферою дії, спрямованість переважно на внутрішню організацію та діяльність підпорядкованих структур, що забезпечує узгоджене функціонування системи МВС України. Відомчі нормативно-правові акти мають оперативний і процесуальний характер, дозволяють швидко реагувати на зміни у безпековій ситуації, а також регулюють службу дисципліну, кадрові питання та порядок проведення слідчих дій, тощо.

Таким чином, відомча нормотворчість МВС України є невід'ємною частиною системи правового регулювання, яка забезпечує ефективну реалізацію державної політики у сфері охорони правопорядку, дотримання прав і свобод громадян, а також забезпечують гнучкість і оперативність у виконанні службових завдань. Разом з тим, вона повинна здійснюватися в суворій відповідності до законів України та актів вищої

юридичної сили, що гарантує її легітимність та правову визначеність.

Література:

1. Вороніна І. М. Актуальні питання відомчої нормотворчості в системі органів внутрішніх справ. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер. : Юриспруденція*. 2015. № 17. Т. 1. С. 43–45.

2. Про правотворчу діяльність: Закон України від 24 серпня 2023 р. № 3354-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3354-20#Text>

3. Котелюх М. О. Вплив відомчої нормотворчості на правове регулювання діяльності правоохоронних органів. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2024. № 5. С. 72–77.

4. Вороніна І. М. Теоретико-методологічні засади вдосконалення відомчої нормотворчості в умовах трансформації перехідного суспільства. *Право і суспільство*. 2015. № 5 (2). С. 23–34.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-580-1-3>

ОСОБЛИВОСТІ ВИРІШЕННЯ ЖИТЛОВОЇ ПРОБЛЕМИ В УКРАЇНІ У XIX-XX СТ.

Поляруш Світлана Іванівна

кандидат історичних наук, доцент,

доцент кафедри загальноправових дисциплін

та державного управління

Центральноукраїнський державний університет

імені Володимира Винниченка

м. Кропивницький, Україна

У період війн відбувається масштабне руйнування житлового фонду та особливо гостро постає питання забезпечення населення житлом. Так, за даними Міністерства розвитку громад та територій України на середину жовтня 2025 року росіянами пошкоджено в нашій державі 13 %, тобто близько 320 тисяч житлових будинків [1]. Вказана цифра щодня зростає. За підрахунками Світового банку, для відновлення таких обсягів Україна потребує щонайменше 86 млрд доларів.

Варто констатувати, що проблема житлового забезпечення населення завжди стояла гостро, а особливо після воєнних конфліктів.

Вказаною проблематикою різних історичних періодів у контексті державної політики або повсякденного життя населення займаються такі українські вчені, як О. Аврамова, М. Борисенко, О. Вітолін, Т. Герасимов, К. Діденко, А. Крижановський, К. Кузіна, І. Куліш, А. Мирошніченко, О. Мовчан, О. Омельчук, О. Остапенко, О. Рябченко, Ю. Тарасюк, Т. Терещенко, Т. Чагонєць, С. Шліпченко, О. Янковська та ще ціла низка науковців. Частково торкаються її дослідники, які вивчають кооперативний рух, зокрема, Є. Васильєв, С. Гладкий, В. Коверзнев або вивчають історію містобудування чи архітектурних стилів, І. Андрейко, Т. Березюк, С. Тимошенко та інші науковці.

У посібнику за редакцією Є. Харитонова та О. Берназ-Лукавецької запропонована періодизація історії житлового права за критерієм суб'єктивного підходу до проблеми: 1) постановка житлової проблематики (XIX століття); 2) перше законодавче врегулювання суб'єктивних житлових прав (1900–1917 рр.); 3) радянський період (1917–1991 рр.); 4) період приватизації житлового фонду (1992–1998 рр.); 5) період виникнення нових принципів житлового права, що змінило зміст житлових прав громадян, зокрема кредитування житла, інвестиційні програми у житлове будівництво (1999–2008 рр.); 6) трансформаційний період житлового права – це період парадигми житлового права, пов'язаної зі змінами соціальних стандартів і норм згідно з європейським досвідом [2, с. 13]. Думається, що радянський період потребує виділення окремих підетапів.

У другій половині XIX ст. посилюються урбаністичні тенденції і починає активно будуватися житло як для пролетаріату (переважно власниками фабрик і заводів) так і для заможних містян споруджується комфортне житло для здачі в оренду (прибуткові будинки). У Зведенні законів російської імперії 1857 р. вперше систематизується будівельне законодавство під назвою Будівельний статут. Науковиця О. Аврамова зазначає, що перші дослідження житлових потреб фабрично-заводських робітників були здійснені у другій половині XIX ст. Ф. Дмитрієвим [3]. Довгий час інші міські верстви населення і селянство залишалися поза увагою науковців.

На початку XX ст. з'являються міжнародні стандарти у житловій сфері, розроблені на Всесвітній виставці у Парижі у вигляді Резолюції П'ятого Міжнародного Конгресу з квартирної справи. Починає формуватися внутрішньо імперське законодавство, що переважно торкається поліпшення житлового становища військовослужбовців та їх сімей, інституту житлового найму, окремих питань експлуатації житлового фонду.

Більшовицький переворот 1917 р. та поширення влади більшовиків в Україні призвели до політики «квартирної переділу», під яким

розуміють реквізиції житла так званих «нетрудових елементів» або ущільнення їх, що породило нове явище під назвою комунальна квартира. Швидкий розвиток промисловості міст, масове переселення селянства у міста сприяли виникненню житлової кризи 1920-х рр. Причинами її були також і Перша світова та громадянська війни. Наслідками цього усього стала руйнація житлового фонду та безгосподарне використання його новими мешканцями [4].

Уже з середини 1920-х років вирішення квартирного питання радянська влада покладає на відродження житлово-будівельної кооперації, кредитування, на особисту ініціативу населення. 26 березня 1924 р. ВУЦВК і РНК УСРР видає «Положення про житлово-споживчу кооперацію», що уможливило будівництво кооперативного житла, яке є більш комфортним. Так були побудовані у 1928 р. у Харкові сумнозвісний будинок «Слово» та у 1934 р. у Києві перший корпус будинку для письменників Роліт (кооператив «Робітник літератури»). Крім того, активно формується концепція усупільнення побуту населення у вигляді ідей будівництва міст-садів.

Зазначимо, що 1930-ті рр. – це період масових репресій, що сприяло продовженню політики квартирного переділу.

У 1930-х до середини 1950-х рр. починають будувати житло для партійної номенклатури, керівництва заводів і фабрик, офіцерського складу чи мистецької інтелігенції. Це так звані «сталінки» – елітне житло з покращеним плануванням, де стелі сягали 2.8 до 3.2 метра, кімнати були ізольованими, коридори просторими, кухні площею не менше 7–10 квадратних метрів та роздільні санвузли. Однак, вказане житло було за собівартістю досить дорогим.

У повоєнний період був прийнятий Закон «Про п'ятирічний план відбудови і розвитку народного господарства Української РСР на 1948–1950 рр.», яким затверджено план відбудови і нового будівництва державного жилого фонду в містах Української РСР на 1946–1950 рр. в розмірі 15.920 тис. кв. метрів жилої площі, в тому числі по місцевих Радах – 1.150 тис. кв. метрів. Планувалося провести за п'ятиріччя в містах і робітничих селищах відбудову і будівництво індивідуальних жилих будинків коштом населення з допомогою державного кредиту в розмірі 3,3 млн. кв. метрів жилої площі [5]. Будівництво житла було максимально здешевленим, часто із залишків декількох будівель, але масовим.

31 липня 1957 р. вийшла Постанова ЦК КПРС та Ради Міністрів СРСР «Про розвиток житлового будівництва в СРСР», де ставилося завдання у найближчі вісім – дев'ять років ліквідувати нестачу житла для трудящих. Розпочалась забудова міст так званими «хрущовками», тобто доступним житлом з низькими стелями, відсутністю ліфта та

сміттєпроводу, а також часто суміжними кімнатами та суміщенням санвузлом. Елітне житло кардинально не відрізнялося від масового, хіба що площею квартир.

На початок 1960-х рр. СРСР будувала 2 млн. квартир на рік, а країна зайняла перше місце у світі за кількістю споруджуваного житла на 1000 чоловік. У 1970–1980-х рр. будують так звані «брежнєвки», тобто більш комфортне масове житло у панельних п'яти – 16 –ти поверхових будинках. Проте, починаючи з 1987 р. по 1992 р. обсяг будівництва нових будинків знизився майже в два рази. На думку дослідника О. Омельчука, житло і право на нього було предметом особливих спекуляцій в державних органах, а навколо його реалізації будувалися корупційні імперії [6, с. 191].

Таким чином, житлове питання у вказаний період було складним і вирішити його швидко і кардинально, як намагалися більшовики, так і не вдалося. За радянських часів наділення громадян житлом не робило їх власниками, а було предметом для підкреслення соціальної нерівності.

Література:

1. В Україні зруйновано та пошкоджено близько 320 тисяч житлових будинків через обстріли рф: скільки вже відновили? URL: <https://3m2.ua/news/v-ukrayini-zrujnovano-ta-poshkodzhenoblyzko-320-tysyach-zhytlovyh-budynkiv-cherez-obstrily-rf-skilky-vzhe-vidnovyly/>

2. Житлове право : навчально-методичний посібник / за ред. Є. О. Харитонова, О. М. Берназ-Лукавещької. Одеса : Фенікс, 2019. 120 с.

3. Аврамова О. Формування житлових правовідносин. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 11. С. 5–12.

4. Борисенко М. Житлова криза та комунальна політика радянського уряду в Україні (1920-ті роки). URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Borysenko_Myroslav/Zhytlova_kryza_ta_komunalna_polityka_radianskoho_uriadu_v_Ukraini_1920-ti_roky.pdf?

5. Про п'ятирічний план відбудови й розвитку народного господарства Української РСР на 1946-1950 рр: Закон УРСР від 28.08.1946 р. URL: <https://uk.wikisource.org/wiki/>

6. Омельчук О. Генеза приватноправової складової житлового права в період перебудови. URL: <https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/213aa320-f9ba-4972-8110-62e10e6b33ef/content>

ФОРМА ПРАВЛІННЯ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ ВТІЛЕННЯ ПРИНЦИПУ ПОДІЛУ ВЛАДИ

Рубаненко Арсеній Сергійович

*здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
факультету права, бізнесу та адміністрування*

*Науковий керівник: **Зеленко Інна Павлівна***

кандидат юридичних наук, доцент,

*доцент кафедри загальноправових дисциплін та державного
управління*

*Центральноукраїнський державний університет імені Володимира
Винниченка*

м. Кропивницький, Україна

Як відомо, форма правління визначає структуру вищих органів влади, механізми їх формування та взаємодії. Традиційно розрізняють монархії (абсолютна, дуалістична, парламентська) та республіки (президентська, змішана, парламентська). У різних формах правління не однаково реалізується принцип поділу державної влади або спостерігається його відсутність.

Абсолютна монархія характеризується необмеженою владою монарха. Всі виконавчі та розпорядчі органи перебувають під безпосереднім контролем монарха, який є єдиним суб'єктом політичної відповідальності для цих структур. Судова система, як незалежна гілка влади, в умовах абсолютної монархії відсутня.

Така монархія зберегла свої основні риси на арабському Сході (Саудівська Аравія, Катар, Бруней, Оман). Причинами «живучості» такої форми правління є соціально-економічна база і відсутність гострих соціальних суперечностей [1, с. 144]. Це зумовлено, на думку С. К. Бостана, багатими природними ресурсами, наявністю яких у цьому регіоні дозволяє владі здійснювати соціально спрямовану політику і таким чином гальмувати об'єктивні процеси руйнування станово-кастового суспільства, в якому ці країни ще перебувають, та їх перехід до громадянського суспільства [2, с. 113]. З огляду на вищезазначене, поділ влади в такій формі державного правління не реалізований.

Дуалістична монархія поєднує вплив монарха і парламенту. Це перша історична форма конституційної (обмеженої) монархії.

Влада глави держави за дуалістичної монархії обмежується переважно законодавчою сферою, де ключову роль відіграє парламент. Виконавча влада цілком зосереджена в руках монарха, який самостійно

формує уряд. Уряд підзвітний перед главою держави, хоча нерідко законодавство передбачає його відповідальність і перед парламентом. Однак ця норма здебільшого залишається суто формальною, адже конфлікт членів парламенту з урядом фактично означає протистояння з монархом, що нерідко завершується розпуском парламенту. Таким чином, хоча дуалістична монархія і вважається найбільш відповідною принципу поділу влади, він має свої слабкі місця і проявляється у трохи обмеженій формі.

Парламентська монархія є найпоширенішою формою монархічного правління, особливо серед європейських держав (Велика Британія, Іспанія, Бельгія).

Монарх, виконуючи роль глави держави, вважається символічним джерелом влади, але зазвичай фактичних повноважень щодо управління країною не має. Його функції є формальними й зосереджуються на представницьких і церемоніальних обов'язках. Монарх не має впливу на урядові рішення та не здатний змінювати його склад.

Одночасно слід зауважити, що нерідко члени виконавчого органу беруть участь у роботі законодавчого органу, тобто мають статус членів парламенту. Така практика суперечить концептуальним засадам, закладеним Шарлем Монтеск'є, який зазначав, що виконавча влада приречена на занепад у разі, якщо законодавча влада залучається до процесів управління або контролю у межах функцій виконавчої сфери.

На сьогодні республіка є найбільш поширеною формою державного правління [3, с. 72].

У президентській республіці президент виступає як глава держави і очолює виконавчу владу. Зазначена республіка має три основні гілки влади – законодавчу, виконавчу і судову, що чітко розмежовані. У президентській республіці діє ефективний механізм стримувань і противаг, який гарантує баланс між гілками влади. Важливою особливістю такого типу республіки є автономія як парламенту, так і президента: парламент зазвичай не має права відправляти уряд у відставку, а президент, відповідно, не може розпускати парламент чи його окремі палати. Така неможливість звільнення представників виконавчої влади парламентом сприяє стабільності уряду і посилює його незалежність. Це цілком узгоджується з концепцією Монтеск'є про принципову важливість незалежності виконавчої влади від законодавчої. Однак для успішного виконання своїх функцій президенту необхідна підтримка з боку парламенту. Це особливо яскраво проявляється в США, де значна частина повноважень президента реалізується за умови схвалення та згоди Сенату [4, с. 275].

У парламентській республіці главою держави залишається президент, однак його повноваження здебільшого носять представницький і церемоніальний характер, аналогічно до парламентської монархії.

Зазначена республіка передбачає, що виконавча влада представлена урядом, який несе політичну відповідальність перед парламентом. Проте взаємозв'язок між урядом і парламентом, що передбачає політичну підзвітність і контроль за здійсненням урядової політики, не заперечує принципу незалежності виконавчих органів у рамках їх законодавчо визначених функцій і компетенції. У встановлених межах уряд, а також інші органи виконавчої гілки влади й посадові особи мають автономію у виконанні своїх завдань, вільно обираючи специфічні форми і методи реалізації своєї діяльності. Виконавча влада діє незалежно від законодавчої у цьому сенсі.

Змішана республіка характеризується тим, що президент, виконуючи функції глави держави, зазвичай не очолює виконавчу владу, хоча і має значний вплив у цій сфері. У такій республіці завжди передбачена наявність колегіального органу виконавчої влади [5, с. 60].

Існує кілька варіацій змішаних форм правління, ключова різниця між якими визначається способом організації уряду та масштабом повноважень, якими наділений президент. У таких республіках уряд завжди формується з участю парламенту, але рівень цієї участі може значно варіюватися.

При домінуванні позапарламентського механізму формування уряду парламент обмежується лише наданням згоди на призначення глави уряду, якого висуває президент. Така модель характерна для президентсько-парламентської республіки.

У випадку переважно парламентської моделі уряд формується з представників партії, яка здобула абсолютну більшість голосів на парламентських виборах, або ж з коаліції партій, що разом отримали більшість місць у парламенті. Цей підхід робить змішану республіку схожою на парламентську, але з однією суттєвою різницею – президент зазвичай обирається шляхом загальнонародного голосування та володіє ширшими повноваженнями порівняно з президентом у суто парламентській системі. Такий формат відповідає парламентсько-президентській республіці.

Як вже було зазначено, більшість країн світу в своїх конституціях закріпили принцип розподілу державної влади на законодавчу, виконавчу та судову гілки. Однак, трапляються й винятки. Зокрема, у країнах, де конституції визначають лише три традиційні гілки влади, існують державні органи, які не вписуються в цю класичну схему. Традиційне розмежування влади на три гілки не охоплює всього спектру існуючих моделей розподілу владних повноважень. З розвитком

державного управління відбувається деконцентрація та децентралізація влади, що призводить до формування нових органів та методів управління, а отже, й потенційної появи додаткових гілок влади.

Таким чином, принцип поділу влади, який лежить в основі форми правління, має специфічні особливості реалізації в кожній державі. У деяких випадках це питання обмежується теоретичними дискусіями, тоді як в інших існують практичні труднощі, які перетворюють поділ влади на формальність.

Література:

1. Терещук М. М. Різновиди монархічної форми правління: порівняльна характеристика. *Держава і право. Юридичні і політичні науки* : зб. наук. праць. 2007. Вип. 38. С. 143–147.

2. Бостан С. К. Форма правління сучасної держави: проблеми історії, теорії, практики : монографія. Запоріжжя : Юридичний ін-т, 2005. 540 с.

3. Терещук М. М. Різновиди республіканської форми правління: порівняльна характеристика. *Держава і право. Юридичні і політичні науки* : зб. наук. праць. 2006. Вип. 33. С. 72–78.

4. Козинець О. Г. Застосування принципу поділу влади у президентській республіці. Досвід США. *Ukraine – EU. Modern technology, business and law: collection of international scientific papers: in 2 parts. Part 2. Modern engineering. Sustainable development. Innovations in social work: philosophy, psychology, sociology. Current problems of legal science and practice.* Chernihiv : CNUT, 2015. P. 275–278.

5. Петришин О. В. Сergyїна С. Г. Змішана республіканська форма державного правління: питання теорії та практики. *Право України.* 2009. № 10. С. 57–60.

КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ПОЛІТИКИ ЗАХИСТУ ПРАВ ДІТЕЙ В УМОВАХ ВОЄННИХ КОНФЛІКТІВ

Чепурний Тарас Віталійович

*член Всеукраїнської громадської організації
«Українська академія наук»
м. Київ, Україна*

Проблематика захисту прав дитини в умовах збройних конфліктів посідає одне з ключових місць у сучасному міжнародно-правовому та гуманітарному дискурсі. Загострення локальних і глобальних конфліктів, гібридні форми агресії, широке застосування нерегулярних збройних груп, а також активне використання інформаційних технологій у воєнних діях призводять до істотного зростання кількості дітей, які стають безпосередніми жертвами та свідками воєнного насильства. За даними міжнародних організацій, зокрема Міжнародного дитячого фонду ООН в Україні (UNICEF) [1], починаючи з 2010-х років, кількість зафіксованих порушень прав дітей у зонах конфлікту досягла найвищих показників з часів Другої світової війни. Діти дедалі частіше піддаються вбивствам, каліцтвам, викраденню, сексуальному насильству, вербуванню, катуванням, примусовому переміщенню та іншим формам жорстокого поводження. Збройні конфлікти не лише руйнують фізичну безпеку дітей, а й ставлять під загрозу реалізацію їхніх базових прав: на освіту, охорону здоров'я, сімейний захист, ідентичність, соціальну підтримку та всебічний розвиток. Зокрема, у доповіді UNICEF 2022 року [2] аналізуються 25 років функціонування глобальної політики «Діти і збройні конфлікти» (СААС) та її вплив на реальний захист дітей у війні. Звіт демонструє, як моніторинг і верифікація порушень спрямовують політичні рішення, прийняття законів, криміналізацію вербування дітей і впровадження протоколів передачі дітей із військової до цивільної юстиції. Автори даного звіту підкреслюють, що ефективний захист дітей вимагає поєднання політичного тиску, програм підтримки, правових реформ і довгострокових програм реінтеграції.

Проте, кардинальних змін досліджувані процеси набули, починаючи з 2014 року, збройна агресія проти України та згодом повномасштабне вторгнення у 2022 році продемонстрували особливо жорсткі форми насильства над дітьми, включно з депортаціями, насильницькою передачею дітей в інші сімейні середовища, психологічним тиском, залученням до пропаганди та системними атаками на цивільну

інфраструктуру, що забезпечує реалізацію їхніх прав. Саме тому концептуальні основи формування ефективної політики захисту прав дітей в умовах воєнних конфліктів слід визнати важливою і актуальною проблематикою сучасних правових досліджень, серед яких важливим напрямом виділяємо осмислення даних аспектів зарубіжними дослідниками.

Сучасні зарубіжні наукові дослідження проблем формування і реалізації політики захисту прав дітей в умовах воєнних конфліктів демонструють диференціацію підходів, побудованих на критеріях напрямів даної політики. Приміром, у дослідженні М. Гепполда [3, с. 29] простежується еволюція міжнародних норм щодо участі дітей у воєнних діях: від загальних положень Женевських конвенцій до абсолютної заборони залучення неповнолітніх у бойові дії згідно з Факультативним протоколом до Конвенції ООН про права дитини. Особливу увагу вчений приділяє криміналізації вербування дітей у Римському статуті МКС. М. Гепполд наголошує, що ефективність міжнародних норм залежить від внутрішньодержавної імплементації, моделі якої різняться між країнами. Дослідник аналізує скандинавську, англо-саксонську та континентально-європейську моделі, показуючи їх відповідність міжнародним зобов'язанням та механізмам контролю над збройними формуваннями. У контексті даної концепції для української політичної моделі доцільним є повний перегляд національного законодавства з метою абсолютної імплементації міжнародних норм і положень щодо захисту прав дітей в умовах повномасштабного російського вторгнення.

Водночас інші західні дослідники концептуалізують такий важливий напрям досліджень, як психосоціальний вимір як елемент правової політики захисту прав дітей в умовах війн. Приміром, Т. Бетенкорда і К. Хана [4, с. 322] підкреслюють, що психічне здоров'я дітей, які пережили воєнні дії, визначається взаємодією індивідуальних, сімейних, соціальних і культурних факторів. Автори наголошують на значенні резиліентності та захисних чинників, які можуть зменшити негативний вплив травми. Також і М. Вессельс [5, с. 11] аналізує ризики некоректних інтервенцій щодо психологічної реабілітації дітей, що не враховують культурні традиції або реальні потреби громади. Він наголошує на тому, що реабілітаційні програми мають бути комплексними, довгостроковими та інтегрованими в місцеве середовище. У річищі даної проблематики для українських особливостей формування політики захисту прав дитини важливим є дослідження таких зарубіжних авторів, як М. Денов і А. Піоланті [6], котрі наголошують, що діти, народжені внаслідок конфлікт-зумовленого сексуального насильства, мають особливі потреби у сфері соціальної ідентичності,

правового захисту та психологічної реабілітації. Автори підкреслюють, що міжнародні механізми перехідного правосуддя приділяють недостатню увагу цим дітям, концентруючись переважно на матерях-жертвах. Вони пропонують створення спеціальних програм, спрямованих на боротьбу зі стигмою, правове визнання статусу таких дітей та підтримку їхніх родин, що особливо стосується дітей, народжених у наслідок сексуального насильства на тимчасово окупованих територіях України.

Загалом, концепції західних вчених розглядають дитина як об'єкт глобальної безпеки. Приміром, Л. Гланвілле [7, с. 14] аналізує можливість інтеграції прав дитини у концепцію «Responsibility to Protect» (R2P). Він доводить, що масові і систематичні порушення прав дітей є раннім індикатором злочинів проти людяності. Науковець наголошує на необхідності включення критеріїв захисту дітей у санкційні режими, миротворчі операції та системи раннього попередження, що доцільно імплементувати у національне українське законодавство.

На наше переконання, важливим і практичним дослідженням слід визнати роботу Ікенні Анянву [8, с. 47], у якій аналізується як міжнародні стандарти захисту дітей у конфліктних зонах. У роботі докладно аналізуються правові (неповна імплементация CRC/ОПАС у національному праві), інституційні (слабкість судів, правоохоронних органів, органів соціального захисту) та соціально-економічні чинники, які підривають ефективність політики захисту дітей. Особливий наголос зроблено на тому, що без належних програм реінтеграції, психосоціальної підтримки й освіти навіть прогресивне законодавство не запобігає порушенням прав дитини в умовах війни. Автор розглядає справу Lubanga в МКС як приклад міжнародної кримінальної відповідальності за вербування дітей, але підкреслює, що міжнародна юстиція не може замінити системні реформи на національному рівні. Саме цей аспект абсолютно кореспондується з прогалинами в українській політиці захисту прав дітей в умовах повномасштабного російського воєнного вторгнення.

Отже, аналіз концептуальних основ особливостей формування і реалізації політики захисту прав дітей в умовах воєнних конфліктів Сучасна правова політика захисту дітей у збройних конфліктах формується на перетині міжнародного гуманітарного права, прав людини та міжнародного кримінального правосуддя. Зарубіжні дослідження демонструють, що лише комплексний підхід, який включає юридичний захист, профілактику, психосоціальну підтримку та реінтеграцію може забезпечити ефективний захист дітей, що вимагає посилення нормативних, інституційних та соціальних механізмів захисту українських дітей. Саме тому подальший розвиток правової політики має

враховувати міжнародний досвід, новітні форми насильства щодо дітей та необхідність адаптації законодавства до сучасних викликів.

Література:

1. Міжнародний дитячий фонд ООН в Україні URL: <https://www.unicef.org/ukraine/reports>
2. UNICEF. 25 Years of Children and Armed Conflict: Taking Action to Protect Children in War. UNICEF, 2022. 56 p. URL: <https://www.unicef.org/sites/default/files/2022-06/UNICEF-25-years-children-armed-conflict.pdf>
3. Happold, M. Child soldiers in international law: The legal regulation of children's participation in hostilities. *Netherlands International Law Review*. 2000. Vol. 47, no. 1. Pp. 27–52.
4. Betancourt, T. S., Khan, K. T. The mental health of children affected by armed conflict: Protective processes and pathways to resilience. *International Review of Psychiatry*. 2008. Vol. 20, no. 3. Pp. 317–328. DOI: 10.1080/09540260802090363.
5. Wessells, M. G. Children and armed conflict: Interventions for supporting war-affected children. Peace and Conflict. *Journal of Peace Psychology*. 2017. Vol. 23, no. 1. Pp. 4–13. DOI: 10.1037/pac0000227.
6. Denov, M., Piolanti, A. “Though my father was a killer, I need to know him”: Children born of genocidal rape in Rwanda and their perspectives on fatherhood. *Child Abuse & Neglect*. 2020. Vol. 107, article 104560. DOI: 10.1016/j.chiabu.2020.104560.
7. Glanville, L. Children and R2P: An introduction. *Global Responsibility to Protect*. 2018. Vol. 10, no. 1–2. Pp. 7–17. DOI: 10.1163/1875984X-01001002.
8. Anyanwu, I. Human Rights and Child Protection Norms in Armed Conflicts: Bridging International Standards with Domestic Realities. *Journal of Law and Global Policy*. 2025. Vol. 10, No. 5. P. 40–52.

ПРИЗОВ ЖІНОК-МЕДИКІВ НА ВІЙСЬКОВУ СЛУЖБУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ПРОБЛЕМИ ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ

Шаповал Валерій Дмитрович

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри фундаментальних і галузевих юридичних наук
Кременчуцький національний університет
імені Михайла Остроградського
м. Кременчук, Україна*

Відповідно до ст. 68 Конституція України зобов'язує кожного неухильно дотримуватися Конституції та законів України. Отже, держава покладає на громадян України не тільки права та свободи, які знаходять своє відображення в Розділі II Конституції України [1].

21 лютого 2022 року керівництвом Російської Федерації визнано незалежність самопроголошених «ЛНР» і «ДНР» та прийнято рішення щодо введення на тимчасово окуповані території Донецької та Луганської областей підрозділів збройних сил Російської Федерації.

Такі дії є продовженням політики Російської Федерації щодо ескалації збройної агресії проти України, нав'язування сепаратизму, провокування міжнаціональних і міжконфесійних конфліктів, масових безпорядків, що загрожує безпеці, життю і здоров'ю громадян, державному суверенітету, конституційному ладу та територіальній цілісності України.

З метою нормалізації обстановки в державі, забезпечення захисту та охорони державного кордону, протидії злочинності, підтримання громадської безпеки і порядку, створення умов для належного функціонування органів державної влади, місцевого самоврядування та інших інститутів громадянського суспільства, запобігання спробам захоплення державної влади чи зміни конституційного ладу України шляхом насильства, керуючись пунктами 5 і 6 частини другої статті 4 Закону України «Про правовий режим надзвичайного стану» [2].

На підставі пропозиції Ради національної безпеки і оборони України та відповідно до пункту 21 статті 106 Конституції України було постановлено введення на території Вінницької, Волинської, Дніпропетровської, Житомирської, Закарпатської, Запорізької, Івано-Франківської, Київської, Кіровоградської, Львівської, Миколаївської, Одеської, Полтавської, Рівненської, Сумської, Тернопільської, Харківської, Херсонської, Хмельницької, Черкаської, Чернівецької, Чернігівської

областей, міста Києва надзвичайний стан з 00 годин 00 хвилин 24 лютого 2022 року строком на 30 діб.

Указом Президента України було введено на підставі пункту 20 частини першої статті 106 Конституції України, статті 5 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» воєнний стан, який продовжується ВРУ і до сьогодні[3].

Захист Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України, шанування її державних символів є обов'язком громадян України, так зазначено у ст. 65 Конституції України [1]. 13 січня 2025 року Верховна Рада ухвалила урядовий *законопроект №12076* про добровільний військовий облік для *жінок*. Законопроект №12076 не передбачає обов'язкову мобілізацію жінок, а лише розширює можливості для добровільного проходження базової військової підготовки та постановки на військовий облік для жінок, які бажають служити [4].

З 31 липня 2025 року запроваджено оновлений механізм постановки на військовий облік жінок з медичною та фармацевтичною освітою. Процедура передбачає автоматичне внесення даних до реєстру «Оберіг» після отримання списків від закладів освіти, але жінки зобов'язані пройти військово-лікарську комісію протягом 60 діб. Для тих, хто здобув освіту раніше, діють попередні правила. Відповідно до оновленого п. 50 Порядку організації та ведення військового обліку призовників, військовозобов'язаних та резервістів, затвердженого постановою КМУ від 30.12.2022 № 1487 (далі – Порядок №1487), заклади освіти, які здійснюють підготовку жінок за медичною або фармацевтичною спеціальністю, зобов'язані у семиденний строк після здобуття освіти подати список таких жінок до ТЦК за задекларованим або зареєстрованим місцем проживання жінок [5].

Згідно з нормами чинного законодавства з 1 жовтня 2025 року за законом облік жінок-медиків має бути актуалізований – тож виклик до територіального центру комплектування може відбуватися для перевірки облікових даних. Якщо жінка має військовий квиток (тобто вже перебуває на обліку), її можуть запрошувати для уточнення даних, перереєстрації, медогляду тощо. Це легітимно з точки зору обліку.

Однак, хочемо звернути увагу на те, що призов жінок на військову службу в Україні є добровільним. Мобілізація жінок можлива виключно за їхньою згодою, але існують професії, жінки яких зобов'язані стати на військовий облік (наприклад, медики та фармацевти).

Працюючи на підприємстві, установі чи організації жінка медик заброньована, або є законні підстави для відстрочки, передбачені ст. 23 Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» – та при наявності військового квитка така жінка не може бути мобілізованою.

При виклику чи повістці до Центру комплектації та соціальної підтримки, це не означає мобілізацію, а лише: актуалізацію або перевірка даних у реєстрі військовозобов'язаних; проходження медичної комісії; (вимога для медиків-військовозобов'язаних), оскільки як зазначали раніше призов жінок на військову службу є добровільним.

Література:

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254 к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30, ст. 141.

2. Про правовий режим надзвичайного стану: Закон України. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2000. № 23, ст. 176. № 3633-ІХ від 11.04.2024.

3. Про військовий обов'язок і військову службу щодо особливостей взяття громадян України на військовий облік призовників та їх медичного огляду під час проходження ними базової загальновійськової підготовки: Проект Закону про внесення змін до Закону України 4197-ІХ від 09.01.2025.

4. Про затвердження Порядку організації та ведення військового обліку призовників, військовозобов'язаних та резервістів. Постанова Кабінету Міністрів України від 30 грудня 2022 р. № 1487. № 1203 від 25.09.2025].

5. Порядку організації та ведення військового обліку призовників, військовозобов'язаних та резервістів, затвердженого постановою КМУ від 30.12.2022 № 1487.

НАПРЯМ 2. ЦИВІЛЬНЕ, ЦИВІЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНЕ, СІМЕЙНЕ ТА МІЖНАРОДНЕ ПРИВАТНЕ ПРАВО

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-580-1-7>

КОМПЕНСАЦІЯ ЗА ПОШКОДЖЕНЕ ТА ЗРУЙНОВАНЕ МАЙНО ВНАСЛІДОК ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ

Висоцька Аліса Євгенівна

*студентка 1 курсу факультету права, гуманітарних і соціальних наук,
Кременчуцький національний університет
імені Михайла Остроградського
м. Кременчук, Україна*

Повномасштабна збройна агресія росії проти України, що розпочалася 24 лютого 2022 року, спричинила колосальні людські втрати та масштабні руйнування цивільної інфраструктури. Мільйони громадян були змушені покинути свої домівки, рятуючись від бойових дій, а сотні тисяч житлових будинків та квартир знищено або суттєво пошкоджено.

За даними Київської школи економіки, станом на початок 2024 року понад 50% житлового фонду у низці українських міст і селищ зазнало пошкоджень або було повністю зруйновано. Загальні збитки, завдані житловим будівлям унаслідок повномасштабного вторгнення, оцінюються у 58,9 млрд доларів США, і ця сума продовжує зростати. Відповідно до Державного реєстру пошкодженого та знищеного майна, в Україні нараховується понад 253 тисячі об'єктів, що зазнали руйнувань, серед яких понад 122 тисячі пошкоджено, а близько 16,5 тисяч – знищено повністю. Частина об'єктів – близько 87 тисяч – наразі неможливо обстежити через бойові дії чи окупацію територій [1].

Однак станом на кінець 2025 року масштаби руйнувань продовжують зростати, а збитки завдані житловому фонду та інфраструктурі набули великого масштабу. Крім того, переважна частина громадян не має можливості самостійно відновити зруйноване або пошкоджене житло чи придбати нове на заміну зруйнованому.

З метою врегулювання порядку відшкодування збитків і забезпечення реалізації права громадян на компенсацію держава прийняла низку нормативно-правових актів.

22 травня 2023 року набрав чинності прийнятий Верховною Радою України 23 лютого 2023 року Закон №2923-IX «Про компенсацію

за пошкодження та знищення окремих категорій об'єктів нерухомого майна внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України, та про Державний реєстр майна, пошкодженого та знищеного внаслідок таких дій». Згодом, 30 травня 2023 року Кабінет Міністрів України постановою № 600 затвердив порядок реалізації зазначеного закону та механізм визначення розміру компенсації.

У свою чергу, Закон № 2923-IX визначає правові та організаційні засади надання компенсації за пошкодження та знищення окремих категорій об'єктів нерухомого майна внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України, з дня набрання чинності Указом Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» від 24 лютого 2022 року.

Закон встановлює процедуру подання заяв на отримання компенсації, визначає порядок її нарахування та виплати, а також передбачає строки реалізації права на компенсацію – протягом 1 року з дня припинення або скасування воєнного стану на території, на якій розташоване знищене майно або протягом 3 років з дати припинення (скасування) воєнного стану на відповідній території, за умови, що об'єкт було пошкоджено або знищено внаслідок збройної агресії після припинення або скасування воєнного стану (замінування, розмінування тощо) [2].

Згідно зі статтею 2 Закону, отримувачами компенсації є: 1) фізичні особи – громадяни України, які є власниками пошкодженого чи знищеного житла, замовниками або особами, які здійснили інвестування/фінансування будівництва, а також їхні спадкоємці; 2) об'єднання співвласників багатоквартирних будинків, управителі таких будинків, житлово-будівельні (житлові) кооперативи, а також особи, уповноважені співвласниками на представництво їхніх інтересів.

Компенсація за пошкоджене або знищене житло може надаватися у кількох формах. Зокрема, це виконання або фінансування робіт з відновлення пошкодженого об'єкта, надання грошових коштів для проведення ремонту чи придбання будівельних матеріалів, а також відшкодування витрат за вже здійснені власним коштом ремонтні роботи. Крім того, компенсація може полягати у фінансуванні будівництва нового житла, придбанні квартири чи будинку за житловим сертифікатом або у передачі у власність відновленого об'єкта нерухомості на заміну зруйнованому.

Для отримання компенсації необхідно подати заяву. Заява про надання компенсації за знищений об'єкт нерухомого майна подається до Комісії з розгляду питань щодо надання компенсації, уповноваженої розглядати дані заяви на відповідній території. Подання заяви можливе

як під час дії воєнного стану так і протягом одного року з дня його припинення або скасування на території, на якій розташований (розташовувався) знищений об'єкт нерухомого майна.

Особа, яка є власником знищеного об'єкта нерухомого майна (що підпадає під дію Закону), подає заяву на компенсацію в електронній формі через Портал Дія (зокрема, через мобільний додаток «Дія»). Обов'язкова умова – право власності цієї особи на знищений об'єкт має бути зареєстроване в Державному реєстрі речових прав на нерухоме майно (ДРРП) та підтверджене відповідними даними з нього.

У деяких випадках заява подається виключно в паперовій формі через законного представника. Категорії осіб, за яких подають заяву представники: 1) недієздатні особи; 2) особи з обмеженою дієздатністю; 3) особи, які не досягли 18-річного віку. Законний представник подає заяву на компенсацію від імені та в інтересах вищезазначених осіб. Якщо вищезазначена особа є співвласником об'єкта, її законний представник також подає: а) заяву на отримання компенсації в її інтересах; б) або заперечення щодо отримання компенсації іншим співвласником. Відкриття та використання поточного рахунка зі спеціальним режимом (для отримання компенсації) також здійснюється законним представником від імені та в інтересах підопічної особи.

До заяви обов'язково треба надати документи які підтверджують знищення майна. Такими документами можуть бути довідки органів внутрішніх справ, акти, офіційні висновки інших установ або організацій, які, відповідно, уповноважені засвідчувати факт знищення майна.

Розгляд заяви про надання компенсації за знищений об'єкт нерухомого майна Комісією з розгляду питань щодо надання компенсації включає перевірку підстав і пріоритетного права заявника на компенсацію, збір необхідних документів та інформації через державні реєстри чи запити до органів влади, а також забезпечення проведення обстеження об'єкта.

Розгляд заяв здійснюється у порядку черговості їх надходження, а строк розгляду заяви Комісією з розгляду питань щодо надання компенсації не повинен перевищувати 30 календарних днів з дня подання заяви.

Розрахунок розміру компенсації за знищений/пошкоджений об'єкт нерухомого майна передбачений Порядком № 600. Розрахунок компенсації за пошкоджене чи знищений об'єкт нерухомого майна здійснюється відповідною комісією з розгляду питань щодо надання компенсації за пошкоджені/знищені об'єкти нерухомого майна внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України [3].

У свою чергу, розмір компенсації залежить від ступеня пошкодження житла. АТ «Укрпошта» здійснює програму надання компенсації для придбання житла (квартири, будинку, дачі, у т.ч. майбутнього будівництва) з використанням житлового сертифіката. Головним розпорядником коштів є Мінрозвитку (Міністерство розвитку), що відповідає за бюджетну програму та компенсаційні виплати. Мінрозвитку відкриває небюджетний рахунок у Казначействі для виплат компенсацій. Компенсації здійснюються в межах наявного обсягу коштів на небюджетному рахунку Мінрозвитку (до його закриття).

Компенсація за знищене майно надається через АТ «Ощадбанк». Для цього «Укрпошта» (виконавець) відкриває в «Ощадбанку» окремий рахунок, на який Мінрозвитку перераховує кошти. Якщо є черга на компенсацію, виплати поновлюються після поповнення небюджетного рахунка Мінрозвитку. Мінрозвитку та АТ «Ощадбанк» укладають договір про інформаційну взаємодію для регулювання механізму та каналів обміну інформацією. Мінрозвитку щомісяця перераховує кошти на спеціальний рахунок виконавця програми в АТ «Ощадбанк», призначений виключно для фінансування придбання житла за житловими сертифікатами. Виконавець є користувачем і отримує інформацію сформованих житлових сертифікатів через Реєстр пошкодженого та знищеного майна (Реєстр).

Житловий сертифікат містить таку ключову інформацію: 1) відомості про отримувача компенсації; 2) наявність/відсутність пріоритетного права на отримання компенсації (згідно зі ст. 9 Закону) [2]; 3) розмір компенсації, визначений рішенням Комісії; 4) реєстраційний номер у Реєстрі; 5) відомості про рішення Комісії та відповідних органів місцевої влади/військової адміністрації, на підставі яких його видано; 6) відомості про знищений об'єкт нерухомого майна, за який надається компенсація.

Тому, питання компенсації за знищене та пошкоджене майно є одним із ключових у сфері відновлення порушених прав громадян в умовах збройної агресії. Належне правове врегулювання цього механізму сприятиме реалізації конституційного права на житло, забезпеченню соціальної справедливості та зміцненню довіри громадян до держави. Впровадження чітких і прозорих процедур надання компенсації є необхідною умовою для відновлення житлового фонду.

Література:

1. Як Україна відповідає на житлову кризу? Розбираємось із програмами та ініціативами – Хмарочос *Хмарочос*. URL: <https://hmarochos.kiev.ua/2025/02/10/yak-ukrayina-vidpovidaye-na->

zhytlovu-kryzu-rozbyrayemos-z-programamy-ta-inicziatyvamy/ (дата звернення: 22.11.2025).

2. Про компенсацію за пошкодження та знищення окремих категорій об'єктів нерухомого майна внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України, та Державний реєстр майна, пошкодженого та знищеного внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України : Закон України від 23.02.2023 № 2923-IX (станом на 11 грудня 2024 р.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2923-20#Text> (дата звернення: 15.11.2025).

3. Про затвердження Порядку надання компенсації за знищені об'єкти нерухомого майна : Постанова Кабінету Міністрів України від 30.05.2023 № 600: станом на 19 вересня 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/600-2023-#Text> (дата звернення: 15.11.2025).

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-580-1-8>

ПРАВОВІ МЕХАНІЗМИ НЕДОПУЩЕННЯ ТА ВІДСТОРОНЕННЯ СПОРТСМЕНІВ/КОМАНД ВІД УЧАСТІ В ОЛІМПІЙСЬКИХ ІГРАХ

Донець Антон Геннадійович

кандидат юридичних наук, доцент,

асистент кафедри цивільного права, провідний спеціаліст

Центр спортивного права

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

м. Харків, Україна

Від тривалого відсторонення Південної Африки за політику апартеїду до обмежень участі югославських спортсменів під час санкцій РБ ООН у 1992 році, спорт регулярно ставав тим полем, де етичні принципи й правові норми набували практичного виміру. Паралельно формувалася власна нормативна екосистема: Олімпійська хартія (надалі – Хартія) та статuti міжнародних федерацій, кодекси та регламенти, рішення спортивного арбітражу. Ця система була покликана забезпечити передбачуваність процедур, пропорційність санкцій і можливість судового перегляду, зокрема через Спортивний арбітражний суд (CAS), що зрештою підвищило легітимність спортивної дипломатії як інструмента міжнародної комунікації та впливу.

Сьогодні значення спортивної дипломатії різко зросло на тлі повномасштабної російської агресії проти України. Спортивні організації опинилися перед необхідністю швидких і юридично бездоганих рішень про недопущення національних федерацій, команд і офіційних осіб агресора до міжнародних змагань, а також щодо умов індивідуального нейтрального статусу спортсменів. Статутні повноваження федерацій (suspension/expulsion), механізми Хартії (санкції, у т.ч. Rule 59), антидопінговий режим та спеціальні «захисні» інструменти у разі війни чи загроз безпеці утворюють правову рамку, в межах якої ухвалюються рішення про відсторонення спортсменів та команд. Життєздатність цих меж підтверджується арбітражною практикою: спортивні судові інституції визнали правомірність низки колективних недопусків як тимчасових, необхідних і пропорційних для збереження цілісності турнірів.

Водночас, окрім агресії, існують й інші передумови недопущення або відсторонення: системні антидопінгові порушення, порушення автономії спорту та втручання держави у діяльність НОКів/федерацій, дискримінаційні практики, загрози безпеці й публічному порядку. Саме поєднання універсальних принципів (права людини, недискримінація, автономія) з галузевими нормами спорту дозволяє федераціям діяти швидко, але в межах права: забезпечувати право бути вислуханим, визначати чіткі критерії і строки санкцій, передбачати процедури перегляду рішення, а в окремих випадках – створювати індивідуальні механізми допуску для спортсменів, не пов'язаних із порушеннями.

В межах дослідження було проаналізовано більше 30 випадків недопущення/відсторонення учасників Олімпійських ігор та така ж кількість випадків, які стосуються неолімпійських міжнародних змагань. Даними випадками не вичерпується увесь загал подібних справ, однак така вибірка дає можливість охопити практично увесь спектр передумов та підстав застосування таких механізмів. Виявлені емпіричні тенденції недопущення та відсторонення учасників пояснюються не стільки плинним політичним контекстом, скільки наявністю стійких правових рамок, які формують автономний правопорядок спорту. Інакше кажучи, політичні чинники лише актуалізують застосування вже закріплених норм, тоді як зміст і межі реагування визначаються, передусім, Олімпійською хартією Міжнародного олімпійського комітету, кодексами та статутами міжнародних федерацій, а також судовою практикою Спортивного арбітражного суду.

Ключові положення Хартії задають «скелет» санкційної системи. По-перше, Правило 59 виконує функцію процесуальної «парасольки», що дозволяє застосовувати як індивідуальні, так і колективні заходи впливу – від відсторонення окремих осіб до призупинення діяльності

національних організацій і виключення зі змагань. По-друге, Правило 27 разом із Положеннями до Правил 27–28 закріплюють принцип автономії Національних олімпійських комітетів та пряму заборону державного втручання у їхню діяльність. По-третє, Фундаментальні принципи Олімпізму і Правило 2 Хартії конкретизують матеріальні орієнтири санкційної політики – недискримінацію, чесну гру (fair play), гендерну рівність. Нарешті, Правило 61 Хартії визначає арбітражну підсудність спорів до САС, забезпечуючи незалежний судовий контроль і єдність правозастосування.

Антидопінгова підсистема становить окремих, але інтегрований блок *lex sportiva*. Його ядром є Всесвітній антидопінговий кодекс та Міжнародний стандарт відповідності Кодексу для підписантів. Ці акти імплементуються у правила МОК та міжнародних федерацій і, у разі спорів, підлягають апеляційному контролю САС. Таким чином, антидопінгові норми не лише встановлюють зміст заборон і санкцій, а й уніфікують процедурні гарантії (належний процес, право бути вислуханим), що підвищує передбачуваність результату.

Сформульовані в Хартії та регламентах норми відповідають на запитання «що дозволено». Наступне запитання – «чому» саме в конкретній ситуації допускається обмеження допуску – розкривається через типові матеріальні підстави, які МОК і міжнародні федерації визнають достатніми для втручання в інтересах цілісності змагань. **Безпека, війна та надзвичайні обставини.** Правова база – Правило 59 (Хартії), резолюції Генеральної Асамблеї ООН про Олімпійське перемир'я, а також у федераціях – положення про форс-мажор та непередбачені випадки і невідкладні повноваження. **Апартеїд, расова та інша дискримінація.** Матеріальною підставою виступають Фундаментальні принципи Олімпізму і Правило 2 Хартії. **Санкції Ради Безпеки ООН.** За умов Резолюції РБ ООН № 757 (1992) МОК і федерації були зобов'язані адаптувати формат участі спортсменів, запровадивши індивідуальний нейтральний статус без державної символіки (Барселона-1992). Тут *lex sportiva* інтегрується з імперативами міжнародного публічного права. **Антидопінг** і колективні наслідки. Обов'язковість імплементації Кодексу WADA й пов'язаних стандартів дозволила у виняткових випадках застосовувати колективні обмеження. **Державне втручання та автономія спорту.** Правило 27 Хартії і Положення до Правил 27–28 передбачають, що державне втручання у виборні та управлінські процеси НОК/федерацій є підставою для санкцій за Правилем 59 Хартії. **Несанкціоновані змагання GANEFO.** Ігри нових незалежних сил (Games of the New Emerging Forces), були спортивними змаганнями, організованими Індонезією в 1963 році як політична альтернатива Олімпійським іграм. На той момент існували так

звані правила придатності та відповідності (eligibility) МОК у 1960-х дозволяли дисциплінарні наслідки за участь у паралельних, несанкціонованих іграх. **Невизнання/політичний статус.** Компетенція МОК щодо визнання або позбавлення визнання НОК (у поєднанні з Правилом 59) дає змогу реагувати на ситуації, коли існування або політика органу суперечать основоположним принципам. **Порушення обов'язків НОК/права людини.** Правило 27.3 Хартії покладає на НОК обов'язок брати участь в Іграх, а Правило 2.7 фокусується на гендерній рівності.

Щоб зазначені матеріальні підстави трансформувалися у валідні та стійкі рішення, необхідна інституційна відповідність – компетентні органи, належна процедура і прозоре мотивування. **Сесія МОК (the Session).** Це вищий орган, що ухвалює рішення щодо визнання, призупинення чи позбавлення визнання НОК та затверджує зміни до Хартії. **Виконавчий комітет МОК (Executive Board, EB).** Саме EB забезпечує оперативне реагування: призупинення НОК, недопуск делегацій/команд, запровадження нейтрального статусу (neutral status). **Дисциплінарна комісія МОК (Disciplinary Commission, DC).** DC проводить слухання, збирає докази, формує висновок для EB або ухвалює остаточні рішення за делегуванням, зокрема в індивідуальних справах про порушення (антидопінг, етичні кейси). Ілюстративними є справи Сочі-2014, де застосовано дискваліфікації та позбавлення медалей.

Таким чином, санкційна система МОК – це не ad hoc-реакція на політичні імпульси, а інституційно та нормативно вмотивований механізм, що поєднує превентивні цілі (безпека, цілісність, репутація) із процесуальними гарантіями (право бути вислуханим, пропорційність, можливість арбітражного перегляду). Саме ця комбінація забезпечує не лише оперативність, а й легітимність рішень про недопуск і відсторонення у глобальному спортивному правопорядку.

Однак, незважаючи на численні випадки відсторонення або недопущення спортсменів та національних команд до олімпійських ігор та інших міжнародних змагань, на тривалу історію застосування подібних санкцій, кейси останніх років, переважно пов'язані з участю рос та білоруських спортсменів свідчать про системні проблеми в цій царині.

По-перше, відсутність чітких критеріїв та підстав для застосування таких санкцій. Більш-менш, конкретно можна говорити про порушення Антидопінгових правил та деяких правил Олімпійської хартії, зокрема, щодо не дискримінації, невтручання в діяльність НОКів. Незважаючи на усталений принцип встановлення перемир'я під час Олімпійських ігор, що декларується на міжнародному рівні перед кожними змаганнями, за порушення цього принципу практична жодна країна не була відсторонена (крім Югославії (певною мірою)). У випадку

провадження агресії відсутні прямі та конкретні норми, як в Олімпійській хартії так і в інших документах, щодо накладання санкцій в галузі міжнародного спорту на державу агресора.

По-друге, процедура. Незважаючи на те, що процедурні моменти більш-менш чітко визначені в статутних документах міжнародних спортивних федерацій та асоціацій, компетенції органів, які зокрема були, зазначені в доповіді, визначені дуже широко. Можна умовно сформулювати наступне правило: «відповідний орган має право діяти на свій розгляд у будь-яких випадках та застосовувати майже будь які заходи». В більшості випадків розгляд та прийняття таких рішень залежить від персон, особистостей, які входять до того чи іншого органу.

Вбачається за необхідне удосконалити відповідні механізми: розробити чіткіші критерії для застосування санкцій та впровадження механізмів невідворотності таких санкцій.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-580-1-9>

ДО ПИТАННЯ ДІЄВОСТІ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ ГАРАНТІЙ В ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ У ПРОТИДІІ ЗЛОВЖИВАННЮ ПРАВОМ

Зленко Сергій Миколайович

*аспірант кафедри правосуддя та філософії
Сумський національний аграрний університет
м. Суми, Україна*

За приписом частини першої статті 44 ЦПК України учасники судового процесу та їхні представники повинні добросовісно користуватися процесуальними правами; зловживання процесуальними правами не допускається. Неприпустимість зловживання процесуальними правами додатково закріплено законодавцем в якості однієї з основних засад цивільного судочинства (п. 11 ч. 3 ст. 2 ЦПК України) [1].

Одночасно ЦК України передбачено, що при здійсненні своїх прав особа зобов'язана утримуватися від дій, які могли б порушити права інших осіб; не допускаються дії особи, що вчиняються з наміром завдати шкоди іншій особі, а також зловживання правом в інших формах (ч. 2, 3 ст. 13 ЦК України). При цьому, у випадку недодержання особою при здійсненні своїх прав зазначених приписів, суд може зобов'язати її припинити зловживання своїми правами, а також застосувати інші наслідки, встановлені законом (ч. 6 ст. 13 ЦК України) [2].

На жаль, такі необхідні і правильні положення законодавства на сьогоднішній день мають ознаки скоріше декларативності аніж придатності до повного втілення у практичній площині. Законодавцем не сформульовано поняття «зловживання правом». Він обмежився тільки наведенням у частині другій статті 44 ЦПК України невичерпного переліку діянь, які суд залежно від конкретних обставин може визнати зловживанням процесуальними правами. Примітно, що віднесення до дискреційних повноважень суду питання ідентифікації процесуальної поведінки особи як зловживання правом далеко не завжди може сприяти виконанню завдання цивільного судочинства. Свобода вибору суду в такій ситуації, за відсутності необхідності додатково узгоджувати його із конкретизованим положенням закону, одночасно створює сприятливі умови для зловживань і сваволі з боку самого суду [3, с. 78].

З аналізу змісту статті 44 ЦПК України вбачається, що суд зобов'язаний вживати заходів для запобігання зловживанню процесуальними правами маючи при цьому єдиний орієнтир для ідентифікації діянь як зловживань правом, а саме: їх спрямованість всупереч завданню цивільного судочинства. При цьому будь які сумніви суду у цьому плані неможливо компенсувати застосуванням аналогії ані з ЦК, ані з інших цивілістичних процесуальних кодексів у зв'язку з відсутністю у них більш чітких взаємодоповнюючих положень щодо ознак зловживань правом. Додатково ускладнюється ситуація відсутністю у законодавстві окреслених меж понять-противаг: добросовісність і сумлінність. Зміст останніх у кожній конкретній ситуації узалежнений від суддівського розсуду.

Слушною видається думка щодо явної хибності передбаченого у ЦПК України підходу щодо ідентифікації випадків зловживання правом. Як справедливо відмічає М. М. Чабаненко, в умовах цивілістичного процесу, побудованого на засадах диспозитивності та змагальності, надавати правову оцінку процесуальним діям учасників справи шляхом їх відповідності завданню судочинства означає звуження засад диспозитивності та змагальності, створення м'яких перепон до використання процесуальних прав [3, с. 78].

Отже, сьогодні має місце ситуація за якої, згідно правил цивільного судочинства, сам факт наявності або відсутності зловживання правом з боку певного учасника цивільної справи повністю узалежнений від розсуду конкретного судді, при чому ще й в умовах нечіткості критеріїв для оцінки.

Протидія ж загрозам передбачає спершу їх чітку ідентифікацію. Відсутність розуміння сутності загрози, в даному випадку загрози виконанню завдання цивільного судочинства, значно звужує або навіть

унеможливує розробку засобів ефективної протидії такій загрозі. Іншими словами, неможливо протидіяти тому, чого не розумієш, відповідно, і не помічаєш. Те, що пропонує з цього приводу сучасна редакція ЦПК України, має, в деякому сенсі, ознаки рішень навмання.

В таких умовах ускладнюється можливість балансування між двома крайнощами: безкарним зловживанням правом з боку учасників цивільного судочинства, з одного боку, і свавіллям з боку суду, з іншого. Вольова реакція певного судді на недобросовісне діяння учасника у конкретній справі можливо і матиме загальний позитивний результат саме у цій справі, однак розвиток подій у іншій справі може бути цілком протилежний через відсутність такої волі у суду.

Заради об'єктивності варто зауважити, що закріплення у законодавстві дефініції «зловживання правом» навряд чи вирішить проблему. Окрім того, що подібне завдання видається не лише надскладним у виконанні, результати його реалізації можуть бути зрештою вихолощені, оскільки «мало таких визначень, які не можна було б перекрутити» (Dig.50.17.202) [4].

Виходячи з того, що в основі концепції зловживання правом лежить така реалізація свого права однією особою, яка унеможливує або створює перешкоди іншій особі в реалізації належного їй суб'єктивного права [5, с. 33], логічним видається передбачити в якості орієнтиру для ідентифікації випадків зловживань правом найближчу легітимну мету, задля досягнення якої певне право особі безпосередньо і надано.

У зв'язку з цим видається слушним змінити редакцію частини першої та абзацу першого частини другої статті 44 ЦПК України на наступну:

«1. Учасники судового процесу та їхні представники повинні діяти добросовісно і сумлінно, використовувати надані їм процесуальні права з метою, з якою вони надані, не допускати суперечливої поведінки; зловживання процесуальними правами не допускається.

2. Залежно від конкретних обставин суд може визнати зловживання процесуальними правами діяння, що вчинені без дотримання положень частини першої цієї статті, зокрема».

Загалом же концепція ефективної протидії зловживанням правами має враховувати, серед іншого, і соціальну обумовленість цього явища. Для протидії йому доцільно застосовувати специфічні способи юридичного впливу на недобросовісних осіб, зумовлені менталітетом осіб і наявною ідеологією [6, с. 54], в тому числі майнового і репутаційного характеру.

Відсутність сьогодні дієвої концепції ефективної протидії зловживанням правами негативно позначається на якості цивільного судоч-

чинства, породжує цілу низку негативних явищ, зокрема, призводить до судових помилок, робить безпорадними цілий ряд процесуальних гарантій.

Література:

1. Цивільний процесуальний кодекс України : Закон України від 18.03.2004 р. № 1618-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> (дата звернення: 25.11.2025).

2. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 р. № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 25.11.2025).

3. Чабаненко М. М. До питання зловживання процесуальними правами у вітчизняному цивілістичному процесі. *Порівняльно-аналітичне право*. 2020. № 2. С. 76–78. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/items/f719cbd7-a3aa-4d0e-8a96-867b31f87b10> (дата звернення: 25.11.2025).

4. Domini nostri sacratissimi principis Iustiniani iuris enucleati ex omni vetere iure collecti Digestorum seu Pandectarum. Liber quinquagesimus. URL: <https://www.thelatinlibrary.com/justinian/digest50.shtml> (дата звернення: 27.11.2025).

5. Карнаух Б. Зловживання правом та його правові наслідки. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 9. С. 31–36. DOI <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2020.9.06>.

6. Бородіна О. С., Васильєва-Шаламова Ж. В. Історія розвитку законодавства щодо відповідальності за зловживання процесуальними правами в зарубіжному праві: історико-порівняльний аналіз. *Право і суспільство*. 2021. № 5. С. 48–54. DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2021.5.7>.

ВСТАНОВЛЕННЯ ФАКТІВ, ЩО МАЮТЬ ЮРИДИЧНЕ ЗНАЧЕННЯ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ

Літвяков Едуард Михайлович

*здобувач 1 курсу другого (магістерського) освітнього рівня вищої
освіти факультету права, гуманітарних і соціальних наук
Кременчуцький національний університет
імені Михайла Остроградського
м. Кременчук, Україна*

Для реалізації своїх прав зазвичай необхідно мати відповідні право-встановлюючі документи, проте у випадках їхньої відсутності чи наявності в них помилок єдиним варіантом підтвердити свої права залишається звернутися до суду з заявою про встановлення фактів, що мають юридичне значення. І хоча законодавство закріплює перелік таких фактів та процедуру розгляду таких справ, все ж не обійшлося без певних складнощів, які виникають під час судового розгляду. До того ж, збирання, узагальнення й аналізування судової практики є обов'язковою вимогою при написанні тез студентських доповідей. Для цього використовується як опублікована, так і неопублікована практика [1, с. 148].

З огляду на те, що сама тема не втрачала актуальності і в мирний час, під час воєнного стану її розголос став ще більшим, тож дослідження проблем, що виникають під час розгляду судами справ щодо встановлення фактів, що мають юридичне значення в умовах воєнного стану, на даний момент є доречним.

Законодавством, а саме Главою 6 Цивільно процесуального кодексу України встановлено, що суд розглядає справи щодо встановлення фактів родинних відносин між фізичними особами, перебування фізичної особи на утриманні, каліцтва, якщо це потрібно для призначення пенсії або одержання допомоги по загальнообов'язковому державному соціальному страхуванню, реєстрації шлюбу, розірвання шлюбу, усиновлення, проживання однією сім'єю чоловіка та жінки без шлюбу, належності правовстановлюючих документів особі, прізвище, ім'я, по батькові, місце і час народження якої, що зазначені в документі, не збігаються з прізвищем, ім'ям, по батькові, місцем і часом народження цієї особи, зазначеним у свідоцтві про народження або в паспорті, народження особи в певний час у разі неможливості реєстрації органом державної реєстрації актів цивільного стану факту народження, смерті особи в певний час у разі неможливості реєстрації органом

державної реєстрації актів цивільного стану факту смерті, смерті особи, яка пропала безвісти за обставин, що загрожували їй смертю або дають підстави вважати її загиблою від певного нещасного випадку внаслідок надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру, а також інші факти, від яких залежить виникнення, зміна або припинення особистих чи майнових прав фізичних осіб.

Під час воєнного стану в Україні почастишали заяви до суду про встановлення фактів, що мають юридичне значення з метою реєстрації народження, реєстрації смерті внаслідок збройної агресії, отримання одноразової грошової допомоги сім'ям загиблих військовослужбовців, реалізації права на відстрочку від призову, звільнення зі служби, тощо [2]. До прикладу справи щодо встановлення факту смерті особи в певний час у разі неможливості реєстрації органом державної реєстрації актів цивільного стану факту смерті [3]. В даних справах виникає плутаниця через неправильне застосування судами п. 8 ч. 1 ст. 315 ЦПК України, як наприклад в зазначеній справі № 506/358/22, де заявниця через відмову органу ДРАЦС у реєстрації смерті через відсутність медичних документів звернулася до суду першої інстанції із заявою про встановлення факту смерті свого чоловіка, який загинув під час бойових дій. Суд задовольнив заяву але виходив із того, що відсутність медичних документів позбавляє можливості провести державну реєстрацію смерті в органах державної реєстрації актів цивільного стану та оформити заявниці відповідні соціальні пільги як дружині загиблого військовослужбовця [4]. Апеляційний розгляд нічого не змінив, а от Верховний Суд зазначив, що встановлення факту смерті особи за п. 8 ч. 1 ст. 315 ЦПК в даному випадку є помилковим, адже особа вважається зниклою безвісти оскільки немає незаперечних доказів, що свідчать про її смерть, тому доцільно використовувати в цьому випадку положення ч. 2 ст. 46 ЦК про оголошення особи померлою [5].

Ще один нюанс з доказами в справах про встановлення факту смерті особи на тимчасово окупованих територіях полягає в тому, що при відсутності письмових чи інших доказів, свідків на підтвердження факту смерті особи, суди в окремих випадках можуть допитати самого заявника як свідка покази якого в цьому випадку будуть розглядатися як виключні та вирішальні для встановлення відповідного факту [6].

Щодо справ про встановлення факту проживання однією сім'єю без укладання шлюбу із військовослужбовцем, який загинув, задля отримання одноразової грошової допомоги, то проблеми виникають з приводу виникнення спору про право оскільки залучаючи зацікавлених осіб, в багатьох випадках такими є Управління Пенсійного фонду України, виконком міської ради, Міністерство оборони України, ТЦК та СП, вони переважно заперечують проти вимог позивача щодо встановлення

відповідного факту. Так, у справі № 296/7274/24 дочка загиблого військовослужбовця звернулася до суду в порядку окремого провадження для встановлення факту спільного проживання з батьком, однак її заява була залишена без розгляду через наявність спору про право, оскільки представник Міноборони заперечив проти такого факту, через що позивачка звернулася з позовом до Міноборони та Житомирського ТЦК та СП, та сторона відповідача вже в апеляційній скарзі посилалася зокрема на те, що Міноборони, та Територіальний центр комплектування не могли бути належними відповідачами у справі, оскільки не є суб'єктами отримання одноразової грошової допомоги, однак апеляційний суд зазначив «оскільки документи для виплати одноразової грошової допомоги опрацьовуються структурними підрозділами апарату Міністерства оборони України і Генерального штабу Збройних Сил України відповідно до їх повноважень та подаються на розгляд Комісії Міноборони, твердження відповідача про те, що Міністерство оборони України не є належним відповідачем у цій справі, не відповідають нормативному регулюванню спірних відносин» [7].

У справах, щодо встановлення факту самостійного виховання дитини військовослужбовцем/військовозобов'язаним, суд не завжди встає на сторону заявника, оскільки проживання одного з батьків окремо від дитини не свідчить про те, що мати самоусунулась від виховання та утримання дитини навіть при розірванні шлюбу, а визначення місця проживання дитини з батьком не звільняє матір від її обов'язку виховувати та утримувати дитину, таке твердження виходить зі справи Кропивницького апеляційного суду від 16 січня 2024 року № 392/1102/23 [4].

Отже, враховуючи практику українських судів з розгляду справ про встановлення фактів, що мають юридичне значення, в умовах воєнного стану можна стверджувати, що проблемні питання цього виду справ трапляються при встановленні факту смерті, проживання однією сім'єю без укладання шлюбу із військовослужбовцем, який загинув, самостійного виховання дитини військовослужбовцем/військовозобов'язаним, і проявляються у неправильному застосуванні судами п. 8 ч. 1 ст. 315 ЦПК, складнощами в доказуванні, визначені належних відповідачів, складності доведення самостійного виховання дитини.

Література:

1. Митрофанов І. І. Методологія й організація юридичних наукових досліджень : навчальний посібник. Кременчук : Видавництво «НОВАБУК», 2023. 312 с.

2. Про особливості провадження у справах про встановлення фактів, що мають юридичне значення, під час дії воєнного стану. ADVOKAT

POST. URL : <https://advokatpost.com/pro-osoblyvosti-provadhennia-uspravakh-pro-vstanovlennia-faktiv-shcho-maiut-iurydychne-znachennia-pidchas-dii-voiennoho-stanu/> (дата звернення: 15.11.2025).

3. Народження та смерть на окупованих територіях: проблеми юридичного встановлення факту. Українська гельсінська спілка з прав людини. URL : <https://www.helsinki.org.ua/articles/narodzhennia-ta-smert-na-okupovanykh-terytoriiakh-problemy-iurydychnoho-vstanovlennia-faktu/> (дата звернення: 15.11.2025).

4. Огляд судової практики розгляду цивільних справ про встановлення фактів, що мають юридичне значення, під час дії воєнного стану (коментований) / Упоряд.: управління аналітичної та правової роботи Касаційного цивільного суду/ Відпов. за вип.: суддя ВС у КЦС, к.ю.н. О.В. Білоконь, суддя ВС у КЦС, к.ю.н. О. М. Ситнік. Київ, 2025. 134 с.

5. Встановлення факту, що має юридичне значення, в умовах воєнного стану: доповідь судді ВС про особливості і правові проблеми. LIGA ZAKON. URL : https://jurliga.ligazakon.net/news/238140_vstanovlennya-faktu-shcho-ma-yuridichne-znachennya-v-umovakh-vonnogo-stanu-dopovd-sudd-vs-pro-osoblivost-pravov-problemi?utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 15.11.2025).

6. Постанова від 28.02.2024 № 506/358/22 Верховний Суд. Касаційний цивільний суд. LIGA 360. URL : https://verdictum.ligazakon.net/document/117624259?utm_source=jurliga.ligazakon.net&utm_medium=vriz&utm_campaign=LIGA360_new (дата звернення: 15.11.2025).

7. Встановлення факту проживання однією сім'єю для отримання виплат родичам загиблих військовослужбовців. URL : <https://lisamolot.legal/sudova-praktyka-2025-vstanovlennya-faktu-prozhyvannya-odniyeyu-simyeyu-dlya-otrymannya-vyplat-rodycham-zagyblyh-vijskovosluzhbovciv/> (дата звернення: 15.11.2025).

ОСОБЛИВІСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ФІКСАЦІЇ ЦИВІЛЬНОГО ПРОЦЕСУ

Перунова Олена Миколаївна

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри обліку і оподаткування*

*Харківський національний автомобільно-дорожній університет
м. Харків, Україна*

У цивільному процесі кожна стадія має не лише самостійне функціональне значення, а й перебуває у тісному взаємозв'язку з попередніми та наступними етапами розгляду справи. Така послідовність забезпечує системність і передбачуваність судового провадження, адже саме узгоджене проходження стадій – від відкриття провадження до виконання рішення – дозволяє сформувати належну доказову базу, гарантувати реалізацію процесуальних прав учасників та запобігати процесуальним помилкам. Кожен етап впливає на якість і результативність наступного, а отже, ступінь ефективності судового захисту значною мірою залежить від того, наскільки чітко дотримано логічної структури та внутрішньої цілісності всього процесуального механізму.

Для всіх учасників справи важливим є належне фіксування судової справи, оскільки це демонструє поступовий перехід кожної стадії розгляду до підсумкового результату реалізації судової влади. Такий підхід забезпечує прозорість, контрольованість і узгодженість усіх процесуальних дій, що в кінцевому рахунку сприяє дотриманню принципів законності та справедливості в цивільному судочинстві.

Так, стаття 247 ЦПК України встановлює фундаментальні правила щодо технічного фіксування судового засідання і визначає, яким чином має здійснюватися документування процесуальних дій у суді:

1. Суд під час судового розгляду справи здійснює повне фіксування судового засідання за допомогою звукозаписувального технічного засобу в порядку, передбаченому Положенням про Єдину судову інформаційно-комунікаційну систему та/або положеннями, що визначають порядок функціонування її окремих підсистем (модулів). За заявою будь-кого з учасників справи або за ініціативою суду повне фіксування судового засідання здійснюється за допомогою відеозаписувального технічного засобу (за наявності в суді технічної можливості та відсутності заперечень з боку будь-кого з учасників судового процесу).

2. Фіксування судового засідання технічними засобами здійснює секретар судового засідання. У разі неявки в судове засідання всіх учасників справи чи в разі якщо відповідно до положень цього Кодексу розгляд справи здійснюється судом за відсутності учасників справи, фіксування судового процесу за допомогою звукозаписувального технічного запису не здійснюється.

3. Повне або часткове відтворення технічного запису судового засідання здійснюється на вимогу учасника справи, або за ініціативою суду.

4. Технічний запис судового засідання є додатком до протоколу судового засідання і після закінчення судового засідання приєднується до матеріалів справи. Порядок зберігання технічного запису судового засідання визначається Положенням про Єдину інформаційно-комунікаційну систему та/або положення, що визначають порядок функціонування її окремих підсистем (модулів).

5. Учасник справи має право отримати копію технічного запису судового процесу.

6. Розмір судового збору за видачу в електронній формі копії технічного запису судового засідання встановлюється законом

Насамперед ця норма закріплює обов'язковість використання технічних засобів – аудіо – чи відеозапису – як основного способу фіксування судового засідання. Такий підхід відображає загальну тенденцію до модернізації судочинства і слугує гарантією того, що всі процесуальні дії та висловлювання учасників будуть зафіксовані в автентичному вигляді. Запис у даному випадку виконує функцію об'єктивного джерела відомостей про реальний перебіг судового розгляду, що дає змогу уникнути спотворень, неточностей чи суб'єктивних трактувань. Ця стаття визначає характерні співвідношення між технічною фіксацією та письмовим протоколом засідання. Протокол виступає офіційним процесуальним документом, який складається на основі технічного запису й повинен відображати ключові процесуальні моменти засідання. Таким чином закон забезпечує подвійний рівень документування: оперативний – у вигляді аудіо- / відеозапису і формалізований – через протокол.

Також підкреслимо, що особливого значення в цій нормі набуває контекст забезпечення прав учасників процесу: вони мають право ознайомитися з технічним записом, вимагати його відтворення чи перевірки, що сприяє реалізації принципів гласності, рівності сторін та змагальності. Фіксація засідання технічними засобами також створює можливість для ефективного оскарження рішень, адже вищі судові інстанції можуть отримати доступ до об'єктивного відтворення процесуальних дій. У сучасних умовах, особливо під час воєнного стану,

ст. 247 ЦПК України відіграє ключову роль, оскільки технічний запис стає не лише *формою процесуального забезпечення*, а й засобом захисту від ризику втрати матеріалів справи, підтвердження дійсності проведених засідань і відновлення проваджень у разі потреби.

Узагальнюючи викладене, наголосимо, що ст. 247 ЦПК України є не просто регламентаційною нормою, яка встановлює порядок технічного фіксування судового засідання, а виступає однією з найбільш інноваційних та концептуальних норм у системі цивільного процесуального права. Її унікальність полягає в тому, що вона поєднує формальні вимоги процесу технологічними інструментами сучасності, створюючи модель фіксації судового розгляду, яка одночасно є точною, прозорою та максимально наближеною до європейських стандартів.

Ця норма вирізняється тим, що забезпечує подвійний рівень гарантій:

– технічний запис, який фіксує перебіг судового засідання в його первинному вигляді;

– процесуальний протокол, що узагальнює ключові моменти на основі об'єктивних даних запису.

Отже, саме така конструкція робить ст. 247 однією з найбільш дієвих гарантій достовірності процесуальної інформації, оскільки вона істотно звужує можливість помилок, вибіркового трактувань або викривлень ходу розгляду справи. Крім того, унікальність цієї норми виявляється в її здатності забезпечити *процесуальну безперервність* навіть за надзвичайних умов, таких як воєнний стан. Технічний запис стає важливим інструментом збереження інформації, який може виступати єдиним підтвердженням проведених процесуальних дій у випадку втрати паперових матеріалів або руйнування будівлі суду. Таким чином, норма виходить за межі звичайного регулювання і фактично виконує функцію гаранта стабільності судового процесу.

У підсумку ст. 247 ЦПК України слід розглянути як унікальну процесуальну норму, що модернізує українське судочинство, забезпечує технологічну стійкість, підвищує рівень довіри до судових процедур і фактично формує інноваційний підхід до документування судового розгляду. Вона є прикладом того, як процесуальне право може адаптуватися до викликів сучасності, не втрачаючи своєї правової природи та забезпечуючи високий рівень гарантій для учасників цивільного процесу.

Література:

1. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18.03.2004 № 1618-IV.

ВИКРАДЕННЯ ТА НЕЗАКОННЕ ПЕРЕМІЩЕННЯ ДІТЕЙ В УМОВАХ ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ: МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ

Позняк Єлизавета Андріївна

*здобувачка вищої освіти третього року навчання першого
(бакалаврського) рівня вищої освіти, спеціальності 081 Право,*

Факультету права, гуманітарних і соціальних наук,

Науковий керівник: Даценко Людмила Євгеніївна

старший викладач кафедри

Кременчуцький національний університет

імені Михайла Остроградського

м. Кременчук, Україна

У контексті сучасних збройних конфліктів особливої гостроти набуває проблема викрадення та незаконного переміщення дітей як однієї з найбільш уразливих соціальних груп. Що являє собою кримінальний злочин, за який передбачається відповідальність у вигляді обмеження або позбавлення волі, що залежить від кваліфікуючих обставин. До таких обставин належать вчинення злочину щодо малолітнього, корисливі мотиви, вчинення щодо двох або більше осіб, використання небезпечних методів, заподіяння фізичних страждань, застосування зброї, тривалий характер злочину, вчинення організованою групою або призведення до тяжких наслідків.

Міжнародно-правові акти визначають комплекс гарантій захисту дітей, які унеможливають їх насильницьке переміщення, депортацію або примусову зміну сімейного та культурного середовища [1, с. 34]. Зокрема, Конвенція ООН про права дитини встановлює обов'язок держав забезпечувати найкращі інтереси дитини та вживати усіх можливих заходів для запобігання їх незаконному переміщенню.

Гаазька конвенція про цивільно-правові аспекти міжнародного викрадення дітей визначає механізми повернення дітей, незаконно переміщених через державні кордони, підкреслюючи важливість співпраці компетентних органів різних країн [2, с. 42]. Римський статут Міжнародного кримінального суду відносить примусову депортацію та насильницьке переміщення населення, включно з дітьми, до переліку воєнних злочинів та злочинів проти людяності [3, с. 285]. Женевські конвенції 1949 р. та Додаткові протоколи встановлюють абсолютну заборону примусового переміщення цивільних осіб з окупованих територій. З огляду на це насильницьке переміщення дітей може бути

кваліфіковане як грубе порушення міжнародного гуманітарного права та потенційно – як елемент геноцидних практик, якщо метою є знищення національної чи культурної ідентичності дітей [2, с. 46].

Органи ООН, зокрема Управління Верховного комісара ООН з прав людини та Спеціальний представник Генерального секретаря з питань дітей і збройних конфліктів, неодноразово наголошували на необхідності документування таких злочинів, притягнення винних до відповідальності та створення умов для повернення дітей до сімей [5, с. 94]. Значну роль відіграє також Парламентська Асамблея Ради Європи, яка ухвалює резолюції щодо неприпустимості викрадення та примусової депортації дітей під час воєнних конфліктів .

Україна веде активну роботу щодо повернення незаконно переміщених дітей, застосовуючи міжнародні механізми, створюючи національні реєстри постраждалих, удосконалюючи кримінальне законодавство та співпрацюючи з міжнародними судами. Щоб значно зменшити загрозу для життя та здоров'я дітей, які знаходяться у мовах окупації чи на території активних бойових дій, державі необхідно посилити евакуаційні механізми; батькам потрібно чітко пояснювати дітям правила поведінки в небезпечних місцях та укриттях під час повітряної тривоги [6, с. 100]. Варто також подбати про надання як медичних, так і психологічних послуг для тих, хто цього потребує, забезпечити належний рівень реабілітації дітей після фізичних та моральних травм, полону, незаконної депортації, сексуального чи психологічного насилля.

У цьому контексті важливим є й національний правовий вимір. Сімейний кодекс України визначає, що дитина має право на належні умови для життя та розвитку, на захист від будь-яких форм насильства, жорстокого поводження чи експлуатації [4]. Кодекс також встановлює обов'язок держави забезпечувати охорону прав та інтересів дітей, зокрема у випадках, коли вони залишилися без батьківського піклування або перебувають у ситуаціях, що становлять загрозу їхньому життю чи здоров'ю. Окреме значення має заборона вивезення дитини за кордон без згоди обох батьків або без рішення компетентного органу, що спрямована на запобігання незаконному переміщенню неповнолітніх. Поєднання міжнародних стандартів та положень національного сімейного законодавства створює більш цілісну систему захисту дітей і забезпечує додаткові гарантії їх безпеки в умовах сучасних викликів, зокрема пов'язаних зі збройними конфліктами..

Таким чином, міжнародно-правова система захисту дітей є багаторівневою та комплексною, проте її ефективність значною мірою залежить від виконання державами своїх зобов'язань. Поглиблення міжнародної співпраці, удосконалення механізмів відповідальності та

посилення ролі міжнародних судових інституцій сприятимуть зміцненню захисту дітей у ситуаціях збройних конфліктів та запобіганню новим випадкам їх незаконного переміщення.

Література:

1. Щebetун І. С., Михайліна Т. В. Захист прав дітей на окупованих територіях: міжнародний досвід та українські реалії. *Політичне життя*. 2019. № 2. С. 34.

2. Кудерська І. О. Окремі питання захисту прав дітей в умовах війни. *Захист прав дітей в умовах війни* : збірник матеріалів круглого столу до 110-річчя Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (м. Вінниця, 17 травня 2022 року). Вінниця, 2022. С. 42–46.

3. Саух А. С. Незаконна депортація (переміщення) дітей як різновид воєнного злочину та злочину проти людяності. *Київський часопис права*. 2024. № 2. С. 285–293.

4. Сімейний кодекс України від 10.01.2002. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text>

5. Ніколайчук С. Захист прав дітей в умовах воєнного стану: проблеми теорії та практики. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2022. № 4. С. 94–105. 10.

6. Швець Я. І., Соколова І. О. Порушення прав дітей під час війни Російською Федерацією. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Право*. 2022. Випуск 71. С. 99–103.

**ЄВРОПЕЙСЬКА КОНВЕНЦІЯ
ПРО ЗДІЙСНЕННЯ ПРАВ ДІТЕЙ 1996 Р.:
ПРОЦЕСУАЛЬНІ ПРАВА ДИТИНИ ПРИ УСИНОВЛЕННІ**

Чернік Світлана Дмитрівна

*кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри загальноправових дисциплін
та державного управління
Центральноукраїнський державний університет
імені Володимира Винниченка
м. Кропивницький, Україна*

Європейська конвенція про здійснення прав дітей (ETS № 160) (далі – Конвенція) є важливим міжнародно-правовим актом, який визначає права дитини у судовому процесі при усиновленні. Цей документ був офіційно ухвалений Радою Європи 25 січня 1996 року і набрав чинності 1 липня 2000 року [1]. Україна ратифікувала Конвенцію 03 серпня 2006 року [2].

У статті 1 Конвенції зазначено, що її положення застосовуються до дітей, які не досягли 18 років. Метою її створення є забезпечення прав та найвищих інтересів дітей, яким має бути надано можливість здійснювати свої права, зокрема під час розгляду сімейних справ, які стосуються їх [1]. Конвенція встановлює, що держава-підписант має визначити щонайменше три категорії справ, на які поширюється її дія. Законом України «Про ратифікацію Європейської конвенції про здійснення прав дітей» від 03.08.2006 р. виокремлено такі категорії справ: судові провадження щодо усиновлення; встановлення опіки, піклування над дитиною; визначення місця проживання дитини; позбавлення або оспорювання батьківських прав; інших питань про відносини між батьками та дитиною; будь-яких інших питань, що стосуються дитини особисто, а також питань її сім'ї (у тому числі її виховання, поновлення батьківських прав, управління її майном) [2].

Саме глава II Європейської конвенції про здійснення прав дітей 1996 р. визначає ключові процесуальні права дитини при усиновленні. Першочерговим правом виступає право на поінформованість та висловлення власної думки. Конвенція вказує: «дитина, яка внутрішнім законодавством визнається такою, що має достатній рівень розуміння, під час розгляду судовим органом справи, що стосується її, наділяється правами, використання яких вона може вимагати: отримувати всю відповідну інформацію; отримувати консультацію та мати можливість

висловлювати свої думки; бути поінформованою про можливі наслідки реалізації цих думок та про можливі наслідки будь-якого рішення» [1]. Варто відзначити, що в міжнародному та національному праві не встановлено чіткого вікового критерію, починаючи з якого дитина може самостійно висловлювати свою думку. Такий підхід зумовлений особливостями індивідуального розвитку кожної дитини та її фізичним і психологічним станом, що впливає на її здатність до усвідомлення ситуації.

Наступним процесуальним правом, визначеним Європейською конвенцією про здійснення прав дітей 1996 р., є право клопотати про призначення представника. Так, дитина має право подавати особисто або через інших осіб чи органи відповідне клопотання про призначення спеціального представника під час розгляду судовим органом справ, що стосуються її у випадках, коли внутрішнє законодавство позбавляє суб'єктів батьківської відповідальності права представляти дитину в результаті виникнення у них конфлікту інтересів із дитиною. У подібних справах, коли згідно з внутрішнім законодавством суб'єкти батьківської відповідальності позбавлені можливості представляти дитину в результаті виникнення конфлікту інтересів між ними та дитиною, суд має повноваження призначити спеціального представника дитини в таких справах. Також надається право суду в справах, що стосуються дитини, призначити для представлення інтересів дитини окремого представника, а у відповідних випадках – адвоката [1]. В Україні реалізація права на представництво дитиною забезпечується через звернення до органів опіки та піклування або системи безоплатної правової допомоги. При усиновленні дитина має право на призначення представника або адвоката для захисту її інтересів, особливо у випадках, коли біологічні батьки не беруть участі в процесі або наявності конфлікту інтересів між ними та дитиною [3].

Ще одним важливим процесуальним правом, закріпленим Конвенцією, є право дитини на отримання всебічної інформації щодо судового провадження, яка має бути викладена у доступній та зрозумілій для неї формі. Представник, якщо його дії явно не суперечать найвищим інтересам дитини: надає дитині всю відповідну інформацію, якщо згідно з внутрішнім законодавством дитина визнається такою, що має достатній рівень розуміння; надає дитині роз'яснення, якщо внутрішнім законодавством дитина визнається такою, що має достатній рівень розуміння, стосовно можливих наслідків реалізації її думки та стосовно можливих наслідків будь-якої дії представника; з'ясовує думку дитини та доводить її до відома судового органу [1]. Роль представника набуває визначального значення у забезпеченні ефективної реалізації права дитини на всебічну поінформованість під час судового провадження про

усиновлення, адже саме від його професійних дій залежить рівень усвідомлення дитиною можливих правових наслідків її думки та прийнятого рішення.

Суд ухвалює рішення лише за умови наявності достатнього та всеосяжного обсягу інформації, необхідної для комплексного врахування найвищих інтересів дитини. При цьому, суд зобов'язаний переконатися, що дитина отримала всю потрібну інформацію та усвідомила наслідки своїх дій, а також в обов'язковому порядку заслухати її думку, якщо вона визнається такою, що здатна її висловити. Разом із тим, стаття 7 Конвенції встановлює, що суд повинен приймати рішення швидко для уникнення будь-яких невинуватених зволікань, виконання яких має бути забезпечено відповідною процедурою. При розгляді справ, що стосуються дитини, судовий орган має повноваження самостійно вживати заходів у встановлених внутрішнім законодавством випадках, коли благополуччю дитини загрожує серйозна небезпека [1].

Отже, Європейська конвенція про здійснення прав дітей (ETS № 160) є фундаментальним міжнародно-правовим актом, який забезпечує реалізацію найвищих інтересів дитини шляхом закріплення її процесуальних прав у сімейних справах, зокрема, при усиновленні. Серед цих прав слід виділити: право на поінформованість та висловлення думки, право на представництво та забезпечення якісного представництва інтересів дитини. Ратифікація цього документа Україною визначила обов'язок держави забезпечити активну участь дитини у судових провадженнях, що їй безпосередньо стосуються.

Література:

1. Європейська конвенція про здійснення прав дітей 1996 р. (ETS № 160). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_135#Text
2. Про ратифікацію Європейської конвенції про здійснення прав дітей: Закону України від 03.08.2006 р. № 69-V. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/69-16#Text>
3. Чернік С. Д. Європейська конвенція про здійснення прав дітей 1996 р.: забезпечення прав та інтересів дітей при усиновленні. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2025. Випуск 3. Ч. 1. С. 340–344.

НАПРЯМ 3. ТРУДОВЕ ПРАВО. СЛУЖБОВЕ ПРАВО. ПРАВО СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-580-1-14>

ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА НА ПЛАТФОРМНУ ЗАЙНЯТІСТЬ: РОЗШИРЕННЯ ПАРАДИГМИ ТРУДОВОГО ПРАВА

Луценко Олена Євгенівна

кандидатка юридичних наук, доцентка,

доцентка кафедри трудового права

*Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого
м. Харків, Україна*

У контексті динамічного розвитку гіг-економіки, феномен зростання «платформного» працевлаштування викликає низку фундаментальних дискусій у площині трудового права. Центральним питанням, що роз'єднує наукову та практикуючу спільноту, є дилема щодо юридичної природи відносин, які виникають у контексті такої зайнятості: чи є вони лише новою маніфестацією усталених трудових відносин, адаптованих до змінених технологічних реалій, чи ж свідчать про виникнення якісно нових відносин, що вимагають кардинальної реконцептуалізації парадигми трудового права? Наразі, незважаючи на розбіжності у підходах, спостерігається тенденція до консолідації зусиль щодо інтеграції праці на платформах у сферу дії трудового права.

Утім, глибокий аналіз специфіки функціонування гіг-економіки дозволяє виокремити три ключові характеристики, які істотно відрізняють платформну зайнятість від традиційних трудових відносин чи інших видів нетипової зайнятості, кидаючи виклик усталеним правовим категоріям.

По-перше, визначальною рисою є тристоронній характер правовідносин, які виникають у випадках реалізації права на платформну зайнятість. На відміну від класичної моделі, де праця безпосередньо надається споживачу робочої сили, у гіг-економіці юридичний зв'язок є складнішим. Суб'єкти, які виконують роботу, безпосередньо взаємодіють з кінцевими споживачами послуг, які опосередковується платформою, що створює унікальну вразливість для «працівників», які опиняються під подвійним тиском: з одного боку – вимог платформи,

а з іншого – щоденних змін потреб та очікувань клієнтів. Складність полягає не лише у констатації цієї тристоронності, а й у визначенні сутності повноцінних договірних відносин між усіма сторонами. Такий стан справ породжує фундаментальне доктринальне питання: хто є роботодавцем для суб'єктів платформної зайнятості? Для відповіді на нього постає необхідність ідентифікувати функції, традиційно притаманні роботодавцю, до яких можна віднести: (а) безпосередня участь у встановленні та припиненні правовідносин; (б) отримання результатів праці та економічної вигоди; (в) надання працівнику трудового завдання та оплата праці; (г) управління внутрішнім ринком підприємства, установи чи організації (далі – компанії); (д) управління зовнішнім ринком компанії. У класичному розумінні, саме роботодавець є ключовим суб'єктом, що реалізує ці функції. Однак, на тлі платформної зайнятості, наукова думка розділяється: тоді як деякі зарубіжні дослідники припускають потенційну множинність суб'єктів, які виконують функції роботодавця [1], інші категорично стверджують, що традиційна категорія роботодавців більше не виконує таких завдань у цифрових робочих структурах [2, с. 16].

По-друге, ключовим елементом організації праці під час платформної зайнятості є контроль, що здійснюється через програмний код та дані. На відміну від управлінських рішень, що приймаються фізичними особами, в гіг-економіці управління робочими процесами покладається на алгоритми. Ця архітектурна особливість має подвійний вимір. З одного боку, платформа, позиціонуючи себе як посередник, насправді акумулює безпрецедентний обсяг даних як від поставальників послуг, так і від споживачів, що надає їй глибинне «знання» про поведінку та преференції обох сторін. З іншого боку, така інтеграція даних дозволяє платформі неперервно «імітувати» та оптимізувати ринок у реальному часі, що, у свою чергу, надає їй можливість маніпулювати та спотворювати умови як для замовників, так і для виконавців послуг на власну економічну вигоду.

По-третє, функціонування платформної економіки характеризується мережевими ефектами. Як засвідчують численні зарубіжні дослідження, платформи досягають надзвичайно швидкого зростання та масштабування завдяки ефекту мережі, що призводить до стрімкого витіснення конкурентів з ринку, формуючи монополістичні ринки у більшості сегментів гіг-економіки. Мережеві ефекти, які можуть бути як прямими (коли вибір послуги користувачем залежить від вибору інших), так і непрямими (коли користувач обирає послугу через велику кількість провайдерів на стороні пропозиції), тісно пов'язані з вищезгаданою тристоронньою структурою відносин. Більше того, вони нерозривно переплетені з алгоритмічним та керованим даними, оскільки

ки монопольне становище платформи над даними є рушійною силою мережеских ефектів, сприяючи «захопленню» користувачів, що також частково залежить від аналізу даних [3].

Відтак, наразі «традиційне» трудове право поки що не володіє належним концептуальним апаратом для охоплення багатьох феноменів гіг-економіки загалом та платформної зайнятості, зокрема. Така ситуація спонукає до посилення спроб інтегрувати платформну зайнятість до сфери дії трудового права, що реалізується через класифікацію роботи на платформах як трудових відносин з боку законодавців або судових інстанцій. Яскравим прикладом є справа *O'Connor проти Uber Techs* [4], де суд наголосив на необхідності не тлумачити «тест Борелло» – розроблений ще у 1989 році у справі *SG Borello & Sons, Inc. проти Dep't of Indust. Relations* [5] – «жорстко та ізольовано». «Тест Борелло» враховував численні критерії, такі як регулярність та інтегральність роботи у бізнес роботодавця, надання інструментів, тривалість робочого часу та спосіб оплати. Однак, застосування цього тесту до гіг-праці виявляє його обмеженість, позаяк працівники часто використовують власні інструменти, несуть ризики та мають гнучкість у визначенні робочого часу, однак водночас залишаються повністю залежними від платформи, без якої її функціонування було б неможливим.

У відповідь на ці герменевтичні виклики, у справі *Dynamex Operations W.* проти Вищого суду Лос-Анджелеса [6] було запроваджено модифікацію тесту Борелло, так званій «АВС-тест», що дозволив кваліфікувати платформу як роботодавця, тим самим «вписуючи її» в правове поле. Згідно з АВС-тестом, існує презумпція, що виконавець роботи є працівником, якщо тільки наймаюча сторона не доведе, що:

а) працівник є вільним від контролю та керівництва з боку наймаючої особи як за договором виконання роботи, так і за фактичним зовнішнім виглядом виконання роботи;

б) працівник виконує роботу, яка не входить у звичайний хід діяльності компанії, що наймає;

в) працівник зазвичай займається незалежною професією, діяльністю або бізнесом такого ж характеру, як і виконана робота.

Таким чином, поширення гіг-економіки не лише актуалізує потребу в переосмисленні доктринальних засад трудового права, а й спонукає до інноваційних правотворчих та правозастосовних рішень, що мають забезпечити ефективний захист інтересів усіх суб'єктів праці в умовах стрімких технологічних та економічних трансформацій.

Література:

1. Adams-Prassl, Jeremias and Gruber-Risak, Martin, Uber, Taskrabbit, & Co: Platforms as Employers? Rethinking the Legal Analysis of Crowdwork (February 16, 2016). *Comparative Labor Law & Policy Journal, Forthcoming, Oxford Legal Studies Research Paper*. 2016. No. 8. P. 619–652. URL: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2733003 (дата звернення 28.11.2025).
2. Weiss, M. The platform economy; The main challenges to labor law. *In Regulating the Platform Economy. International Perspectives on New Forms of Work*; Mendez, L.M., Ed.; Routledge: London, UK; New York, NY, USA, 2020. 225 p. https://nusearch.nottingham.ac.uk/discovery/fulldisplay?docid=alma9922681261605561&context=L&vid=44NOTTS_UNUK:44NOTUK&lang=en&adaptor=Local%20Search%20Engine&tab=Everything&query=sub,exact,%20BUSINESSES%20&mode=Basic&offset=0 (дата звернення 28.11.2025).
3. Zödi, Z.; Török, B. Constitutional Values in the Gig-Economy? Why Labor Law Fails at Platform Work, and What Can We Do about It? *Societies*. 2021. No 11. P. 86. <https://doi.org/10.3390/soc11030086> URL: <https://www.mdpi.com/2075-4698/11/3/86> (дата звернення 27.11.2025).
4. O'Connor v. Uber Techs 82 F. Supp. 3d 1133 (ND Cal. 2015) URL: <https://www.crowell.com/a/web/eimuHLi3TweGEPAZJFGnoj/4Ttiw2/Douglas-OConnor-v-Uber-Technologies.pdf> (дата звернення 27.11.2025).
5. SG Borello & Sons, Inc. v. Dep't of Indust. Relations, (48 Cal. 3d 341, 350 (1989) URL: <https://law.justia.com/cases/california/supreme-court/3d/48/341.html> (дата звернення 27.11.2025).
6. Dynamex Operations W. v. Superior Court of Los Angeles 4 Cal. 5th 903 (2018) URL: <https://northerndistrictpracticeprogram.org/wp-content/uploads/2018/09/Dynamex.pdf> (дата звернення 27.11.2025).

НАПРЯМ 4. ЗЕМЕЛЬНЕ ПРАВО. АГРАРНЕ ПРАВО. ЕКОЛОГІЧНЕ ПРАВО

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-580-1-15>

ЕЛЕКТРОННІ ЗЕМЕЛЬНІ ТОРГИ: ПРАВОВІ АСПЕКТИ ТА ПРАКТИКА ЗАСТОСУВАННЯ

Бондуrowa Яна Юрївна

здобувачка кафедри фундаментальних і галузевих юридичних наук,

Науковий керівник: Латишева В. В.

Кременчуцький національний університет

імені Михайла Остроградського

м. Кременчук, Україна

Розвиток цифрових технологій суттєво вплинув на механізми управління земельними ресурсами в Україні. Одним із ключових інструментів прозорого розпорядження землею стали електронні земельні торги – онлайн-аукціони з продажу чи передачі права оренди земельних ділянок через електронну торгову систему. Такий формат забезпечує відкритий доступ до інформації про лоти, справедливу конкуренцію між учасниками та мінімізує людський фактор. У результаті впровадження електронних аукціонів підвищено прозорість процесів, зросли доходи громад від землекористування та створено передумови для зменшення корупційних ризиків.

Впровадження електронних земельних аукціонів було закріплено на законодавчому рівні у 2021 році. 6 липня 2021 року набув чинності Закон України № 1444-IX від 18.05.2021[1], яким внесено зміни до ряду актів щодо продажу земельних ділянок та набуття прав користування ними через електронні аукціони. Цим законом врегульовано проведення земельних торгів у формі електронного аукціону в режимі реального часу через Інтернет, що відобразилося в нормах Земельного кодексу України [2]. Згідно із Земельним кодексом, земельні ділянки державної та комунальної власності можуть відчужуватися або передаватися в користування лише на конкурентних засадах – через земельні торги (аукціони), за винятком випадків, прямо передбачених законом. Зокрема, діючим законодавством заборонено продаж земель сільськогосподарського призначення державної і комунальної власності (ч. 7 ст. 130 ЗКУ), тобто такі землі можуть передаватися лише

в оренду через аукціони; натомість продаж приватних с/г ділянок дозволений (з поточними обмеженнями щодо кола покупців). Таким чином, нормативно-правова база електронних земельних торгів включає норми Земельного кодексу, спеціальний Закон № 1444-IX, підзаконні акти (зокрема, Постанову КМУ № 1013 від 22.09.2021) та інші пов'язані закони.

Для реалізації Закону № 1444-IX Кабінет Міністрів України ухвалив Постанову № 1013 від 22.09.2021 [3]. «Деякі питання підготовки до проведення та проведення земельних торгів...», якою затверджено порядок організації та проведення електронних аукціонів із продажу чи передачі прав користування земельними ділянками. Ця постанова визначає всі етапи підготовки лотів, умови допуску учасників, механізм проведення торгів в електронній системі та оформлення результатів. Земельні торги проводяться онлайн у державній електронній торговій системі «Прозорро.Продажі» за єдиними правилами. Організатор (власник ділянки або уповноважений орган) формує лот та оголошує аукціон через систему, а учасники (фізичні чи юридичні особи, що відповідають вимогам закону і виконали умови реєстрації) подають пропозиції онлайн. Електронна система автоматично приймає ставки, визначає переможця та формує протокол результатів торгів. Регламент торгів передбачає англійську модель аукціону з кількома раундами підвищення ціни. Для запобігання зловживанням підвищено розмір гарантійного внеску (до ~30% стартової ціни лота); витрати на підготовку лота прозоро відшкодовуються переможцем; у разі відмови переможця система автоматично визнає переможцем наступного учасника. Таким чином, створено єдиний прозорий алгоритм аукціонів, який мінімізує ризики втручання чи маніпуляцій.

Перехід від традиційних «голосних» аукціонів до електронного формату приніс низку суттєвих переваг. По-перше, прозорість процесу значно зростає: усі оголошення, перебіг торгів та результати аукціонів доступні онлайн у реальному часі, що унеможливує приховування інформації або кулуарні домовленості (громадськість може відстежити кожен аукціон на порталі системи). По-друге, забезпечено відкритість і конкуренцію – до торгів можуть долучитися учасники з будь-якого регіону, що розширює коло потенційних покупців і підвищує конкуренцію за лот. По-третє, неупередженість результатів гарантується технічними засобами: система автоматично приймає ставки і обирає найвищу пропозицію, усуваючи суб'єктивний людський фактор при визначенні переможця. Крім того, електронний формат підвищив ефективність проведення торгів – процедура відбувається значно швидше (укладення угоди займає лічені дні замість тривалих офлайн-процедур) та з меншими адміністративними витратами. Повна цифрова фіксація

кожного аукціону в системі забезпечує незмінність і доступність даних: у будь-який момент можна перевірити законність та обґрунтованість результатів. Отже, електронні торги мінімізували можливості зовнішнього втручання чи маніпуляцій і підвищили довіру учасників та суспільства до процедур розпорядження землею.

Електронні земельні аукціони вже продемонстрували вагомий економічний ефект для громад. За даними дослідження Світового банку, запровадження прозорої електронної системи торгів, захищеної від маніпуляцій, дозволило подвоїти доходи місцевих громад від передачі в оренду сільськогосподарських земель комунальної власності. Раніше значна частина таких земель надавалася в користування за заниженими ставками та в обхід відкритих процедур, що призводило до суттєвих недоотримань – за оцінками аналітиків, щорічні втрати місцевих бюджетів від неефективного розпорядження землями сягали близько 500 млн доларів США. Натомість електронні аукціони завдяки реальній конкуренції між учасниками забезпечили значно вищу орендну плату та продажні ціни, суттєво збільшивши надходження до бюджетів громад і держави.

Попри значні переваги, впровадження нового формату торгів супроводжується певними викликами. До технічних та організаційних проблем належить необхідність навчання персоналу органів місцевої влади та учасників роботи в електронній системі, забезпечення надійного інтернет-зв'язку і кібербезпеки ЕТС. Окремим фактором ризику є цифрова нерівність: не всі потенційні учасники (особливо у сільській місцевості) володіють достатніми навичками роботи з цифровими технологіями або мають стабільний доступ до Інтернету. Тому важливо забезпечити простий і зрозумілий інтерфейс системи та можливість отримати консультаційну підтримку від операторів електронних майданчиків.

Серйозний виклик виник у 2022 році у зв'язку з воєнними діями та запровадженням воєнного стану. Проведення земельних аукціонів довелося тимчасово призупинити – з березня по листопад 2022 року електронні торги фактично не проводилися. Це негативно вплинуло на надходження від оренди землі та поставило проблему збереження прозорості розпорядження земельними ресурсами в умовах надзвичайних обставин. Попри ці труднощі, система електронних торгів швидко відновила роботу після стабілізації ситуації, продемонструвавши гнучкість і стійкість цифрового формату.

Запровадження електронних земельних аукціонів стало важливим етапом реформування земельних відносин, поєднавши інтереси держави, бізнесу та громад на засадах прозорості й рівних можливостей. Цей формат суттєво підвищив відкритість процесів розпорядження

землею та ефективність використання публічних земельних ресурсів. Державні і комунальні ділянки через аукціони знаходять найбільш ефективного користувача чи власника, а бюджети отримують максимально можливі доходи. Електронна система мінімізує корупційні ризики та зловживання, адже всі дії фіксуються, а доступ до торгів є конкурентним і неупередженим.

Водночас інститут електронних земельних торгів потребує подальшого розвитку й удосконалення. Необхідно забезпечити стабільність правового поля та усунути залишкові прогалини. Наступним важливим завданням є інтеграція електронних торгів з іншими державними реєстрами (земельним кадастром, реєстром речових прав тощо) задля підвищення зручності та достовірності даних, а також продовження навчання і підтримки організаторів торгів на місцевому рівні – що ширше охоплення електронною системою, то більший економічний ефект.

Перспективним напрямом розвитку є розширення сфери застосування е-аукціонів. Після завершення дії воєнного стану та за наявності політичної волі можна розглянути зняття мораторію на продаж державних сільськогосподарських земель із реалізацією їх виключно через Prozorro. Продажі – це забезпечило б чесний і контрольований механізм приватизації землі. Крім того, слід технологічно гарантувати безперервність проведення торгів навіть у кризових умовах (резервні сервери, офлайн-верифікація тощо), щоб уникнути повторення вимушених пауз на зразок 2022 року.

Електронні земельні торги за кілька років перетворилися на повноцінний сегмент цифрової економіки України. Вони принесли бюджету значні додаткові надходження та підвищили довіру суспільства до процесів розпорядження землею. Подальше вдосконалення цього інституту й адаптація до нових викликів (цифрових, економічних, правових) сприятиме сталому розвитку земельних відносин і позитивно впливатиме на економіку держави.

Література:

1. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо продажу земельних ділянок та набуття права користування ними через електронні аукціони: Закон України від 18.05.2021 № 1444-IX. *Відомості Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1444-20#Text> (дата звернення: 27.11.2025).

2. Земельний кодекс України: Закон України від 25.10.2001 № 2768-III (зі змінами станом на 2025 р.). *Відомості Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14#Text> (дата звернення: 27.11.2025).

3. Постанова Кабінету Міністрів України № 1013 від 22.09.2021 «Деякі питання підготовки до проведення та проведення земельних торгів для продажу земельних ділянок та набуття прав користування ними (оренди, суперфіцію, емфітевзису)». *Офіційний вісник України*. 2021. № 78.

НАПРЯМ 5. АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО. ФІНАНСОВЕ ПРАВО. ІНФОРМАЦІЙНЕ ПРАВО

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-580-1-16>

IMPLEMENTACJA EUROPEJSKICH STANDARDÓW MONITORINGU FINANSOWEGO W DZIAŁALNOŚCI NOTARIUSZA: DOŚWIADCZENIA UKRAINY I POLSKI

Dr Krzysztof Chmielarz

*Profesorem Katedry Prawa Akademii Tarnowskiej
Tarnów, Polska*

Aliesia Khrebtova

*Docent Katedry Podstawowych i Dziedzinowych Nauk Prawnych
Kremenczuckiego Narodowego Uniwersytetu im. Mychajła Ostrohradskiego
Kremenczuk, Ukraina*

Europejski model przeciwdziałania praniu pieniędzy wychodzi z założenia, że kluczową rolę odgrywają tzw. **gatekeepers** – „strażnicy” systemu finansowego, do których wprost zalicza się notariuszy oraz innych niezależnych prawników [1]. To właśnie przez akty notarialne przechodzą transakcje dotyczące nieruchomości, praw udziałowych, struktur biznesowych – a więc aktywów, które najczęściej wykorzystywane są do legalizacji dochodów pochodzących z przestępstwa [1]. Ukraina, zmierzająca w kierunku integracji europejskiej, oraz Polska jako państwo członkowskie UE są zmuszone do ponownego przemyślenia „klasycznej” roli notariusza i nadania mu funkcji podmiotu pierwotnego monitoringu finansowego. Zmienia to równowagę pomiędzy zaufaniem klienta, tajemnicą notarialną a interesem publicznym w zakresie bezpieczeństwa finansowego, a także wymaga od środowiska notarialnego nowego sposobu myślenia zawodowego. Celem jest ustalenie, w jaki sposób europejskie standardy monitoringu finansowego przekształcają działalność notariusza na Ukrainie i w Polsce, jakie są wspólne oraz odmienne cechy statusu prawnego notariusza jako podmiotu pierwotnego monitoringu finansowego oraz z jakimi praktycznymi wyzwaniem stykają się notariusze w obu państwach.

Dyrektywa (UE) 2015/849 wprost zalicza do katalogu instytucji zobowiązanych **notaries and other independent legal professionals**, gdy uczestniczą oni w transakcjach finansowych lub operacjach dotyczących

nieruchomości działając w imieniu klienta [1]. W takiej optyce notariusz nie jest jedynie gwarantem formy czynności prawnej, lecz elementem systemu przeciwdziałania praniu pieniędzy: jest zobowiązany zidentyfikować klienta, ustalić beneficjenta rzeczywistego, zastosować podejście oparte na analizie ryzyka oraz – w razie potrzeby – zawiadomić właściwy organ o podejrzanej transakcji [1]. Tworzy to nową, nietypową dla notariatu łańciskiego konfigurację: notariusz działa równocześnie w sferze prawa prywatnego (ochrona woli i interesów stron, zapewnienie pewności obrotu) oraz w sferze publicznoprawnej (ochrona systemu finansowego przed „brudnymi” pieniędzmi). Na poziomie polityki UE jest on postrzegany jako „naturalny partner” państwa w walce z praniem pieniędzy, chociaż co do istoty nie jest ani organem śledczym, ani analitykiem finansowym, lecz pozostaje niezależnym prawnikiem.

Na Ukrainie status notariusza jako podmiotu pierwotnego monitoringu finansowego został uregulowany w ustawie Ukrainy „O zapobieganiu i przeciwdziałaniu legalizacji (praniu) dochodów pochodzących z przestępstwa, finansowaniu terroryzmu oraz finansowaniu rozprzestrzeniania broni masowego rażenia” nr 361-IX, która zalicza notariuszy do katalogu specjalnie określonych podmiotów pierwotnego monitoringu finansowego [2]. Przepisy tej ustawy wiążą powstanie odpowiednich obowiązków notariusza z jego udziałem w dokonywaniu określonych czynności i operacji, takich jak: zbycie nieruchomości, tworzenie i reorganizacja osób prawnych, obrót prawami udziałowymi, zarządzanie majątkiem klienta itd. [2]. W takich przypadkach notariusz ma obowiązek przeprowadzić identyfikację i weryfikację klienta, w tym ustalić beneficjenta rzeczywistego, zastosować podejście oparte na analizie ryzyka, zapewnić prawidłowe utrwalenie i przechowywanie dokumentów, a w razie wystąpienia oznak podejrzanych – przekazać informacje o operacjach podlegających monitoringowi finansowemu do właściwego organu [2]. Ustawa nr 361-IX przesuwając zatem akcent z „czysto technicznego” poświadczania czynności na analizę ekonomiczną treści transakcji i ocenę jej ryzykowności z punktu widzenia AML. Dla ukraińskiego notariatu oznacza to konieczność połączenia klasycznej funkcji prewencyjnej (zapewnienie legalności i pewności obrotu) z funkcją elementu systemu bezpieczeństwa finansowego państwa. W wymiarze praktycznym pojawiają się pytania: jak daleko sięgać w analizę źródeł pochodzenia środków, jakie wskaźniki ryzyka stosować w typowych, „codziennych” sytuacjach życiowych, gdzie przebiega granica między obowiązkiem monitoringu a gwarancją tajemnicy notarialnej. Szczególnym wyzwaniem jest realizacja tych wymogów w warunkach stanu wojennego, kiedy rośnie liczba czynności z udziałem osób wewnętrznie przesiedlonych oraz żołnierzy,

a wrażliwość społeczna klientów wymaga szczególnie wyważonego podejścia [2].

Doświadczenie polskie pokazuje szerszą integrację notariusza w system monitoringu finansowego. Jak wykazuje M. A. Kędziński, polski notariusz jest **instytucją obowiązana** w rozumieniu ustawy z 1 marca 2018 r. o przeciwdziałaniu praniu pieniędzy oraz finansowaniu terroryzmu, przy czym obowiązki AML rozciągają się co do zasady na działalność notariusza wszędzie tam, gdzie sporządzany akt notarialny wiąże się z przepływem istotnych wartości majątkowych [3]. Oznacza to wprowadzenie wewnętrznych procedur przeciwdziałania praniu pieniędzy w każdej kancelarii notarialnej, obowiązkowe szkolenie personelu, analizę ekonomicznego sensu czynności, a nie tylko jej formy prawnej, a także możliwość odmowy dokonania czynności notarialnej, jeżeli jest ona postrzegana jako instrument legalizacji dochodów pochodzących z przestępstwa [3]. Kędziński podkreśla napięcie między klasyczną rolą notariusza jako gwaranta zaufania a nową rolą swoistego „kontrolera”: z jednej strony notariusz ma zapewniać dostępność i neutralność usługi notarialnej, z drugiej – jest zobowiązany informować organy państwowe o podejrzanych operacjach, co nieuchronnie wpływa na postrzeganie notariusza przez klientów [3]. Jednocześnie model polski opiera się na aktywnym udziale izb notarialnych w opracowywaniu standardów wewnętrznych oraz na ukształtowanej praktyce współpracy z organami informacji finansowej, co tworzy dla praktyków bardziej przewidywalne otoczenie normatywne i organizacyjne.

Porównanie modeli ukraińskiej i polskiej pozwala sformułować kilka wniosków. Podejście ukraińskie ma charakter bardziej „punktowy”: notariusz występuje jako specjalnie określony podmiot pierwotnego monitoringu finansowego w granicach wyraźnie wskazanych w ustawie nr 361-IX kategorii czynności, co w pewnym stopniu ogranicza zakres jego obowiązków AML i czyni je bardziej przewidywalnymi [2]. W Polsce podejście jest szersze – notariusz jest generalnie postrzegany jako **instytucją obowiązana** w większości operacji dotyczących znaczących aktywów, co wzmacnia jego rolę w systemie bezpieczeństwa finansowego, ale jednocześnie zwiększa obciążenia i ryzyka [3]. Wsparcie instytucjonalne notariusza w Polsce jest bardziej rozwinięte dzięki aktywnej roli samorządu zawodowego, podczas gdy na Ukrainie znacząca część ciężaru wykładni i stosowania wymogów AML de facto spoczywa na samym notariuszu [2; 3]. Kluczowym zadaniem strategicznym dla obu systemów jest znalezienie równowagi między rolą notariusza jako „advokata zaufania” stron a rolą „strażnika” systemu finansowego: nadmierne „usłużnienie policyjne” może podważyć zaufanie do notariatu, z kolei niedochowanie wymogów AML zagraża nie tylko reputacji poszczególnych notariuszy, lecz także

efektywności krajowego systemu monitoringu finansowego. Dla Ukrainy najbardziej obiecujące jest instytucjonalne zaczerpnięcie doświadczeń polskich: wzmocnienie roli Izby Notarialnej w opracowywaniu wewnętrznych standardów monitoringu finansowego, tworzenie przejrzystych list kontrolnych i algorytmów działań dla notariusza, rozwijanie systemowego kształcenia opartego na realnych studiach przypadków. W takim ujęciu implementacja europejskich standardów AML/CFT nie będzie sprzeczna z naturą notariatu łacińskiego, lecz przeciwnie – wzmocni jego funkcję prewencyjną i gwarancyjną.

Wykaz wykorzystanych źródeł:

1. On the prevention of the use of the financial system for the purposes of money laundering or terrorist financing : Directive (EU) 2015/849 of the European Parliament and of the Council of 20.05.2015. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32015L0849> (data dostępu: 01.12.2025).

2. Pro zapobihannia ta protydiuu lehalizatsii (vidmyvanniu) dokhodiv, oderzhanykh zlochynnym shliakhom, finansuvanniu teroryzmu ta finansuvanniu rozpovsiudzhennia broi masovoho znyshchennia : Zakon Ukrainy vid 06.12.2019 № 361-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/361-20#Text> (data dostępu: 01.12.2025).

3. Kędziński M. A. Notariusz jako instytucja obowiązana w rozumieniu ustawy o przeciwdziałaniu praniu pieniędzy oraz finansowaniu terroryzmu (omówienie niektórych zagadnień). *Studia Prawnicze KUL*. 2020. Nr 1 (81). S. 165–195. URL: <https://czasopisma.kul.pl/index.php/sp/article/view/10633> (data dostępu: 01.12.2025).

**ВИЗНАННЯ ТОРГОВЕЛЬНОЇ МАРКИ ДОБРЕ ВІДОМОЮ
В УКРАЇНІ ТА АДМІНІСТРАТИВНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ
ЗА ПОРУШЕННЯ ПРАВ НА ОБ'ЄКТ ПРАВА
ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ**

Заліпасв Юрій Валерійович

*здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти
кафедри адміністративного та господарського права
Одеського національного університету імені І. І. Мечникова
м. Одеса, Україна*

Під час застосування положень статті 51-2 Кодексу України про адміністративні правопорушення (далі – КУпАП) суб'єкти правозастосовної діяльності зіштовхуються із величезною кількістю проблем. Однією із таких проблем є притягнення правопорушника до адміністративної відповідальності за порушення прав на такий об'єкт інтелектуальної власності як торгівельна марка. Цим аспектам і хочемо присвятити увагу в публікації.

Конституція України гарантує, що кожен має право володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності (ст. 41) [1, ст. 6]. На часі з чим асоціюється словосполучення «Торговельна марка» – право власності, результати інтелектуальної/творчої діяльності, серйозний продукт, успішна компанія, улюблений бренд, або може логотипи на упаковках продуктів?

Отже, торговельна марка або бренд (далі – ТМ) – це символ, слово, фраза, знак, дизайн чи комбінація цих елементів, які ідентифікують товари чи послуги одного виробника або постачальника і відрізняють їх від товарів і послуг конкурентів. Торговельна марка використовується для розрізнення продукції чи послуг на ринку та створення унікального образу бренду. Простими словами ТМ – це зареєстроване позначення, яке відрізняє ваш продукт від інших. Саме тому позначення ТМ має бути унікальним і не мати схожості з іншими.

Реєстрація торговельної марки надає її власнику право використовувати цей знак у торговельних цілях та захищає його від незаконного використання іншими суб'єктами. Такі права дозволяють власнику контролювати ідентичність і якість своїх товарів чи послуг у споживачів. Отже ТМ є об'єктом права інтелектуальної власності. За порушення цих прав чинне законодавство передбачає юридичну відповідальність.

В свою чергу, охорона прав на добре відому торговельну марку визначається ст. 6 bis Паризької конвенції про охорону промислової власності від 20 березня 1883 року [2, ст. 6 bis] та ст. 25 Закону України «Про охорону прав на знаки для товарів і послуг» від 15 грудня 1993 року № 3689-XII [4, ст. 21].

Торговельна марка може бути визнана добре відомою в Україні Апеляційною палатою Національного органу інтелектуальної власності (НОІВ) або судом, незалежно від реєстрації її в Україні.

При визначенні того, чи є торговельна марка добре відомою в Україні, можуть розглядатися, зокрема, такі фактори, якщо вони є доречними:

- ступінь відомості чи визнання торговельної марки у відповідному секторі суспільства;
- тривалість, обсяг та географічний район будь-якого використання торговельної марки;
- тривалість, обсяг та географічний район будь-якого просування торговельної марки, включаючи рекламування чи оприлюднення та представлення на ярмарках чи виставках товарів та/або послуг, щодо яких торговельна марка застосовується;
- тривалість та географічний район будь-яких реєстрацій та/або заявок на реєстрацію торговельної марки за умови, що торговельна марка використовується чи є визнаною;
- свідчення успішного відстоювання прав на торговельну марку, зокрема територія, на якій торговельну марку визнано добре відомою компетентними органами;
- цінність, що асоціюється з торговельною маркою.

Визнання Апеляційною палатою торговельної марки добре відомою в Україні встановлюється центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері інтелектуальної власності.

Такий порядок визначений Наказом Міністерства економіки України «Про затвердження Регламенту Апеляційної палати Національного органу інтелектуальної власності» від 23.11.2023 № 17768 [6]. Втім, процедура для пересічних громадян може виявитись доволі складною, а отже з даним питанням рекомендовано звертатись до фахівців у галузі права, зокрема до адвокатів.

По-перше, за подання заяви про визнання торговельної марки добре відомою сплачується збір.

По-друге, для визнання Апеляційною палатою торговельної марки добре відомою в Україні особі необхідно підготувати та подати до Апеляційної палати відповідну письмову заяву з додатками, що мають включати зображення торговельної марки, докази обставин,

які містять фактичні дані, що підтверджують наявність доречних чинників, виписку з Державного реєстру свідоцтв України на торговельні марки щодо відомостей про свідоцтво України на торговельну марку або виписку з Міжнародного реєстру.

По-третє, у разі визнання торговельної марки добре відомою в судовому порядку особа, торговельна марка якої визнана добре відомою, інформує Національний орган інтелектуальної власності про таке рішення.

Лише після цього відомості про добре відомі торговельні марки, визнані такими Апеляційною палатою або судом, вносяться Національним органом інтелектуальної власності до переліку добре відомих в Україні торговельних марок та публікуються в Бюлетені. Перелік добре відомих в Україні торговельних марок має інформаційний характер, є загальнодоступним і оприлюднюється на офіційному веб-сайті Національного органу інтелектуальної власності.

Для прикладу можна навести добре такі відомі торговельні марки в Україні, зокрема як “Google”, “Nemiroff”, “McDonald’s” та інші.

Важливим моментом у цій статті слід відмітити, що відповідальність за порушення авторських прав в Україні закріплена в Законі України «Про авторське право і суміжні права» від 01.12.2022 р., який набрав чинності з 01.01.2023 року [3]. Відповідно до цього нормативно-правового акту, порушення авторських прав може призвести до різних видів юридичної відповідальності, включаючи і адміністративну відповідальність.

Зокрема, за порушення авторських прав може передбачатися адміністративна відповідальність у вигляді штрафів або інших санкцій, які можуть накладатися компетентними органами.

В цьому контексті варто зауважити, що статтею 51-2 КУпАП встановлена адміністративна відповідальність за порушення авторських прав в Україні, а саме, за «незаконне використання об’єкта права інтелектуальної власності або інше умисне порушення прав на об’єкт права інтелектуальної власності, що охороняються законом» [5].

Варто відзначити, що в період трансформації законодавства України до законодавства ЄС, відповідальність за порушення авторських прав може змінюватися з часом, і рекомендується перевіряти останні оновлення відповідного законодавства або звертатися до фахівців у цій сфері, зокрема адвокатів, за консультаціями та захисту своїх авторських прав в Україні.

Література:

1. Конституція України. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

2. Паризька конвенція про охорону промислової власності: від 20.03.1883 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_123#Text (дата звернення 25.11.2025 р.).

3. Про авторське право і суміжні права: Закон України від 01.12.2022 р. *Відомості Верховної Ради*. 2023. № 57. Ст. 166.

4. Про охорону прав на знаки для товарів і послуг: Закон України від 15.12.1993 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1994. № 7. Ст. 36.

5. Кодекс України про адміністративні правопорушення. *Відомості Верховної Ради*. 1984. Додаток до № 51. Ст. 1122.

6. Про затвердження Регламенту Апеляційної палати Національного органу інтелектуальної власності: Наказ Міністерства економіки України від 23.11.2023 № 17768. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0021-24#n8> (дата звернення 25.11.2025 р.).

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-580-1-18>

НОРМОТВОРЧЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПУБЛІЧНИХ ДОХОДІВ ВІД САНКЦІЙ І ПРИМУСОВОГО ВІДЧУЖЕННЯ АКТИВІВ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ ВДОСКОНАЛЕННЯ

Захаров Станіслав Володимирович

аспірант кафедри фінансового права

*Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого
м. Харків, Україна*

Правове забезпечення публічних доходів, що формуються внаслідок застосування санкцій та примусового відчуження активів держави-агресора, є однією з ключових сфер трансформації українського законодавства у період збройної агресії Російської Федерації. У 2022–2025 рр. ця сфера зазнала інтенсивного нормативного розвитку, проте позитивна динаміка супроводжується численними проблемами нормотворчої техніки, неузгодженістю законодавчих приписів та суттєвими розривами між задекларованими механізмами й реальною практикою їх реалізації.

Передусім слід звернути увагу на **недостатню термінологічну визначеність**, яка проявляється у відсутності чіткої системи понять щодо різних видів доходів, що виникають у зв'язку із санкціями, конфіскацією або примусовим відчуженням активів. У Законі України «Про санкції» відсутнє визначення природи доходів, отриманих у результаті застосування санкцій, зокрема тих, що виникають через стягнення активів у дохід держави відповідно до рішень Вищого

антикорупційного суду. У Законі України № 2116-IX поняття «примусове відчуження» та «вилучення» фактично змішані, а їх фінансово-правовий режим не деталізований. Така неоднозначність створює труднощі у віднесенні надходжень до конкретних статей Бюджетного кодексу України (далі – БКУ), адже чинна редакція БКУ не містить окремої класифікації доходів, що виникають внаслідок санкційних та компенсаційних механізмів [1].

Важливою проблемою є **фрагментарність законодавчих змін**, яка не дозволяє забезпечити узгодженість між базовими актами фінансового, бюджетного, кримінального та санкційного законодавства. Рішення РНБО, введені в дію указами Президента України, створюють підстави для блокування та стягнення активів, проте не формують єдиного нормативного механізму їх подальшої адміністрації. На практиці це призводить до дублювання або розмивання повноважень між Мін'юстом, АРМА, Мінфіном, СБУ та іншими органами, що значно ускладнює реалізацію правових норм, спрямованих на вилучення та перерозподіл активів [2].

Особливу увагу слід звернути на **проблеми реалізації норм у діяльності АРМА**. Закон України «Про АРМА» не був суттєво оновлений з урахуванням нових категорій активів, які з'явилися у зв'язку з війною та санкційною політикою. В аналітичних звітах самої АРМА наголошується, що обсяг переданих активів у 2022–2024 рр. зріс у декілька разів, однак нормативна база, яка регламентує порядок їх управління, оцінки та реалізації, залишається недостатньо адаптованою до нових умов [3]. Зокрема, відсутня чітка процедура реалізації активів, стягнутих у дохід держави через санкційний механізм, а також немає встановлених критеріїв ефективності управління ними.

Важливим виявом проблем нормотворчої техніки є також **брак системного підходу до оновлення Бюджетного кодексу України**. Хоча у 2022–2024 рр. до БКУ було внесено декілька змін, пов'язаних із функціонуванням спеціальних фондів та особливостями мобілізації публічних доходів в умовах воєнного стану, питання правового режиму доходів від санкцій та відчуження активів залишаються не врегульованими. Зокрема, не визначено:

- чи є такі надходження разовими чи системними публічними доходами;
- яким має бути їхній правовий статус (бюджетні доходи, цільові фонди, спеціальні надходження);
- чи повинні вони мати окремі бюджетні програми або код класифікації доходів бюджету [4].

На особливу увагу заслуговує **міжнародний аспект нормотворчої техніки**. Європейський Союз, США, Канада та інші держави

у 2022–2024 рр. сформували декілька моделей використання активів РФ – від прямої конфіскації до механізму windfall profits. Європейська Комісія у 2023–2024 рр. розробила пропозиції щодо спрямування надприбутків від заморожених активів на відновлення України [5]. Проте імплементація цих моделей у законодавство України потребує глибшої гармонізації понять, процедур та фінансово-правового режиму таких доходів. В іншому разі імпортовані моделі залишатимуться декларативними або викликатимуть колізії при їх застосуванні.

Поряд із зазначеним, наявні проблеми нормотворчої техніки посилюються відсутністю **єдиної методології оцінки ефективності реалізації норм**, що регулюють мобілізацію доходів від вилучених активів. Ані Мінфін, ані АРМА, ані інші органи не мають нормативно визначених показників (KPIs), що дозволяло б об'єктивно оцінити результативність правового регулювання. Це ускладнює як внутрішній аудит ефективності, так і парламентський контроль.

Основні напрями удосконалення нормотворчої техніки:

1. **Уніфікація термінології.** Прийняття загального акту дефініцій щодо санкційних, компенсаційних, конфіскаційних та відчужених активів з єдиним фінансово-правовим підходом.

2. **Системне оновлення БКУ.** Введення окремого коду класифікації доходів від санкцій та примусового відчуження активів; визначення їх правового режиму як виду публічних доходів особливого періоду.

3. **Комплексне оновлення законодавства про АРМА.** Встановлення чітких процедур управління активами, що передаються через санкційний механізм; визначення строків, критеріїв ефективності та форм звітності.

4. **Розмежування повноважень органів.** Чітке визначення відповідального органу на кожному етапі: виявлення, арешт, стягнення, управління, реалізація, зарахування до бюджету.

5. **Створення єдиного цифрового реєстру активів та доходів,** який забезпечить прозорість руху активів і відповідність міжнародним стандартам.

6. **Гармонізація з міжнародними моделями.** Імплементація концепції windfall profits у поєднанні з українськими бюджетними механізмами; розроблення окремого закону про правовий статус заморожених та конфіскованих активів агресора.

Таким чином, удосконалення нормотворчої техніки у сфері мобілізації публічних доходів від санкційних та відчужених активів є ключовою умовою забезпечення правової визначеності, прозорості та ефективності реалізації норм права у даній сфері. З огляду на масштаб збитків, завданих збройною агресією, належне правове забезпечення

таких доходів є не лише елементом фінансової стійкості держави, а й важливою складовою майбутньої системи післявоєнного відновлення.

Література:

1. Бюджетний кодекс України : Закон України від 08.07.2010 № 2456-VI. *Відомості Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>.
2. Про санкції: Закон України від 14.08.2014 № 1644-VII. *Відомості Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1644-18>
3. Національне агентство України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів. Звіт про діяльність АРМА за 2022–2024 рр. Київ : АРМА, 2024.
4. Міністерство фінансів України. Офіційні роз'яснення щодо бюджетної класифікації в умовах воєнного стану. Київ : Мінфін, 2023.
5. European Commission. Use of immobilised Russian assets for Ukraine's recovery. Brussels : European Commission, 2024.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-580-1-19>

РОЛЬ ТОРГОВО-ПРОМИСЛОВИХ ПАЛАТ У РОЗВИТКУ МІЖНАРОДНОГО БІЗНЕСУ

Йовбак Іванна Яна Іванівна

*магістр факультету міжнародних економічних відносин
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
м. Ужгород, Україна*

Згідно до Закону України «Про торгово-промислові палати в Україні» «Торгово-промислова палата є недержавною неприбутковою самоврядною організацією, яка об'єднує юридичних осіб, які створені і діють відповідно до законодавства України, та громадян України, зареєстрованих як підприємці, та їх об'єднання» [1].

Одне з перших завдань в яких можуть допомогти ТПП це вихід на арену міжнародного бізнесу, адже вихід на нові міжнародні ринки – це захоплива перспектива для компаній будь-якого розміру, що дозволяє розширити та диверсифікувати охоплення ринку, а також створити низку нових можливостей [2]. ТПП можуть сприяти міжнародній торгівлі, надання ресурсів та інформації.

В XXI столітті в бізнес-світі розширення діяльності за кордон стає необхідністю для багатьох компаній, які прагнуть сталого зростання та конкурентоспроможності. Однак цей процес часто пов'язаний з численними труднощами, такими як культурні відмінності, правове регулювання, торговельні бар'єри тощо. У такому середовищі участь у торгово-промислових палатах може бути неймовірно корисною для підприємств, які прагнуть успішно вийти на міжнародні ринки [3].

Тому ТПП можуть стати ваговою допомогою для малого та середнього бізнесу у виході на міжнародний ринок. Адже, торгово-промислові палати зосереджуються на підтримці малих та середніх підприємств (МСП), які часто стикаються з особливими труднощами під час виходу на міжнародні ринки. Вони надають спеціалізовані послуги та ресурси для МСП, включаючи доступ до фінансування, консультації щодо експортних стратегій та допомогу в пошуку партнерів за кордоном [3].

Торгові палати відіграють важливу роль у сприянні економічному зростанню, сприянні торгівлі та підтримці бізнесу.

Роль ТПП в економічному зростанні полягає в:

- Представництві інтересів бізнесу перед державними органами, політиками та регуляторними органами.
- Сприянні нетворкінгу та розвитку бізнесу.
- Надання платформ для бізнесу для встановлення партнерських відносин та співпраці.
- Просування торгівлі.
- Надання інформації та ресурсів, пов'язаних з торгівлею.
- Допомога бізнесу зі стратегіями виходу на ринок та з процесами експорту/імпорту.
- Підвищення кваліфікації та можливостей бізнесу за допомогою програм навчання та розвитку.
- Виконання функцій центру інформації та ресурсів для бізнесу.
- Юридична та регуляторна підтримка [4].

До прикладу, Лондонська торгово-промислова палата надає безліч можливостей для інноваційних малих і середніх підприємств до глобальних корпорацій: доступ до їх послуг з підтримки бізнесу; можливості підвищення престижу на різних провідних заходах B2B; а також сприяння нетворкінгу та для розширення мережі [5].

Торговою асоціацією, яка має міжнародний масштаб, є Міжнародна торгова палата. Заснована в 1920 році, вона є всесвітньою федерацією бізнес-організацій, бізнес-фірм та бізнесменів. Вона часто виступає голосом бізнес-спільноти на міжнародній арені та представляє точку зору бізнесу урядам та світовій громадськості. Організації було надано

найвищий консультативний статус в Економічній і Соціальній Раді Організації Об'єднаних Націй – категорії А [6].

Література:

1. Закон України «Про торгово-промислові палати в Україні». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/671/97-%D0%B2%D1%80#Text>
2. How Do Chambers of Commerce Facilitate International Trade? URL: <https://www.gigcmo.com/blog/how-do-chambers-of-commerce-facilitate-international-trade>
3. How chambers of commerce help businesses expand outside the U.S. URL: <https://www.rochesterbusinessalliance.com/how-chambers-of-commerce-help-businesses-expand-outside-the-us/>
4. Role of Chambers of Commerce in Advocacy & Economic Growth. URL: <https://iapc.org.in/advocacy/role-of-chambers-of-commerce-in-advocacy-economic-growth/>
5. London Chamber of Commerce and Industry (LCCI). URL: <https://www.londonchamber.co.uk/>
6. Chamber of commerce. URL: <https://www.britannica.com/money/chamber-of-commerce>

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-580-1-20>

РОЗУМІННЯ ПОНЯТТЯ СУПРОВОДУ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ЯК СКЛАДОВОЇ ЧАСТИНИ ЦИВІЛЬНО-ВІЙСЬКОВИХ ВІДНОСИН В СИСТЕМІ ВІЙСЬКОВОГО ТА АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРАВА

Капець Олександр Олександрович

*аспірант 1 курсу аспірантури кафедри адміністративного права
та адміністративної діяльності*

*Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого
м. Харків, Україна*

Як зазначав Цвік М.В., інститут права являє собою групу відносно відокремлених від інших і пов'язаних між собою правових норм, які регулюють певні суспільні відносини. Інститути права є необхідною ланкою в цілісній системі права [1, с. 521].

Петришин вказував, що кожна галузь права має інститути права як свій самостійний структурний підрозділ. Наприклад, галузь цивільного

права України включає такі інститути, як інститут права власності, інститут зобов'язального права, інститут спадкування та інші [1, с. 521].

За цією аналогією, однією із складових військового права, як галузі права, є діяльність інституту цивільно-військових відносин, яке є регулятором суспільних відносин між органами військового управління та цивільними суб'єктами (органами державної влади, місцевого самоврядування, підприємствами, установами, організаціями) [4, с. 72].

Спираючись на різні наукові підходи, вважаю за належне виокремити в структурі інституту цивільно-військових відносин дві складові:

- цивільно-військове співробітництво (civil and military cooperation – CIMIC);
- супровід військоослужбовців та членів їх сімей (sociality and human cooperation).

Діяльність підрозділів цивільно-військового співробітництва (ЦВС) в «чистому вигляді» передбачає взаємодію військового командування (військових посадових осіб) між органами державної влади та місцевого саморядування, підприємств, установ та організацій в цивільному середовищі, що потерпає від активних бойових дій. В основі ж діяльності служби супроводу важливою категорією є забезпечення правового статусу військовослужбовців (поранених та тих, що проходять реабілітацію) та членів сімей (зниклих безісти, загиблих, полонених та інтернованих до інших країн), надання соціальних прав та гарантій соціальної захищеності [4, с. 72].

На законодавчому рівні встановлена діяльність служби супроводу як складової частини цивільно-військового співробітництва, що унеможливило його подальшу роботу. Відповідно до Положення про службу супроводу військовослужбовців та членів їх сімей в системі Міністерства оборони України, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 29.01.2025 № 59, функції служби супроводу покладаються: у Збройних Силах України – на структурні підрозділи цивільно-військового співробітництва, а в Державній спеціальній службі транспорту – на структурні підрозділи соціальної підтримки персоналу (соціальної роботи та супроводу). [3, с. 3–4].

Тому хотів би підкреслити увагу на юридичному аспекті формування статусу сфери соціально-правового супроводу військовослужбовців. Найголовніше – встановлення самостійності існування служби супроводу, як окремого складового підрозділу в діяльності органу військового управління в сфері військового та адміністративного права, що прямо регулює цивільно-військові відносини та передбачає комплексну роботу із залученням представників юридичного сектору, психологічної підтримки персоналу, фінансово-економічної служби

для забезпечення соціально-правового захисту військовослужбовців та членів їх сімей.

Створення такого самостійного підрозділу забезпечить чітке юридичне та практичне розмежування діяльності між цивільно-військовим співробітництвом та соціальним забезпеченням військовослужбовців та членів їх сімей.

Література:

1. Загальна теорія держави і права : підручник для студентів юридичних вищих навчальних закладів / М. В. Цвік, О. В. Петришин, Л. В. Авраменко та ін. ; за ред. д-ра юрид. наук, проф., акад. АПрН України М. В. Цвіка, д-ра юрид. наук, проф., акад. АПрН України О. В. Петришина. Харків : Право, 2011. 584 с.

2. Макарова Т. П. Захист осціальних прав військовослужбовців та членів їх сімей в Україні [Текст]. Юрінком Інтер. 2025. 300 с.

3. Положення про службу супроводу військовослужбовців та членів їх сімей в системі Міністерства оборони України: Постанова Кабінету Міністрів України від 29.01.2025 № 59. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0213-25#Text> (дата звернення 25.11.2025).

4. Організаційно-правові аспекти діяльності служби супроводу військовослужбовців / Капець О. О. *Актуальні шляхи вдосконалення українського законодавства* : зб. тез наук. доп. і повідомл. XXII Всеукр. наук.-практ. конф. вчених, практикуючих юристів, аспірантів та студентів (м. Харків, 7 листоп. 2025 р.) / Юрид. клініка Нац. юрид. ун-ту ім. Ярослава Мудрого ; Координац. центр з надання правничої допомоги ; Рада адвокатів Харків. обл. ; Громад. орг. «Центр розвитку правничої клінічної освіти» ; Інформ. партнер – LigaZakon. Харків : Право, 2025. 774 с.

ПРОБЛЕМИ КВАЛІФІКАЦІЇ ПОРЯДКУ МОБІЛІЗАЦІЇ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ

Кутова Тетяна Родіонівна

*студентка 1 курсу факультету права, гуманітарних і соціальних наук,
Кременчуцький національний університет
імені Михайла Остроградського
м. Кременчук, Україна*

Режим загальної мобілізації діє в Україні з початку повномасштабного вторгнення. Якщо у 2022 році територіальні центри комплектування та соціальної підтримки (далі – ТЦК і СП) мали справу з великим напливом добровольців, то наразі держава перейшла до більш системного та інтенсивного підходу для задоволення оборонних потреб. Ця зміна динаміки відбувається на тлі загострення ситуації на фронті, а також повідомлень про випадки свавілля під час мобілізаційних заходів, що здійснюються працівниками ТЦК і СП. Ключовим принципом, що має забезпечувати легітимність цього процесу, залишається верховенство права. Він зобов'язує всі органи державної влади, військового командування та громадян виконувати свої обов'язки виключно на підставі, в межах та у спосіб, визначені Конституцією та законами України.

У зв'язку з тривалою агресією ворога, спостерігається збільшення кількості адміністративних та кримінальних проваджень, пов'язаних з порушеннями військового обов'язку. Ст. 210 Кодексу України про адміністративні правопорушення – (далі – КУпАП) – порушення призовниками, військовозобов'язаними, резервістами правил військового обліку (наприклад, несвоєчасного оновлення даних або неявки за повісткою до ТЦК і СП (без поважних причин) для уточнення облікових даних) [1]. Статті 335, 336, 336¹, 336², 337 Кримінального кодексу (далі – КК) України – це кримінально протиправні ухилення від виконання військового обов'язку. Органи правопорядку активізували роботу з притягнення до відповідальності за вказані порушення, що призвело до зростання справ за цими статтями КУпАП і КК України [2].

Основна проблема полягає в дисбалансі відповідальності: чинне законодавство, здебільшого, фокусується на відповідальності громадян за порушення правил військового обліку та мобілізації. Однак, порушення у мобілізаційному процесі в особливий період є двосторонніми: вони виникають як з боку громадян, так і з боку працівників ТЦК і СП,

а інколи й поліції. Цей дисбаланс та порушення з боку представників влади провокують конфлікти між громадянами та працівниками ТЦК і СП і правоохоронними органами, що призводить до значного суспільного обурення.

Держава повинна забезпечити проведення мобілізаційних заходів згідно з принципами верховенства права. Це вимагає: 1) дотримання прав як громадян, так і службовців ТЦК; 2) встановлення чіткої та справедливої відповідальності за порушення законодавства для обох сторін; 3) у випадку порушень з боку правоохоронних органів та працівників ТЦК та СП, застосування норм статті 365 КК України. Тому метою цієї роботи є комплексний аналіз чинного законодавства, статистичних даних та судової практики щодо застосування: статті 210 КУпАП, статей 336, 337 і 365 КК України. А також на основі цього аналізу – розроблення конкретних пропозицій для вдосконалення правозастосування.

Відповідно до статті 65 Конституції України, захист Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України є обов'язком громадян України. Стаття 210 КУпАП передбачає штраф за порушення, які включають: несвоєчасну постановку на військовий облік, неявку до ТЦК і СП за повісткою для оновлення даних, ненадання військово-облікових документів [1]. Стаття 336 КК України стосується умисного невиконання обов'язку з'явитися до ТЦК і СП після отримання повістки, за умови, що особа вже пройшла ВЛК і визнана придатною до військової служби. Стаття 337 КК України встановлює покарання за ухилення від військового обліку або від навчальних (спеціальних) зборів [2].

Об'єктом правопорушення у цій сфері є суспільні відносини, що забезпечують належне функціонування держави й її Збройних Сил (ЗСУ) в умовах особливого періоду або воєнного стану.

Дії, які порушують встановлений порядок, становлять суспільну небезпеку в період воєнного стану, оскільки підривають обороноздатність країни. Це вимагає врегулювання балансу між правами та обов'язками громадян і працівників ТЦК і СП (територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки) та відповідальністю за порушення законодавства про мобілізацію. Основна правова проблема при цьому полягає у чіткому розмежуванні двох видів правопорушень: 1) порушення правил військового обліку (наприклад, неявка для оновлення даних) – ст. 210, 210¹ КУпАП; 2) кримінальне правопорушення – ухилення від мобілізації (зазвичай, неявка за бойовою повісткою або після проходження ВЛК) – ст. 336 КК України.

Законодавство не завжди чітко визначає момент, коли адміністративне порушення переходить у кримінальний протиправний делікт.

Суб'єктивність оцінювання Відсутність вичерпного переліку поважних причин для неявки до ТЦК і СП залишає простір для суб'єктивної оцінки з боку працівників ТЦК і судів. Відсутність єдиного та чіткого порядку вручення повісток (наприклад, вручення на вулиці) створює спори щодо законності самої процедури, що прямо впливає на кваліфікацію порушення. Недостатнє розуміння громадянами своїх прав і обов'язків під час мобілізації часто призводить до порушень, скоєних через незнання, що ускладнює належну кваліфікацію їхніх дій.

Основна проблема полягає у перевищенні повноважень співробітниками ТЦК і СП. Йдеться про неправомірне застосування сили, незаконне затримання громадян, а також проникнення на приватну територію без законних підстав. Додаткові труднощі виникають під час взаємодії ТЦК з поліцією при затриманні та доставленні військовозобов'язаних, що нерідко призводить до порушень прав людини. Серйозним викликом є притягнення посадових осіб ТЦК до відповідальності за неправомірні дії. Часто такі порушення кваліфікуються лише як дисциплінарні, а не як кримінальні, що ускладнює належне покарання.

Актуалізація вищезначених проблем підтверджується значним зростанням кількості звернень до омбудсмена від громадян щодо порушення їхніх прав співробітниками ТЦК: січень-жовтень 2025 року – майже 5 тисяч звернень; весь 2024 рік – понад 3,4 тисячі скарг; 2023 рік – понад 500 звернень; 2022 рік – лише 18 звернень. За даними Офісу Генерального прокурора, з січня 2022 по вересень 2025 року зареєстровано понад 19 тисяч кримінальних проваджень за ухилення від мобілізації. Однак, кількість вироків у цих справах є значно меншою. Станом на листопад 2025 року порушено близько 47 тисяч адміністративних справ за порушення правил військового обліку, причому третина з них уже розглянута та закрита [3].

У судовій практиці простежується тенденція до захисту прав громадян, зокрема через застосування практики Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ). Показовим є Рішення Ізмаїльського міськрайонного суду Одеської області від 12 березня 2025 року (справа № 946/823/25), який наголосив: справи про адміністративні правопорушення (як, наприклад, за ст. 210 КУпАП) розглядаються як кримінальні з метою застосування Конвенції. Внаслідок дії принципу презумпції невинуватості всі сумніви у винності особи тлумачаться на її користь (далі – недоведена вина прирівнюється до доведеної невинуватості). Рішення суб'єкта владних повноважень має бути законним і обґрунтованим і не може базуватися на припущеннях. На підставі відсутності достатніх доказів, суд визнав протиправною та скасував постанову про адміністративне правопорушення у цій справі [5].

Верховний Суд чітко орієнтує суди на необхідність призначення реального покарання у справах, кваліфікованих за ст. 336 КК України (ухилення від призову на військову службу під час мобілізації). Цю позицію було, зокрема, висловлено у постанові від 15 листопада 2023 року у справі № 641/1067/23 [5]. Суд першої інстанції засудив чоловіка до 3 років позбавлення волі, але звільнив його від відбування покарання з іспитовим строком на 2 роки. Апеляційний суд скасував іспитовий строк і призначив реальне позбавлення волі. Верховний Суд погодився з позицією апеляційного суду, підтверджуючи курс на призначення реальних строків за ухилення від мобілізації.

Разом із тим, кожен випадок правопорушення, пов'язаного з мобілізацією, є індивідуальним. Через це суди приймають різні рішення в адміністративних та кримінальних провадженнях, оскільки враховують: 1) конкретні обставини справи; 2) доказову базу; 3) інші аспекти, що могли призвести до вчинення правопорушення.

Наразі щоденно зростає кількість повідомлень про можливі порушення з боку співробітників ТЦК і СП. Серед таких інцидентів, які викликають суспільний резонанс: 1) незаконне затримання та примусове доставлення громадян до ТЦК (фактичне викрадення особи); 2) вилучення засобів зв'язку у затриманих осіб; 3) примусове проходження ВЛК. У соціальних мережах активно поширюються відеодокази, на яких видно, як працівники ТЦК та СП застосовують фізичну силу та завдають тілесних ушкоджень під час мобілізаційних заходів. Такі дії не лише можуть розцінюватися як перевищення службових повноважень, але й становлять пряме порушення конституційних прав людини. Забезпечення верховенства права в контексті мобілізаційних заходів під час дії правового режиму воєнного стану вимагає врівноваження правового статусу громадян і службових осіб ТЦК і СП (прав, обов'язків, відповідальності).

Як відповідь на цю потребу, Верховна Рада України схвалила за основу законопроект (від 12 березня 2025 року), спрямований на посилення відповідальності керівництва ТЦК і ВЛК за порушення законодавства про оборону та мобілізацію. Цей документ ініціює запровадження кримінальної відповідальності за: 1) порушення порядку медичного огляду для визначення придатності за станом здоров'я до військової служби (ст. 337¹ КК України); 2) порушення військовою службовою особою порядку призову (прийняття) громадян на військову службу (ст. 426² КК України). Крім того, пропонується розширити перелік суб'єктів корупційного кримінального правопорушення (передбаченого ст. 368⁵ ККУ), включивши до нього голів, заступників, членів та секретарів позаштатних постійно діючих військово-лікарських або лікарсько-льотних комісій [6].

Таким чином, імплементація згаданого законопроекту має потенціал для підвищення дисципліни серед уповноважених осіб, гарантування конституційних прав громадян під час мобілізації та формування дієвого правового інструменту для оперативного реагування на факти порушень з боку ТЦК і ВЛК.

Література:

1. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 01.10.996 р. №8073¹-X URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#n2428> (дата звернення: 01.12.2025).

2. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. №2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#n3095> (дата звернення: 01.12.2025).

3. Судово-юридична газета. URL: ud.ua/uk/news/ukraine/345493-v-ukraine-bolee-19-tysyach-ugolovnykh-proizvodstv-za-uklonenie-ot-mobilizatsii-prigovorov-v-razy-menshe (дата звернення: 01.12.2025).

4. Вирок Ізмаїльського міськрайонного суду Одеської області від 12 березня 2025 р. у справі № 946/823/25 URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/125792995> (дата звернення: 01.12.2025).

5. Постанова Верховного суду від 15 листопада 2023 року у справі № 641/1067/23. URL: <https://verdictum.ligazakon.net/document/115031338> (дата звернення: 01.12.2025).

6. Проект Закону «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо запровадження кримінальної відповідальності за порушення законодавства про оборону, мобілізаційну підготовку та мобілізацію, вчинені керівниками територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки, головами та членами військово-лікарських комісій». URL: <https://www.rada.gov.ua/news/razom/259752.html> (дата звернення: 01.12.2025).

ГЛОБАЛЬНА ІНФОРМАТИЗАЦІЯ ЯК КОМПОНЕНТА РОЗВИТКУ МІЖНАРОДНОГО БІЗНЕСУ

Міклош Вікторія

*магістр факультету міжнародних економічних відносин
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
м. Ужгород, Україна*

«Глобальна інформатизація як технологічна основа активізації глобальних процесів в усіх регіонах світу» має вагомий вплив на міжнародний бізнес [1].

Глобальна інформатизація як компонента розвитку міжнародного бізнесу є основою розвитку сучасних ТНК. Компанії намагаються отримати першість в розвитку сучасних інформаційних нововведень та швидкому використанню інформаційних ресурсів.

В міжнародному бізнесі є багато індексів, які аналізують вплив та залучених країн та компаній в процеси глобальної інформатизації. Серед них Індекс розвитку ІКТ (IDI), він має чотири основні цілі. По-перше, він прагне визначити поточний рівень розвитку інформаційно-комунікаційних технологій у країнах світу. По-друге, шкала показує, як країни, що розвиваються, так і розвинені країни просуваються у напрямку покращення своїх ІКТ. По-третє, IDI підкреслює відмінності між країнами у розвитку ІКТ. Нарешті, IDI розглядає потенціал країн для розвитку ІКТ (табл. 1) [2].

Іншим показником є Індекс цифрової економіки та суспільства (DESI) – для країн ЄС, вимірює: підключення до мереж; цифровізацію бізнесу; цифрові державні послуги. Це зведений індекс, який узагальнює відповідні показники з ефективності цифрових технологій в Європі і відстежує еволюцію держав-членів ЄС в області цифрової конкурентоспроможності [3]. Згідно даних Кабінету Міністрів України: «Ухвалено розпорядження, яке затверджує перелік показників Індeksu цифрової економіки та суспільства (Digital Economy and Society Index – DESI) в Україні...», «Вже сьогодні Україна є одним із лідерів цифрової трансформації в регіоні, однак ми продовжуємо працювати задля покращення результатів у всіх напрямках цифровізації», – зазначила заступник Міністра цифрової трансформації з питань євроінтеграції Валерія Іонан» [4].

Таблиця 1

Індекс ІКТ, 2025 р.

№	Країна	Індекс ІКТ
1	Саудівська Аравія	99,2
2	Фінляндія	98,7
3	Естонія	98,5
4	Кувейт	98,4
5	Катар	98,4
6	Об'єднані Арабські Емірати	98,3
7	Данія	97,9
8	Сінгапур	97,7
9	Гонконг	97,6
10	Бахрейн	97,5
11	Сполучені Штати	97,4
12	Ісландія	95,9
13	Австралія	95,8
14	Швеція	95,7
15	Польща	95,6
16	Австрія	95,5
17	Велика Британія	95,4
18	Малайзія	95,3

Джерело: [2].

Згідно даних Європейської Комісії, «ЄС виділив значні ресурси для підтримки цифрової трансформації. 127 мільярдів євро призначено для реформ та інвестицій, пов'язаних з цифровими технологіями, у рамках національних планів відновлення та стійкості. Це безпрецедентна можливість для прискорення цифровізації, підвищення стійкості Союзу та зменшення зовнішньої залежності як за рахунок реформ, так і інвестицій» [5].

З огляду на те, що країни дедалі більше поглиблюються в процеси глобально інформатизації надзвичайно важливим є, і Індекс кібербезпеки (Global Cybersecurity Index, GCI), який є важливий для міжнародного бізнесу, оскільки безпека даних є ключовим чинником у цифровій торгівлі [6]. Глобальний індекс кібербезпеки (GCI) – це надійний показник, який вимірює відданість країн кібербезпеці на глобальному рівні, щоб підвищити обізнаність про важливість та різні аспекти цієї проблеми [6].

Література:

1. Глобальна інформатизація. URL: https://www.old.nas.gov.ua/siaz/Ways_of_development_of_Ukrainian_science/article/14046.1.026.pdf
2. ICT Development Index by Country 2025. URL: <https://worldpopulationreview.com/country-rankings/ict-development-index-by-country>
3. Індекс цифрової економіки та суспільства (DESI) 2020. URL: <https://eufordigital.eu/uk/library/digital-economy-and-society-index-desi-2020/>
4. Затверджено Індекс цифрової економіки та суспільства: що це означає для України? URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/zatverdzheno-ineks-tsifrovoi-ekonomiky-ta-suspilstva-shcho-tse-oznachaie-dlia-ukrainy>
5. The Digital Economy and Society Index (DESI). URL: <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/policies/desi>
6. Global Cybersecurity Index. URL: <https://www.itu.int/en/ITU-D/Cybersecurity/pages/global-cybersecurity-index.aspx>

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-580-1-23>

ЦИФРОВІ ПРАВА ГРОМАДЯН ЯК СКЛАДОВА ПРАВ ЧЕТВЕРТОГО ПОКОЛІННЯ

Трошкіна Катерина Євгенівна

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри загальноправових дисциплін

та державного управління,

Центральноукраїнський державний університет

імені Володимира Винниченка

м. Кропивницький, Україна

Стрімкий розвиток цифрових технологій, штучного інтелекту та глобальної цифрової інфраструктури зумовлює появу якісно нових суспільних відносин, які не можуть бути належним чином врегульовані традиційними правовими інструментами. У цих умовах формуються права четвертого покоління, що охоплюють сферу цифрової взаємодії людини з державою, приватними компаніями та інформаційними системами. Їх ядром виступають цифрові права громадян, які визначають можливості особи щодо доступу до інформації, обробки персональних даних, кібербезпеки, цифрової ідентичності, автономії у мережі та захисту від алгоритмічної дискримінації.

Україна, активно розвиваючи електронне врядування, цифрові послуги та інфраструктуру, гостро потребує системного правового підходу до забезпечення цифрових прав громадян. У контексті євроінтеграційного курсу особливо важливим є гармонізація національного законодавства з європейськими стандартами захисту даних, кібербезпеки та функціонування цифрового ринку. Таким чином, дослідження цифрових прав як складової прав четвертого покоління має не лише теоретичне, а й значне практичне значення для формування сучасної правової політики, забезпечення прав людини в цифровому просторі та підвищення рівня довіри громадян до цифрових сервісів.

Традиційно у правовій доктрині прийнято виділяти три покоління прав людини: права першого покоління – громадянські та політичні; права другого покоління – соціальні, економічні та культурні; права третього покоління – колективні права, включно з правом на мир, розвиток, екологічну безпеку. В основі концепції поколінь прав – виявлення історичної поетапності у формулюванні та законодавчого закріпленні різних за своїми функціями та сферами застосування груп прав [1, с. 575].

Початок ХХІ ст. заклав підґрунтя для активної появи та законодавчого закріплення прав четвертого покоління. Поява четвертого покоління прав людини пов'язано з процесами демократизації, гуманізації, інформатизації, розвитком комп'ютерних технологій, з проведенням певних досліджень у науці, медицині, біології, кібернетиці, космічній сфері [2, с. 59]. Змістовно до даного покоління слід віднести біологічні (соматичні) та інформаційні права. Як слушно вказує О. Аврамова, сутність прав людини четвертого покоління полягає в утвердженні можливості альтернативного вибору форм правомірної поведінки, виконання юридичного обов'язку. Це є підґрунтям переходу контролю над діями особи від держави до людини. Держава лише пропонує декілька моделей правової поведінки, а людина самостійно їх обирає [3, с.71–72].

Важливою складовою прав четвертого покоління є права, спрямовані на захист людини у цифровому середовищі – віртуальному просторі, який стає невід'ємною частиною соціального і політичного життя, або так звані цифрові права. Термін «цифрові права» відносно нове поняття в правничій науці. Особливістю даної категорії прав і основна відмінність їх від інформаційних прав є те, що вони набуваються та здійснюються виключно в цифровому середовищі.

Цифрові права охоплюють систему прав, що включає доступ до цифрового середовища й цифрових активів, віртуальні права, права власності на цифрові об'єкти, контроль над цифровими активами, а також право на використання андроїдів, роботів і штучного інтелекту,

створення й взаємодію з віртуальними аватарами померлих родичів, право на створення власної цифрової (віртуальної) ідентичності тощо [3, с. 76].

Права четвертого покоління спрямовані на забезпечення людської автономії, гідності й свободи в цифровому просторі, у тому числі – на баланс між інноваціями та правами людини. У цих умовах цифрові права громадян набувають статусу базових, оскільки забезпечують не лише доступ до інформації та електронних послуг, а й можливість реального впливу на процеси публічного управління. Таким чином, цифрові права стають невід’ємною частиною прав людини четвертого покоління, що формуються під впливом біотехнологічних, інформаційних та кібербезпекових викликів.

Цифрові права – це сукупність прав і свобод громадянина, що забезпечують можливість безпечного, вільного й рівноправного використання цифрових технологій та участь у демократичних процесах за допомогою ІКТ.

До цифрових прав можна віднести:

- право на доступ до Інтернету;
- право на захист персональних даних;
- право на цифрову ідентичність;
- право на доступ до відкритих даних;
- право на участь у цифрових платформах демократії (електронні петиції, консультації, бюджет участі);
- право на кібербезпеку й захист від цифрових загроз;
- право на доступ до цифрової освіти та цифрових навичок;
- право на забуття (видалення інформації про себе з цифрових систем);
- право на справедливе використання алгоритмів та штучного інтелекту.

Отже, цифрові права громадян становлять фундаментальний елемент електронної демократії четвертого покоління. Їх забезпечення є ключовою умовою розвитку демократичних процесів, залучення громадян до ухвалення рішень та формування нової цифрової політичної культури.

Для України, яка активно впроваджує цифрові інструменти публічного управління та просувається шляхом євроінтеграції, розвиток і правове закріплення цифрових прав має стратегічне значення. Це створює передумови для відкритої, прозорої та інклюзивної держави, здатної ефективно взаємодіяти з громадянами в умовах цифрової епохи.

Література:

1. Зимовець Р. В. Покоління прав людини. Велика українська юридична енциклопедія : у 20 т. Т. 2 : Філософія права / редкол.: С. І. Максимов (гол.) та ін. ; Нац. акад. прав. наук України ; Ін-т держави і права імені В. М. Корецького НАН України ; Нац. юрид. ун-т імені Ярослава Мудрого. Харків : Право, 2017. 1128 с.
2. Шибаніц Д. М. Сучасна проблематика теорії «поколінь прав людини» в умовах європейської міждержавної інтеграції. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Право*. 2015. Вип. 31. Т. 1. С. 57–61.
3. Аврамова О. Є. Четверте покоління прав людини: право бути людиною. *Вісник Національної академії правових наук України*. Том 32, № 3, 2025. С. 63–86.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-580-1-24>

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВІ МЕХАНІЗМИ ПРОТИДІІ ДЕЗІНФОРМАЦІЇ В УКРАЇНІ

Чорба Максим Дмитрович

*викладач громадянської освіти: основ правознавства,
циклова комісія викладачів соціально-економічних та природничих
дисциплін*

*Комунальний заклад «Балтський педагогічний фаховий коледж»
м. Балта, Україна*

У XXI столітті інформаційний простір перетворився на ключову арену політичного, економічного та воєнного протистояння. Дезінформація стала одним із найнебезпечніших інструментів гібридної агресії, що застосовується для підриву національної безпеки, зміни суспільних настроїв і руйнування демократичних інституцій. Після 2014 року, а особливо після широкомасштабного вторгнення РФ у 2022 році, Україна стала об'єктом системних та багаторівневих інформаційно-психологічних операцій, що вимагає створення розгалужених адміністративно-правових механізмів реагування [1, с. 14].

Дезінформація є складним соціально-правовим явищем, яке виходить за межі звичайної недостовірності інформації. У сучасній доктрині її розглядають як структурований вплив на когнітивні процеси суспільства, спрямований на деформацію моделей сприйняття та ухвалення рішень. Журавльов Д. В. визначає дезінформацію як «інструмент

руйнації когнітивної стабільності суспільства, що спрямований на під-
рив державної суб'єктності та порушення демократичних процесів»
[2, с. 86].

Сучасні дезінформаційні кампанії характеризуються ознаками сис-
темності, умисності, наявності чітких політичних або воєнних цілей,
психологічної спрямованості та високого рівня технологічної під-
тримки. Такі кампанії використовують методи емоційного зараження,
маніпулювання страхами, фрагментацію інформаційного поля, алгорит-
мічні атаки, підсилення бот-мережами та механізми мікротаргетингу, що
робить їх значно ефективнішими, ніж традиційні форми про-
паганди.

Інституційний механізм протидії дезінформації в Україні ґрун-
тується на діяльності широкої системи державних органів. Мініс-
терство культури та інформаційної політики забезпечує стратегічне
планування інформаційної політики; Центр протидії дезінформації при
РНБО України виконує функції аналітичного ядра; Служба безпеки
України здійснює контррозвідувальні заходи; Національна рада з пи-
тань телебачення і радіомовлення регулює медіасферу; ДССЗІ
відповідає за кібербезпеку. Як зазначає Городяненко Л. М., ефектив-
ність такої системи залежить від здатності до міжвідомчої координації
та обміну інформацією [3, с. 41].

Нормативно-правове забезпечення протидії дезінформації в Україні
базується на законах «Про інформацію», «Про медіа», «Про націо-
нальну безпеку України», підзаконних актах Кабінету Міністрів Украї-
ни та рішеннях РНБО. Особливе значення має Закон України «Про
медіа», що інтегрує європейські стандарти регулювання цифрових
платформ відповідно до Digital Services Act та визначає механізми від-
повідальності онлайн-сервісів за поширення шкідливого контенту [4].

Моніторинг інформаційного простору є ключовим адміністративно-
правовим інструментом. Згідно зі звітом Центру протидії дезінформації
при РНБО України, у 2023 році було ідентифіковано понад 120 інфор-
маційно-психологічних операцій, спрямованих на оборонну, економіч-
ну, соціально-гуманітарну та міжнародно-політичну сфери [5, с. 19].
Моніторинг здійснюється через поєднання OSINT-розвідки, контент-
аналізу, мережевого аналізу, аналізу динаміки поширення інформації
та інших методів інформаційної аналітики.

Технологічний розвиток суттєво змінив характер дезінформаційних
атак. Дослідження Шевчука О. В. демонструють, що використання
штучного інтелекту, deepfake-технологій, генеративних моделей, алго-
ритмічних маніпуляцій та метаданих атак перетворюють дезінформа-
цію на високоточну зброю інформаційного впливу [6, с. 73].

Санкційний механізм, що реалізується через рішення РНБО України, відіграє надзвичайно важливу роль у нейтралізації ворожої дезінформаційної інфраструктури. У 2022–2024 роках було запроваджено санкції до десятків телеканалів, інформаційних ресурсів та соціальних акаунтів, які систематично поширювали антиукраїнські наративи [5, с. 26].

Співпраця України з цифровими платформами є важливою складовою інформаційної безпеки. VoxCheck повідомляє, що після 2022 року кількість видалених проросійських акаунтів на YouTube, Meta, Google і TikTok зросла на 35%, що свідчить про ефективність адміністративного впливу України у сфері глобальної інформаційної політики [7].

Попри значний прогрес у сфері протидії дезінформації, система стикається з низкою серйозних викликів. Серед них: відсутність юридично усталеного визначення поняття «дезінформація», складність доведення умислу при притягненні до адміністративної відповідальності, недостатня кількість фахівців-аналітиків, обмежена прозорість алгоритмів цифрових платформ, нерівномірний рівень медіаграмотності населення [3, с. 42].

Подальший розвиток адміністративно-правових механізмів має базуватися на ухваленні спеціального Закону України «Про протидію дезінформації», гармонізації законодавства з нормами Європейського Союзу, створенні системи національних центрів цифрової експертизи, розвитку стратегічних комунікацій, інституціоналізації освітніх програм з медіаграмотності та модернізації професійної підготовки фахівців у сфері інформаційної безпеки.

Література:

1. Брижко В. М. Інформаційна безпека України. Київ : НА СБУ, 2020. 256 с.
2. Городяненко Л. М. Державна інформаційна політика. Київ : КНЕУ, 2019. 344 с.
3. Журавльов Д. В. Інформаційне право України. Харків : Право, 2021. 184 с.
4. Про медіа : Закон України № 2849-IX від 13.12.2022.
5. Центр протидії дезінформації при РНБО. Звіт за 2023 рік. Київ, 2024.
6. Шевчук О. В. Протидія інформаційним операціям. Львів : Сполом, 2022. 192 с.
7. VoxCheck. Аналітичний звіт 2023. Київ, 2023.

**ЩОДО ІНСТИТУЦІЙНОГО ВИМІРУ
ІНФОРМАЦІЙНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
АГРОПРОМИСЛОВОГО КОМПЛЕКСУ**

Шорський Павло Олександрович

кандидат юридичних наук,

докторант кафедри адміністративного права

та адміністративної діяльності

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

м. Харків, Україна

Для початку розберемо, що таке інформаційно-правове забезпечення АПК, це різновид виконавчо-розпорядчої діяльності, що включає сукупність заходів, спрямованих на захист інформації щодо агропромислової безпеки та впровадження сучасних технологій обміну даними у сільському господарстві та переробній промисловості.

Інституційний вимір цього забезпечення полягає у визначенні системи публічних інституцій, їхньої взаємодії та способів впливу на захист і використання інформації для забезпечення публічних інтересів. Суб'єкти публічної адміністрації в цій сфері діють як єдина система, що базується на принципах законності, відсутності дублювання функцій та орієнтації на суспільний інтерес.

Система суб'єктів ПЗ в аграрному секторі є розлогою та включає органи різних підсистем влади:

- **Органи загальної компетенції:** Кабінет Міністрів України (вищий орган у системі виконавчої влади), Президент України (гарант стратегічного курсу на членство в ЄС), міністерства та місцеві адміністрації.

- **Органи спеціальної компетенції:**

- **Мінагрополітики:** головний орган у сфері АПК, держатель Державного аграрного реєстру.

- **Держпродспоживслужба:** відповідає за безпечність харчових продуктів, реєстрацію сільськогосподарської техніки та державний нагляд.

- **Мінцифри:** координує цифровізацію, розвиток електронних послуг та інтеграцію державних реєстрів.

- **Держспецзв'язку:** забезпечує кіберзахист аграрних інформаційних ресурсів та захист даних в умовах воєнного стану.

Державний аграрний реєстр є ключовим інструментом цифрової трансформації АПК. Це інформаційно-комунікаційна система, що забезпечує збирання, накопичення та захист даних про виробників для реалізації державної аграрної політики та надання публічних послуг.

Принципи функціонування ДАР:

- **Об'єктивність та достовірність:** внесення лише перевірених даних.
- **Одноразовість реєстрації:** недопущення дублювання інформації.
- **Інтероперабельність:** технічна сумісність з іншими державними та міжнародними базами даних (зокрема з мережею EU Farm Data Network).
- **Захищеність:** комплекс заходів проти несанкціонованого доступу.

Розвиток інформаційно-правового забезпечення АПК детермінований чотирма основними факторами:

1. Євроінтеграція: необхідність гармонізації національного законодавства з правом ЄС (*acquis communautaire*), впровадження стандартів Спільної аграрної політики (CAP) та систем IACS/LPIS.

2. Восний стан: створює виклики для продовольчої безпеки, руйнує інфраструктуру та логістику, що вимагає посиленого захисту критичних даних та оперативного управління ресурсами.

3. Технічні спроможності: рівень цифровізації сільських територій, впровадження точного землеробства (*precision farming*), використання GIS-технологій та штучного інтелекту.

4. Нормативно-правове регулювання: наявність чіткої бази, що регламентує роботу реєстрів та електронний документообіг.

5. Міжнародний досвід та експортний потенціал

Порівняльний аналіз інформаційно-правового забезпечення АПК свідчить про світову тенденцію до інтеграції технологій з адмініструванням:

• **Польща:** діяльність Агентства з реструктуризації та модернізації (ARiMR).

• **Франція:** координація через розгалужену мережу аграрних палат (*Chambres d'Agriculture*).

• **ЄС:** використання систем EuroCrops для моніторингу посівів на основі геопросторових даних.

Для України пріоритетом є також інформаційна підтримка експортерів: створення спеціальних веб-порталів, надання актуальної інформації про зовнішні ринки та запровадження дистанційного навчання для фермерських кооперативів.

Отже, сучасна модель інформаційно-правового забезпечення агропромислового комплексу України трансформується від простого оцифрування паперових даних до повної цифрової трансформації, що поєднує прозорість управління, кібербезпеку та інтеграцію в єдиний європейський цифровий простір.

Література:

1. Стратегія розвитку сільського господарства та сільських територій в Україні на період до 2030 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 15 листопада 2024 р. No 1163-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1163-2024-%D1%80#Text>

2. Ткачова О. К. Теоретичні основи інституційних механізмів державного управління митною справою. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2013. No 6. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=587>

4. Про Міністерство аграрної політики та продовольства України: Постанова Кабінету Міністрів України від 17 лютого 2021 р. No 124. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/124-2021-%D0%BF#Text>

4. Про підтримку сільського господарства України: Закон України від 24.06 2004 р. No 1877. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1877-15#n698>

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-580-1-26>

ПРАВОВИЙ СТАТУС ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ В УКРАЇНІ

Якимець Тарас Анатолійович

*студент 1 курсу факультету права, гуманітарних і соціальних наук,
Кременчуцький національний університет
імені Михайла Остроградського
м. Кременчук, Україна*

Громадські організації (далі – ГО) є невід’ємною складовою сучасного суспільства та виконують надзвичайно важливу роль у забезпеченні розвитку демократичних інститутів, захисті прав і свобод громадян і формуванні активної громадянської позиції. Вони створюють простір для об’єднання людей навколо спільних цінностей, ідей і цілей, що дозволяє ефективно реагувати на соціальні, економічні, культурні й екологічні проблеми. ГО виконують функцію посередників між

державою та суспільством, сприяють підвищенню прозорості діяльності органів влади, контролюють реалізацію державних програм і законів, а також сприяють розвитку місцевих громад через реалізацію соціальних проектів, ініціатив у сфері освіти, охорони здоров'я, культури, захисту довкілля та підтримки уразливих верств населення.

Крім того, вони є платформою для участі громадян у прийнятті рішень, стимулюють суспільний діалог і формування соціальної відповідальності, створюють умови для волонтерської діяльності й обміну досвідом. Важливим аспектом діяльності ГО є їх здатність мобілізувати ресурси й об'єднувати експертні знання для вирішення комплексних проблем, що часто виходять за межі компетенції окремих державних органів чи бізнесу. Особливо значущою є роль ГО у кризові періоди, під час соціальних трансформацій, конфліктів чи надзвичайних ситуацій, коли вони здатні оперативнo реагувати на потреби населення, надавати допомогу, координувати дії та інформувати громадськість.

Правовий статус громадських організацій є фундаментальним для ефективного функціонування громадянського суспільства та реалізації права на свободу об'єднання, гарантованого Конституцією України (стаття 36) [1] та іншими актами, зокрема міжнародними договорами. Закон України «Про громадські об'єднання» [2] чітко визначає організаційно-правові засади створення, реєстрації, діяльності та припинення громадських об'єднань, закладаючи правову основу для становлення та розвитку громадських організацій як активних суб'єктів суспільних відносин.

Закон [2] передбачає два можливих організаційно-правових формати: громадську організацію (члени – фізичні особи) та громадську спілку (члени – юридичні особи). При цьому громадське об'єднання може мати статус юридичної особи або діяти без нього; якщо воно юридична особа, то за законом має статус непідприємницького товариства. Серед фундаментальних принципів, на яких базується діяльність громадських об'єднань, закон виділяє добровільність, самоврядність, вільний вибір території діяльності, рівність перед законом, відсутність майнового інтересу членів, а також прозорість, відкритість і публічність їхньої діяльності. Принцип добровільності гарантує, що вступ до громадської організації або вихід з неї здійснюється за власним бажанням, без зовнішнього примусу. Принцип самоврядності означає, що члени об'єднання самостійно визначають цілі й напрями своєї діяльності та управляють організацією без надмірного втручання з боку державних органів, за виключенням випадків, прямо передбачених законом.

Закон «Про громадські об'єднання» [2] чітко виключає з-під своєї дії політичні партії, релігійні організації, саморегульвні організації

та інші специфічні форми об'єднань, що регулюються окремим законодавством. Утворення громадської організації відбувається на установчих зборах, які оформлюються протоколом, де фіксується дата, мета, статут, засновники та керівні органи. Статут організації має містити найменування (загальну й власну назву), цілі, порядок набуття й припинення членства, права й обов'язки членів, а також механізми управління та представництва. Найменування об'єднання складається з двох частин: загальної («громадська організація» чи «громадська спілка») та власної назви, що має бути унікальним і викладатися державною мовою, за бажанням – також іншими мовами. Члени таких об'єднань не можуть мати безпосередньої матеріальної вигоди: їхні внески, пожертвування та доходи не розподіляються між членами, а спрямовуються виключно на статутну мету. У разі саморозпуску майно ГО розподіляється відповідно до статуту: після задоволення кредиторів воно може бути передано іншому громадському об'єднанню або зараховано до бюджету.

Державне гарантування прав ГО – це один важливий аспект правового статусу: держава зобов'язана забезпечувати додержання прав таких об'єднань та утримуватися від необгрунтованого втручання у їхню діяльність, за винятком випадків, прямо передбачених законом. У свою чергу, ГО не мають права втручатися в діяльність державних органів, органів влади чи посадових осіб, якщо це не передбачено законодавством. Фінансова діяльність громадських об'єднань регулюється законодавством: ГО із статусом юридичної особи повинні вести бухгалтерський облік, подавати звітність, бути зареєстрованими у податкових органах та сплачувати податки відповідно до законів України. Водночас вони можуть здійснювати підприємницьку діяльність, якщо це передбачено їх статутом, і використати доходи для досягнення статутних цілей. Також ГО можуть співпрацювати з іншими громадськими об'єднаннями – як в Україні, так і з іноземними неурядовими організаціями або міжнародними урядовими структурами, що дозволяє їм укладати угоди про співробітництво чи взаємодопомогу.

Окремо варто підкреслити гарантії для членів ГО. Закон забороняє обмежувати права людини через належність або неналежність до об'єднання, а також забороняє примус вступу до ГО. Кожна особа має право добровільно припинити членство, подавши заяву до статутного органу, і вихід набирає чинності з моменту подання заяви, без додаткових рішень.

Щодо припинення діяльності громадських об'єднань, закон допускає добровільний саморозпуск, який відбувається відповідно до процедури, передбаченої статутом об'єднання. Вищий орган виконує

рішення про саморозпуск, формує ліквідаційну комісію, а остаточні рішення щодо розподілу майна ухвалюються згідно зі статутом. Однак, попри достатньо чітке законодавче регулювання, громадські організації в Україні стикаються з низкою практичних проблем і викликів. Дані свідчать [3], що кадрові труднощі зумовлені, зокрема, релокацією працівників, переходом фахівців до лав ЗСУ, а також переміщенням спеціалістів із регіональних організацій до міжнародних структур чи інших сфер із вищим рівнем оплати праці. Фінансова нестабільність проявляється у брак коштів для забезпечення діяльності у проміжках між проектами та обмеженій можливості залучати ресурси для розширення діяльності.

Таким чином, ключові виклики, з якими стикаються громадські організації, підкреслюють необхідність удосконалення системи підтримки ГО з боку законотворця: посилення фінансової стабільності через грантові програми та державні ініціативи, зменшення кадрового вигорання шляхом створення умов для розвитку та мотивації персоналу, а також забезпечення базових ресурсів, включаючи технічне оснащення та безпеку команди. Подолання цих проблем є критично важливим для ефективної роботи громадських організацій, підтримки волонтерських ініціатив та зміцнення громадянського суспільства в Україні.

Крім того, сучасні виклики – такі як війна, безпека, репресії, інформаційні загрози – вимагають від законодавства більш гнучких механізмів підтримки та захисту громадських організацій. ГО, особливо ті, які працюють у гуманітарній, правозахисній чи волонтерській сферах, повинні мати гарантований доступ до фінансування, захист від тиску і репресій, а також можливість брати участь у формуванні політики та громадянському діалозі.

Відповідно до даних, наданих у жовтні 2024 року Центром формування політики [4], в Україні спостерігається стійка тенденція до збільшення кількості ГО, незважаючи на складні умови війни. Станом на 2022 рік кількість ГО становила 96 543 організації, у 2023 році вона зросла до 99 556, а до 2024 року досягла 104 483. Така динаміка підтверджує, що навіть у період воєнного стану українські громадяни продовжують організовуватися для вирішення соціальних, гуманітарних і правозахисних завдань. Аналітичні дані також свідчать, що більшість ГО зосереджені на волонтерській допомозі, підтримці Сил оборони, реабілітації ветеранів, антикорупційній діяльності та захисті прав людини. Це підкреслює не лише соціальну значущість їхньої роботи, а й ключову роль у підтримці безпеки, стабільності та демократичних процесів у країні. Водночас аналітики відзначають, що ефективність діяльності ГО значною мірою залежить

від належної комунікації зі суспільством, проте у сучасних умовах її ускладнює зростання соціальної напруженості та втома населення. ГО залишаються критично необхідними для українського суспільства: вони забезпечують прямий зв'язок між громадянами та державою, виконують функції соціальної підтримки та правозахисту, сприяють зміцненню громадянського суспільства.

Отже, правовий статус громадських організацій – це не лише формальне юридичне поняття, але й жива практика громадянського суспільства. Закон «Про громадські об'єднання» створює міцну основу, проте для реального зміцнення громадянського сектора в Україні потрібні як законодавчі ініціативи, так і активна участь самих ГО, державних органів та донорських інституцій у побудові більш прозорої, сильної та відповідальної мережі неприбуткових організацій.

Література:

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. Дата оновлення: 01.01.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 13.11.2025).

2. Про громадські об'єднання : Закон України від 22.03.2012 р. № 4572-VI. Дата оновлення: 03.09.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4572-17#Text> (дата звернення: 15.11.2025).

3. Чим живе громадянське суспільство протягом двох років війни – дослідження КМІС. *Укрінформ – актуальні новини України та світу : веб-сайт*. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3858322-cim-zive-gromadanske-suspilstvo-protagom-dvoh-rokiv-vijni-doslidzenna.html> (дата звернення: 17.11.2025).

4. В Україні збільшується кількість громадських організацій попри війну – аналітики. *Укрінформ – актуальні новини України та світу : веб-сайт*. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3921815-v-ukraini-zbilsuetsa-kilkist-gromadskih-organizacij-popri-vijnu-analitiki.html> (дата звернення: 17.11.2025).

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВІ ГАРАНТІЇ ДІЯЛЬНОСТІ КОМУНАЛЬНИХ ПІДПРИЄМСТВ, УСТАНОВ, ОРГАНІЗАЦІЙ

Яцентюк Станіслав Володимирович

*аспірант кафедри галузевого права та правоохоронної діяльності
Центральноукраїнський державний університет
імені Володимира Винниченка
м. Кропивницький, Україна*

Встановлення юридичних гарантій, необхідних для реалізації особами своїх прав, у тому числі щодо провадження певних видів діяльності, є неодмінним обов'язком демократичної та правової держави.

Гарантії (від франц. *garantie*) – забезпечення, порука [1, с. 117]. Відповідно, юридичні гарантії стосуються визначених у правовому полі, насамперед на нормативно-правовому рівні, механізмів забезпечення чогось (прав, свобод, законних інтересів тощо).

Адміністративно-правові гарантії є різновидом юридичних гарантій поряд зі цивільно-правовими, кримінально-правовими, конституційно правовими та міжнародними гарантіями [2, с. 60]. Такі гарантії єднають в одне ціле правове та фактичне положення суб'єктів права, встановлюючи необхідні юридичні основи для перетворення наданих їм повноважень з можливостей на реальність [3, с. 49]. Відтак у контексті обраної тематики убачається, що основне призначення адміністративно-правових гарантій полягає у забезпеченні належних умов для провадження комунальними підприємствами, установами, організаціями діяльності, обумовленої їх установчими завданнями.

Поряд з цим підтримуємо думку про доцільність розуміння адміністративно-правових гарантій як системи передбачених чинним національним законодавством державно-владних засобів впливу на соціальне середовище з метою створення умов для безперешкодної реалізації прав, їх захисту, відновлення і компенсації у разі порушення [4, с. 275].

Розглядаючи проблематику функціонування комунальних підприємств, установ, організацій як суб'єктів адміністративного права вбачається, що серед відповідних адміністративно-правових гарантій вихідне значення мають ті, що встановлюють заборону незаконного втручання органів публічної влади у їх діяльність. Це забезпечує передбачуваність адміністративно-правового регулювання, мінімізує ризики необґрунтованого адміністративного впливу та сприяє сталому соціально-економічному розвитку територіальних громад.

Водночас із втратою чинності Господарським кодексом України (з 28.08.2025 р.) такі гарантії були дещо нівельовані, адже законодавчі приписи, що прямо обмежували втручання органів державної влади й органів місцевого самоврядування, їх посадових осіб у господарську діяльність суб'єктів господарювання, у тому числі при здійсненні ними заходів державного контролю та нагляду (ст. ст. 6, 19, 23), також втратили чинність. Тож наразі засади «невтручання» держави (в особі відповідних органів публічної влади) містяться у:

1) ст. 19 Конституції України (зобов'язує діяти на підставі, в межах повноважень й у спосіб, що передбачені Конституцією і законами України);

2) ст. 7 Закону України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики від 01.07.2010 р. № 2411-VI (закріплює на рівні засади внутрішньої політики в економічній сфері «зменшення втручання держави в економічну діяльність суб'єктів господарювання, спрощення системи отримання дозволів»);

3) ст. 3 Закону України «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності» від 05.04.2007 р. № 877-V (відносить «невтручання органу державного нагляду (контролю) у діяльність суб'єкта господарювання» до основних принципів нагляду (контролю).

Проте прямої заборони на втручання органів публічної влади у діяльність суб'єктів господарювання, у тому числі комунальних підприємств, установ, організацій, як це передбачав Господарський кодекс України, чинне законодавство наразі не встановлює. У зв'язку з цим вважаємо, що з метою заповнення прогалін, обумовлених втратою чинності Господарським кодексом України, ст. 2 Закону України «Про особливості регулювання діяльності юридичних осіб окремих організаційно-правових форм у перехідний період та об'єднань юридичних осіб» від 09.01.2025 р. № 4196-IX, доцільно доповнити новою частиною такого змісту:

«5. Незаконне втручання, у тому числі при здійсненні державного нагляду (контролю), органів державної влади й органів місцевого самоврядування, їх посадових осіб у господарську діяльність суб'єктів господарювання, а також будь-які незаконні перешкоджання такій діяльності забороняються.»

Серед іншого варто зазначити, що адміністративно-правові гарантії діяльності комунальних підприємств, установ, організацій можуть стосуватися механізмів захисту їх прав і законних інтересів, матеріально-технічного, фінансового або кадрового забезпечення, врегульованості порядку призначення керівника та формування адміністрації,

внутрішньоорганізаційної автономії, визначеності установчих цілей і завдань тощо.

Таким чином, можемо зробити висновок, що адміністративно-правові гарантії діяльності комунальних підприємств, установ, організацій – це визначені та закріплені у нормах адміністративного права умови, засоби і механізми, що необхідні для забезпечення їх належного та сталого функціонування, у тому числі захисту від неправомірного втручання органів публічної влади, та створення організаційних і процедурних передумов провадження діяльності, обумовленої установчими завданнями.

Література:

1. Словник іншомовних слів / уклад.: С. Морозов, Л. Шкарапута. Київ : Наукова думка, 2000. 680 с.

2. Сакун Д. Адміністративно-правові гарантії надання безоплатної правової допомоги адвокатами : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Запорізький національний університет. Запоріжжя, 2020. 218 с.

3. Когутич І. Адміністративно-правові гарантії нотаріальної діяльності в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Науково-дослідний інститут публічного права. Київ, 2018. 272 с.

4. Навроцький О. Забезпечення прав дитини в Україні: теоретичні і практичні засади адміністративно-правового регулювання : дис. ... докт. юрид. наук : 12.00.07. Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна. Харків, 2018. 472 с.

**НАПРЯМ 6. КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО
ТА КРИМІНОЛОГІЯ.
КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО**

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-580-1-28>

**ОРГАНІЗАЦІЯ РОЗГЛЯДУ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ
В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ**

Віднійчук Ірина Владиславівна

*студентка 1 курсу факультету права, гуманітарних і соціальних наук,
Кременчуцький національний університет
імені Михайла Остроградського
м. Кременчук, Україна*

Запровадження воєнного стану в Україні 24 лютого 2022 року створило надзвичайні умови для функціонування системи кримінальної юстиції. Традиційна, законодавчо встановлена модель строків, процедур та гарантій кримінального провадження перестала відповідати реальним можливостям судових установ. Постійні обстріли, загрози безпеці учасників процесу, а також перебої в роботі критичної інфраструктури (зокрема, відсутність електропостачання та зв'язку) об'єктивно унеможливили безперервне здійснення правосуддя.

Кримінальне право відіграє вирішальну роль як інструмент протидії найтяжчим злочинам, що становлять пряму загрозу безпеці держави та суспільства під час війни. В умовах військового часу особливої суспільної небезпеки набувають такі злочини: державна зрада, терористична діяльність, воєнні злочини, диверсія, мародерство. Кримінальний кодекс України передбачає суворі покарання за ці діяння, що підкреслює їхній винятковий характер і пріоритетність їхнього розслідування та покарання для правоохоронних органів. Ключовим аспектом реалізації кримінального права є документування та розслідування воєнних злочинів, які підпадають під юрисдикцію не лише національних, але й міжнародних органів правосуддя. Проте, сучасна діяльність кримінальної юстиції зіштовхується зі суттєвими викликами, спричиненими повномасштабною війною, руйнуванням інфраструктури та обмеженою роботою державних інституцій. З огляду на це, гостро постає потреба в методологічному переосмисленні організації кримінального провадження та нормативній адаптації процесуальних

строків до умов воєнного стану. Чинна модель строків не враховує об'єктивної неможливості їх дотримання в умовах збройної агресії.

Ця проблематика була проаналізована на конкретному прикладі кримінального провадження № 592/881/21 щодо обвинувачення В. В. Василенка у низці особливо тяжких сексуальних злочинів проти малолітніх. Справа була відкрита до повномасштабного вторгнення (підготовче судове засідання призначено на 02 лютого 2021 року). Обвинувачення включає кримінальні правопорушення, передбачені ч. 1 ст. 263 (незаконне поводження зі зброєю), ч. 1 ст. 155 (статеві зносини з особою, яка не досягла статевої зрілості), ч. 2 ст. 156 (розбещення неповнолітніх), ч. 6 ст. 152 (згвалтування малолітньої) та ч. 6 ст. 153 КК України (насилницьке задоволення статевої пристрасті неприродним способом щодо малолітньої). Після початку війни розгляд справи був суттєво ускладнений та затягнутий. Ці затримки призвели до подвійного порушення прав: 1) порушення прав обвинуваченого, що було визнано Європейським судом з прав людини (ЄСПЛ) у заяві № 30755/23; 2) порушення прав потерпілих – малолітніх дітей, для яких тривала відсутність остаточного вироку стає формою вторинної травми.

Категорія та чутливість провадження стосується особливо тяжких злочинів проти статевої недоторканності дітей. Зважаючи на цю категорію, провадження підлягає колегіальному розгляду судом. Ключовою особливістю є те, що потерпілими є малолітні діти. Це робить процес надзвичайно чутливим з огляду на потенційні психологічні наслідки як для самих постраждалих, так і для суспільства в цілому. Сумська область має понад 560 км спільного кордону з РФ та була однією з перших, що постраждала від повномасштабного вторгнення. Частина території області була окупована у 2022 році, а після звільнення регіон залишається під постійними обстрілами (ракетними, артилерійськими та дронними). Зарічний район м. Суми, де розташовано суд, що розглядає справу, неодноразово зазнавав ворожих атак, що створює значні безпекові ризики. До того ж системні удари РФ по енергетичній інфраструктурі України призвели до масованих пошкоджень ТЕС та підстанцій. Наслідком є тривалі та непередбачувані відключення електроенергії, що критично впливає на роботу суду: 1) ускладнюється функціонування Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи (ЄСІТС); 2) обмежується можливість проведення судових засідань; 3) стає неможливим забезпечити обов'язкову аудіофіксацію судового процесу, як того вимагає Кримінальний процесуальний кодекс України.

Воєнний час унеможливив проведення значної частини судових засідань (відсутність світла/фіксації, тривоги, обстріли), спричинивши

суттєві процесуальні затримки. Адвокатка Л. Криворучко подала скаргу до ЄСПЛ на надмірну тривалість тримання під вартою (заява № 30755/23). Цю скаргу включили до рішення «Syrytsya and Others v. Ukraine» (05.09.2024). ЄСПЛ встановив порушення п. 3 ст. 5 Конвенції (тривалість досудового тримання), підтвердивши системність проблеми в Україні. Хоча порушення п. 4 ст. 5 не було встановлено, факт надмірного досудового ув'язнення став негативним висновком проти України.

Рішення Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ) проти України викликають гострий суспільно-політичний резонанс. Адвокатка, коментуючи такі рішення, наголосила, що вони є «брудною плямою порушення закону конкретними суддями» (Зарічного районного суду м. Суми, Сумського апеляційного суду). Ця оцінка вказує на індивідуальну відповідальність суддів, хоча слід визнати, що значна частина процесуальних проблем об'єктивно зумовлена наслідками повномасштабної війни.

Ситуація ускладнюється критичною вразливістю прав малолітніх потерпілих. Затягування справи, як продемонструвала справа 592/881/21, призводить до: 1) повторної психологічної травматизації: Необхідність знову переживати подію під час повторних засідань та очікування вироку завдає значної емоційної шкоди; 2) вторинної віктимізації (secondary victimisation): Сама судова система, ненависно затягуючи процес, стає джерелом негативного впливу на психіку дитини. Це прямо суперечить Конвенції ООН про права дитини, згідно з якою інтереси дитини мають бути домінуючими. ЄСПЛ у справі «M.G.C. v. ROMANIA» (2016) підтвердив, що затягування провадження щодо сексуального насильства шкодить психологічному здоров'ю дітей та суперечить їхнім найкращим інтересам. Тобто, має місце подвійне порушення прав – як обвинуваченого, так і найбільш вразливих потерпілих, що вимагає негайної системної корекції.

Процесуальні строки є ключовою регулятивною функцією кримінального процесу, забезпечуючи його впорядкованість і реалізацію принципу розумності. Однак в умовах воєнного стану дотримання цих строків є фактично неможливим або вкрай ускладненим через об'єктивні бар'єри: 1) перебої з електроенергією та зв'язком; 2) небезпека пересування та повітряні тривоги; 3) неможливість доставки учасників, матеріалів справи чи зупинення/обмеження роботи судів.

Організація кримінального провадження базується на нормативній моделі для стабільних умов, тоді як реальні можливості її виконання в умовах збройного конфлікту катастрофічно обмежені. Війна стала стрес-тестом для кримінальної юстиції, який показав її структурну вразливість. Відсутність адаптивної моделі спричиняє не лише

процесуальні затримки, а й міжнародно-правові та соціальні наслідки (рішення ЄСПЛ, зростання недовіри). Методологічно важливо враховувати принцип об'єктивності, а також принцип системності, що вимагає врахування зовнішніх чинників, які впливають на реалізацію норм. Обставини воєнного стану мають бути аргументом для нормативної корекції правил організації кримінального провадження.

Адаптація кримінального процесу до умов воєнного стану вимагає комплексної нормативної модернізації, яка може включати такі ключові заходи: 1) уточнення процесуальних строків: а) конкретизація поняття «розумного строку» з урахуванням специфіки воєнного стану; б) встановлення гнучких строків для окремих процесуальних дій; в) запровадження спеціальних процедур для призупинення чи відкладення строків; 2) розвиток дистанційного провадження – вдосконалення механізмів дистанційного провадження (наприклад, відеоконференцз'язку); 3) організаційно-методичне забезпечення – створення методичних рекомендацій для уповноважених органів щодо дій в умовах відсутності електропостачання чи зв'язку.

Таким чином, організація кримінального провадження в умовах повномасштабної війни виявила фундаментальне протиріччя між існуючою нормативною моделлю, розрахованою на стабільність, та реальними можливостями її виконання в ситуації збройного конфлікту. Аналіз практики (зокрема, справи № 592/881/21) демонструє, що чинна система строків і процедур не може забезпечити баланс між: гарантіями прав обвинуваченого; правами потерпілих; інтересами правосуддя. Ця нездатність спричинена системними обмеженнями: воєнними діями та руйнуванням критичної інфраструктури. Потрібна не просто технічна корекція, а методологічне переосмислення самої структури кримінального провадження, що охоплює: темпоральність (управління строками); організаційну гнучкість; пріоритетність категорій справ; процедурні алгоритми в надзвичайних умовах; роль цифрових інструментів правосуддя; межі відповідальності держави за дотримання процесуальних гарантій.

Відсутність адаптивної моделі призводить не лише до процесуальних затримок, але й має політичні, міжнародно-правові та соціальні наслідки: від негативних рішень ЄСПЛ проти України до падіння довіри суспільства до правосуддя. Війна чітко показала структурну вразливість кримінальної юстиції. Організація кримінального провадження під час війни вимагає глибоких і послідовних змін на двох рівнях: 1) філософський/методологічний – переосмислення можливості та меж застосування процесуальних норм у надзвичайних умовах; 2) практичний – встановлення нових, адаптованих процедур, строків і гарантій. Лише формування адаптивної, стійкої та правозахисної

процесуальної моделі дозволить забезпечити ефективність кримінального судочинства, захист прав усіх учасників і дотримання міжнародних стандартів у період збройного конфлікту.

Література:

1. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2021 № 2341-III. Дата оновлення: 17.07.2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 06.11.2025).

2. Єдиний державний реєстр судових рішень. Ухвала по справі від 29.01.2021 № 592/881/21 URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/94497412> (дата звернення: 06.11.2025).

3. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI Дата оновлення: 01.08.2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 06.11.2025).

4. «Про правовий режим воєнного стану»: Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. Дата оновлення: 14.05.2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення: 07.11.2025).

5. Європейський суд з прав людини. Рішення Європейського суду з прав людини. Case of Syrytsya and others v. Ukraine URL: <https://hudoc.echr.coe.int/#%7B%22fulltext%22%3A%22SYRYTSYA%20AND%20OTHERS%20v.%20UKRAINE%22%2C%22itemid%22%3A%222001-23555%22%7D> (дата звернення: 08.11.2025).

6. Європейський суд з прав людини. Рішення Європейського суду з прав людини. Case of M.G.C. V. Romania URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22display%22%3A%22%22%2C%22languageisocode%22%3A%22ENG%22%2C%22itemid%22%3A%222001-161380%22%7D> (дата звернення: 11.11.2025).

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА НЕЗАКОННЕ ЗБАГАЧЕННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Горб Тимофій Андрійович

*студент 2 курсу спеціальності «Публічне управління
та адміністрування» Факультету менеджменту,*

економіки та психології

*Державний торговельно-економічний університет
м. Київ, Україна*

В умовах повномасштабної війни в Україні питання ефективності антикорупційного законодавства набуває значення національної безпеки. Особливу увагу суспільства та правоохоронних органів привертають факти виявлення у службових осіб необґрунтованих активів, вартість яких значно перевищує їхні законні доходи. У цьому контексті ключовим інструментом кримінально-правової протидії є стаття 368-5 Кримінального кодексу України (далі – КК України), яка передбачає відповідальність за незаконне збагачення [1].

Метою цієї тези є аналіз проблемних аспектів кваліфікації та доказування незаконного збагачення в сучасних реаліях.

Диспозиція ст. 368-5 КК України визначає незаконне збагачення як набуття особою, уповноваженою на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, активів, вартість яких більше ніж на шість тисяч п'ятсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян перевищує її законні доходи [1]. Однак практична реалізація цієї норми стикається з низкою труднощів.

По-перше, однією з головних проблем є встановлення факту набуття активів. Резонансні розслідування 2024–2025 років, зокрема щодо посадовців медико-соціальних експертних комісій (МСЕК), ТЦК та СП та щодо можливого розкрадання великої суми грошей в енергетичній сфері України під час російсько-української війни, так звана операція "Мідас", демонструють тенденцію до приховування активів. Часто кошти зберігаються у готівковій формі або реєструються на третіх осіб (родичів, довірених осіб), які формально не є суб'єктами декларування. Згідно із Законом України «Про запобігання корупції», поняття «активи» включає грошові кошти, майно, майнові права, нематеріальні активи, у тому числі криптовалюти [2]. Проте доведення зв'язку між чиновником та майном, записаним на «третю особу»,

вимагає від слідства беззаперечних доказів того, що саме підозрюваний давав вказівки щодо розпорядження цим майном.

По-друге, складність виникає у розмежуванні кримінальної відповідальності (ст. 368-5 КК України) та цивільної процедури визнання активів необґрунтованими (ст. 290 Цивільного процесуального кодексу України). Механізм цивільної конфіскації дозволяє стягувати в дохід держави необґрунтовані активи навіть за відсутності вироку суду, якщо доказів для кримінального провадження недостатньо [3]. Це створює ризик конкуренції правових норм, коли за одні й ті ж діяння до особи можуть бути застосовані різні види юридичного впливу залежно від якості роботи слідства.

Варто також наголосити на проблемі доказування джерел походження коштів. Правова позиція захисту часто будується на твердженнях про накопичення коштів у минулі періоди або позики від фізичних осіб. Це вимагає від органів досудового розслідування проведення ретельного фінансового моніторингу та економічних експертиз, що затягує процесуальні строки.

Підсумовуючи, можна стверджувати, що для ефективної боротьби з незаконним збагаченням необхідно не лише посилювати санкції, а й удосконалювати механізми фінансового контролю та взаємодії між НАЗК, САП та ВАКС. Особливої уваги потребує законодавче врегулювання питання моніторингу способу життя родичів посадовців, які можуть бути використані для легалізації злочинних доходів.

Література:

1. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 18.11.2025).
2. Про запобігання корупції: Закон України від 14.10.2014 р. № 1700-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18> (дата звернення: 18.11.2025).
3. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18.03.2004 р. № 1618-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15> (дата звернення: 18.11.2025).

ПРОЦЕСУАЛЬНІ ТА ОРГАНІЗАЦІЙНІ ФОРМИ ВЗАЄМОДІЇ СЛІДЧОГО І ПРОКУРОРА ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ КОРУПЦІЙНИХ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

Дрозд Віталій Юрійович

кандидат юридичних наук,

науковий співробітник науково-дослідної лабораторії

з проблем запобігання кримінальним правопорушенням

факультету № 3

Донецький державний університет внутрішніх справ

м. Кропивницький, Україна

Важливим суб'єктом взаємодії із слідчим є процесуальний керівник – прокурор.

У межах кримінального провадження прокурори виконують функцію процесуального керівництва. Під час здійснення процесуального керівництва, прокурор реалізує ряд прав та виконує свої обов'язки безпосередньо під час проведення процесуальних дій (слідчих або негласних (слідчих) дій). Він уповноважений давати рекомендації чи вказівки дізнавачу або слідчому, звертати увагу на недоліки допущені під час їх роботи, проводити самостійно конкретні процесуальні дії та обов'язково виступає контролюючою ланкою прийнятих рішень органів досудового розслідування [1, с. 305–306].

Прокурорам – процесуальним керівникам для виконання функції процесуального керівництва органами дізнання і досудового слідства надаються широкі владно-розпорядчі повноваження кримінального процесуального характеру, визначені у ч. 2 ст. 36 КПК України. А саме: доручати органу досудового розслідування проведення розслідування конкретного кримінального правопорушення; доручати слідчому, органу досудового розслідування проведення у встановлений прокурором строк слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій, інших процесуальних дій; давати вказівки щодо проведення таких дій; брати безпосередню участь в цих діях; скасовувати незаконні та необґрунтовані постанови слідчих; ініціювати перед керівником органу досудового розслідування питання про відсторонення слідчого від проведення досудового розслідування та призначення іншого слідчого за наявності підстав для його відводу або у випадках неефективного досудового розслідування; погоджувати або відмовляти у погодженні клопотань слідчого до слідчого судді про проведення слідчих

(розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій, інших процесуальних дій у випадках, передбачених КПК України та ін. [2].

З позиції Г.О. Гончарука, формами взаємодії прокурора, який здійснює функцію процесуального керівника, зі слідчим під час розслідування пропозиції, обіцянки або надання неправомірної вигоди є:

- своєчасний взаємний обмін службовою (оперативною та слідчою) інформацією між суб'єктами взаємодії під час кримінального провадження;

- спільна розробка загального плану розслідування кримінального правопорушення та планів проведення окремих слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій;

- своєчасне оформлення відповідних процесуальних документів (клопотань, постанов, запитів, доручень), необхідних для кримінального провадження;

- спільне проведення слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій;

- невідкладне процесуальне закріплення результатів проведення слідчих (розшукових) або негласних слідчих (розшукових) дій;

- спільне обговорення результатів слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій з погляду висунення і перевірки слідчих версій [3, с. 157].

В.І. Жукова, досліджуючи форми взаємодії детективів НАБУ з контролюючими органами та їх посадовими особами, пропонує наступну класифікацію:

- компетенційна (відповідно обов'язків НАБУ, які реалізують):

- взаємодія під час здійснення оперативно-розшукових заходів з метою попередження, виявлення, припинення та розкриття кримінальних правопорушень, віднесених законом підслідності, а також в оперативно-розшукових справах, витребуваних від інших правоохоронних органів;

- взаємодія в процесі здійснення досудового розслідування кримінальних правопорушень, віднесених законом до підслідності, а також проведення досудового розслідування інших кримінальних правопорушень у випадках, визначених законом;

- взаємодія під час здійснення інформаційно-аналітичної роботи з метою виявлення та усунення причин й умов, що сприяють вчиненню кримінальних правопорушень, віднесених до підслідності НАБУ;

- взаємодія в процесі забезпечення особистої безпеки працівників НАБУ й інших визначених законом осіб, захист від протиправних посягань на осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, у підслідних кримінальних правопорушеннях;

– взаємодія в процесі вжиття заходів щодо виявлення необґрунтованих активів і збору доказів їх необґрунтованості;

- за ступенем відкритості:

- гласна – під час досудового розслідування в процесі інформаційно-аналітичної роботи, пошуку необґрунтованих активів і збору доказів їх необґрунтованості, збору матеріалів для вирішення питання про пред'явлення позову про визнання недійсними угод;

- негласна – під час проведення оперативно-розшукових заходів в оперативно-розшуковій справі, негласних (слідчих) дій у кримінальному провадженні в процесі забезпечення особистої безпеки працівників Національного бюро та інших визначених законом осіб, захист від протиправних посягань на осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві;

- з обмеженим доступом – під час взаємодії в процесі виконання різних обов'язків у випадку обмеження суб'єктом взаємодії доступу до інформації грифом «для обмеженого користування», з огляду на її зміст та ін. [4, с. 113].

На думку В. Шмітька, найпоширенішими формами взаємодії слідчого з прокурором під час досудового розслідування корупційних кримінальних правопорушень, є: спільний аналіз наявних матеріалів, зібраних доказів, їх перевірка й визначення спланованих дій щодо виявлення та закріплення нових доказів у межах предмета доказування; спільне стратегічне планування розслідування і тактичне планування комплексу конкретних слідчих (розшукових) та процесуальних дій; спільне або розподілене проведення окремих слідчих та процесуальних дій; узгоджене планування негласних слідчих (розшукових) дій та вирішення питання щодо надання доручень на їх проведення відповідним оперативним підрозділам; періодичні наради й постійне інформування слідчим про стан досудового розслідування, обсяг зібраних доказів, проблеми доказування тощо; складання та погодження основних процесуальних документів кримінального провадження (повідомлень про підозру, клопотань, постанов, обвинувальних актів); спільне визначення остаточної правової кваліфікації кримінального правопорушення в повідомленні про підозру, обвинувальному акті; спільний аналіз причин та умов, що сприяють вчиненню корупційних кримінальних правопорушень з подальшим внесенням відповідних подань з метою їх усунення тощо [5, с. 107].

Проаналізувавши зазначені позиції, у контексті власного дослідження вважаємо, що види і форми взаємодії слідчого з прокурором під час розслідування корупційних кримінальних правопорушень, вчинених працівниками правоохоронних органів, слід не просто перелічити,

так як їх перелік не є вичерпним, а згрупувати за напрямками такої взаємодії, зокрема:

1) інформаційна взаємодія (своєчасний взаємний обмін відомостями організаційного характеру, відомостями, отриманими у результаті проведення процесуальних дій та інформацією оперативно-розшукового характеру; постійне інформування слідчим прокурора про хід досудового розслідування; спільне обговорення результатів слідчих та НСРД з погляду уточнення або коректування слідчих версій);

2) планування кримінального провадження (спільна розробка загального плану розслідування; погодження тактичного плану проведення конкретних слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій; спільне визначення обсягу доказів, завдань та напрямів їх збирання);

3) процесуальна взаємодія (прийняття спільних рішень щодо підозри, остаточної кваліфікації правопорушення, направлення справи до суду тощо; оформлення доручень на проведення НСРД уповноваженим оперативним підрозділом);

4) аналітична та управлінська взаємодія (проведення спільних нарад, зокрема стратегічних і тактичних; аналіз зібраних доказів).

Отже, взаємодія слідчого з процесуальним керівником – прокурором під час розслідування корупційних кримінальних правопорушень, вчинених працівниками правоохоронних органів, має системний, багатоаспектний характер і охоплює інформаційний, плановий, процесуальний та аналітико-управлінський напрями. Прокурор, реалізуючи функцію процесуального керівництва, не лише здійснює контроль за законністю рішень органів досудового розслідування, а й бере безпосередню участь у формуванні стратегії й тактики розслідування, погодженні процесуальних рішень, організації та координації слідчих і негласних слідчих (розшукових) дій. Запропоноване групування форм взаємодії дозволяє систематизувати їх зміст, уникнути фрагментарного підходу та сприятиме підвищенню ефективності досудового розслідування корупційних кримінальних правопорушень.

Література:

1. Голосов С. С. Процесуальне керівництво прокурором на стадії досудового розслідування. *Актуальні проблеми політики*. 2015. Вип. 55. С. 300–307.

2. Кримінальний процесуальний кодекс України : прийнятий 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>

3. Гончарук Г. О. Методика розслідування пропозиції, обіцянки або надання неправомірної вигоди службовій особі : дис. ... канд. юрид.

наук : 12.00.09. Харківський національний університет внутрішніх справ. Харків, 2021. 252 с.

4. Жукова В. І. Взаємодія підрозділів детективів Національного антикорупційного бюро України з контролюючими органами під час досудового розслідування : дис. ... д-ра філософії : 081 – Право. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2023. 277 с.

5. Шмітько В. Організаційно-правові та психологічні основи взаємодії слідчого та прокурора під час розслідування корупційних кримінальних правопорушень. *Юридична психологія*. 2024. № 2 (35). С. 100–111. DOI: 10.33270/03243502.100.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-580-1-31>

ЗЛОЧИННА НЕДБАЛІСТЬ ЧИ ФОРС-МАЖОР? АНАЛІЗ СУБ'ЄКТИВНОЇ СТОРОНИ ПРАВОПОРУШЕНЬ ІЗ ВІЙСЬКОВИМ МАЙНОМ

Лаврьонов Роман Петрович

керуючий адвокатського бюро «Lavronov legal group»

Проблематика кваліфікації правопорушень, пов'язаних із військовим майном, набуває особливої актуальності в умовах воєнного стану. Збройна агресія Російської Федерації проти України обумовила зростання кількості випадків неправомірного використання, знищення або пошкодження військового майна, що зумовлює необхідність чіткого розмежування злочинної недбалості та дії в умовах форс-мажору. У правозастосовній практиці це питання викликає значні труднощі, оскільки в ситуаціях бойових дій оцінка суб'єктивної сторони правопорушення значною мірою залежить від обставин конкретного випадку, рівня загрози та можливості військовослужбовця запобігти шкоді.

Згідно зі ст. 425 Кримінального кодексу України, злочинна недбалість у військовій сфері визначається як невиконання або неналежне виконання військовою службовою особою обов'язків через несумлінне ставлення до служби, що спричинило тяжкі наслідки. Водночас форс-мажорні обставини можуть виключати кримінальну відповідальність, якщо особа діяла в умовах крайньої необхідності або непереборної сили, що унеможливили виконання наказу чи дотримання військових стандартів. Проблематика розмежування цих понять зумовлює неоднозначність правозастосування, що підтверджується як судовою

практикою України, так і міжнародними підходами до оцінки вини військовослужбовців під час збройних конфліктів [1].

Аналіз сучасних кримінальних справ, розглянутих судами України, свідчить про те, що в умовах воєнного стану питання встановлення суб'єктивної сторони правопорушення з військовим майном набуває особливого значення. Наприклад, у справі № 757/25827/22-к Київського апеляційного суду оцінювалося, чи можна вважати дії військовослужбовця, який допустив втрату техніки під час обстрілу, проявом злочинної недбалості або ж вони були наслідком обставин непереборної сили. Водночас у справі № 621/872/23-к Вищого антикорупційного суду розглядалася ситуація, коли службова особа військової частини допустила неналежне використання ресурсів, що спричинило значні матеріальні збитки, а її дії були кваліфіковані саме як злочинна недбалість [2; 3].

Дослідження цієї проблематики має важливе значення для вдосконалення кримінального законодавства України та практики його застосування в умовах війни.

Особливий акцент слід зробити на необхідності уніфікації підходів до оцінки суб'єктивної сторони злочину, оскільки розмежування між злочинною недбалістю та форс-мажором має істотне значення для забезпечення справедливого правосуддя.

Метою цього дослідження є аналіз теоретичних та практичних аспектів суб'єктивної сторони правопорушень із військовим майном, виявлення критеріїв розмежування злочинної недбалості та дій в умовах форс-мажору, а також розробка пропозицій щодо вдосконалення кримінального законодавства України у цій сфері.

Питання правової кваліфікації діянь військовослужбовців у контексті злочинної недбалості та форс-мажорних обставин має важливе значення для військової юстиції, особливо в умовах воєнного стану. Чітке розмежування цих понять є необхідним для забезпечення справедливості в правозастосовній практиці та дотримання принципу індивідуалізації кримінальної відповідальності.

Згідно зі статтею 425 Кримінального кодексу України, злочинна недбалість у військовій сфері визначається як невиконання або неналежне виконання військовослужбовцем своїх обов'язків через несумлінне ставлення до служби, що спричинило тяжкі наслідки. Основною характеристикою цього діяння є відсутність умислу, тобто особа не мала на меті заподіяння шкоди, однак проявила легковажність або недбалість щодо своїх професійних обов'язків. Судова практика України свідчить про те, що найчастіше такі випадки стосуються втрати військової техніки,

неналежного зберігання боєприпасів або невиконання наказів унаслідок халатного ставлення до обставин бойової ситуації.

Форс-мажорні обставини, у свою чергу, визначаються як непереборні події, що унеможливають виконання військовослужбовцем своїх обов'язків. Відповідно до статті 617 Цивільного кодексу України, форс-мажор охоплює події надзвичайного характеру, які неможливо передбачити чи запобігти, наприклад, природні катастрофи, військові дії, акти тероризму. У контексті кримінального права форс-мажор може бути підставою для виключення кримінальної відповідальності, якщо буде доведено, що особа діяла в умовах крайньої необхідності або за обставин, які виключали її здатність контролювати свої дії.

Практика військової юстиції в Україні демонструє труднощі у кваліфікації діянь, що виникають в умовах воєнного часу. Зокрема, у справі № 756/3241/22-к суд розглядав випадок втрати військової техніки під час артилерійського обстрілу. Захист наполягав на тому, що обставини справи підпадають під форс-мажор, оскільки військовослужбовець не міг передбачити точку ураження ворожих сил. Водночас судова експертиза вказала, що військовослужбовець мав наказ передислокувати техніку, але проігнорував вказівки командування, що свідчило про недбале ставлення до виконання обов'язків [2; 4].

У випадку злочинної недбалості військовослужбовець мав можливість передбачити наслідки своїх дій або бездіяльності, але проявив недостатню увагу або легковажність. Форс-мажорні обставини ж характеризуються відсутністю об'єктивної можливості уникнути певного результату, навіть за умови максимальної обережності з боку особи (рис. 1).

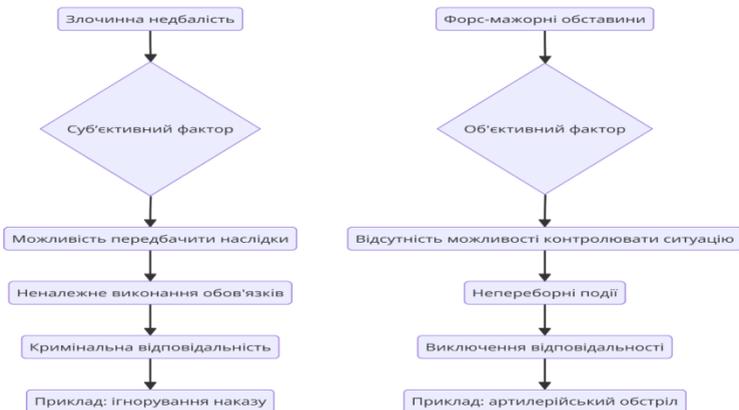

Рис. 1. Відмінності між злочинною недбалістю та форс-мажорними обставинами у військовій юстиції

Джерело: створено автором на основі джерел 2–4.

Як видно з наведеної схеми, основною відмінністю між злочинною недбалістю та форс-мажорними обставинами є суб'єктивний або об'єктивний характер ситуації. У випадку злочинної недбалості особа мала можливість передбачити наслідки своїх дій або бездіяльності, тоді як форс-мажорні обставини виключають контроль над ситуацією та, відповідно, кримінальну відповідальність. Таким чином, ключовим критерієм кваліфікації є наявність у військовослужбовця реальної можливості запобігти правопорушенню, що вимагає детального аналізу конкретних обставин справи.

Аналіз міжнародного досвіду дозволяє виявити різні підходи до кваліфікації військових злочинів, пов'язаних зі злочинною недбалістю та форс-мажорними обставинами. У військовій юстиції США злочинна недбалість військовослужбовців регулюється Uniform Code of Military Justice (UCMJ), зокрема статтею 92, яка передбачає покарання за недбале виконання наказів та військових розпоряджень. Судова практика США враховує психологічний стан військових під час бойових дій, проте встановлює високий стандарт відповідальності за збереження військового майна та дотримання дисципліни [5**Ошибка! Источник ссылки не найден.**].

НАТО у своїх стандартах керується принципом "duty of care", який зобов'язує командирів та особовий склад діяти з максимальною обережністю для запобігання втратам особового складу та техніки. Європейський Союз у рамках Європейської конвенції з прав людини наголошує на необхідності дотримання принципу пропорційності під час оцінки кримінальної відповідальності військовослужбовців, особливо в умовах воєнного стану.

Таким чином, розмежування злочинної недбалості та форс-мажорних обставин є критично важливим для правозастосовної практики в Україні, особливо у контексті війни. Необхідність чітких критеріїв оцінки вини військовослужбовців вимагає вдосконалення законодавства та його гармонізації з міжнародними стандартами.

Аналіз правозастосовної практики військових судів України свідчить про існування значних труднощів у кваліфікації діянь військовослужбовців, особливо в умовах воєнного стану. Вирішення питання щодо того, чи є певні дії проявом злочинної недбалості, чи вони відбулися в умовах форс-мажору, вимагає комплексного підходу, який враховує не лише формальні ознаки складу злочину, але й фактичні обставини справи.

Злочинна недбалість у військових злочинах передбачає можливість військовослужбовця запобігти негативним наслідкам, однак через халатне ставлення або відсутність належної пильності такі наслідки

настали. Форс-мажор, навпаки, виключає кримінальну відповідальність, оскільки ситуація була об'єктивно непереборною.

Таблиця 1

Приклади кваліфікації злочинної недбалості та форс-мажорних обставин у військовій сфері

Обставини	Кваліфікація	Судова практика
Військовослужбовець не евакуював техніку, знаючи про ймовірний обстріл	Злочинна недбалість	Постанова ВС у справі № 757/25827/22-к
Втрати особового складу через ворожий удар, що був непередбачуваним	Форс-мажор	Постанова ВАКС у справі № 621/872/23-к
Ігнорування наказу про укріплення оборонної лінії, що призвело до прориву	Злочинна недбалість	Постанова КАС у справі № 312/1128/24-к
Раптовий удар артилерії, що унеможливив виконання бойового завдання	Форс-мажор	Постанова ВС у справі № 412/9981/23-к

Джерело: створено автором

Воєнний стан створює особливі умови, в яких діють військово-службовці, що безпосередньо впливає на підходи до оцінки їхньої відповідальності. Військові дії передбачають підвищений рівень небезпеки та невизначеності, що вимагає більш зваженого підходу до кваліфікації дій військовослужбовців.

Таким чином, аналіз практики правозастосування демонструє, що кваліфікація злочинної недбалості у військовій сфері залежить від наявності можливості передбачити наслідки та впливу обставин, які могли обмежувати контроль над ситуацією. Воєнний стан вимагає зваженого підходу до оцінки провини військовослужбовців, що має бути враховано в подальшому вдосконаленні кримінального законодавства.

Висновки. Аналіз теоретичних та практичних аспектів кваліфікації злочинної недбалості та форс-мажорних обставин у військовій сфері дозволяє зробити кілька важливих висновків. Військова юстиція в умовах воєнного стану стикається з низкою викликів, зокрема, щодо встановлення суб'єктивної сторони правопорушення та визначення обставин, що виключають кримінальну відповідальність. Головним критерієм розмежування між злочинною недбалістю та форс-мажором залишається можливість військовослужбовця передбачити наслідки

своїх дій або бездіяльності та вплив об'єктивних обставин на прийняття ним рішень.

Судова практика України підтверджує, що в умовах бойових дій вирішальне значення має оцінка фактичних обставин справи та аналіз того, чи мав військовослужбовець реальну можливість уникнути негативних наслідків.

Для забезпечення справедливого правосуддя критично важливим є розмежування злочинної недбалості та форс-мажорних обставин, особливо в умовах війни. Правозастосовна практика повинна враховувати, що військовослужбовець може опинитися у ситуації, коли дотримання стандартних військових процедур об'єктивно неможливе. Водночас випадки свідомого нехтування обов'язками та порушення дисципліни мають отримувати належну правову оцінку для уникнення безкарності та підтримання боєздатності армії.

Таким чином, подальший розвиток військового кримінального законодавства України має бути спрямований на створення збалансованої системи, яка з одного боку захищатиме військовослужбовців, що діяли в умовах форс-мажору, а з іншого – забезпечуватиме невідворотність відповідальності за недбале ставлення до виконання службових обов'язків.

Література:

1. Кримінальний кодекс України: Закон України від 5 квітня 2001 р. № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25–26.
2. Постанова Верховного Суду у справі № 757/25827/22-к. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/7572582722>
3. Постанова Вищого антикорупційного суду у справі № 621/872/23-к. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/62187223>
4. Буткевич О. В. Військове право України : підручник. Київ : Юрінком Інтер, 2021. 512 с.
5. Хавронюк М. І. Проблеми застосування кримінального права України в умовах війни. Київ : Інститут держави і права ім. В. М. Коцького НАН України, 2023. 356 с.

ПОНЯТТЯ ВІЙСЬКОВИХ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

Митрофанов Ігор Іванович

*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри фундаментальних і галузевих юридичних наук
Кременчуцький національний університет
імені Михайла Остроградського
м. Кременчук, Україна*

Згідно зі статтею 17 Конституції України виконання функції захисту суверенітету та територіальної цілісності покладається на Збройні Сили України (далі – ЗСУ). На відміну від інших розділів Особливої частини Кримінального кодексу (далі – КК) України, ст. 401 розділу XIX містить законодавче визначення військових кримінальних правопорушення. Їхнє правильне тлумачення набуло критичної важливості після 24 лютого 2022 року, що спричинило суттєве зростання їхньої кількості. За даними Офісу Генерального прокурора України, динаміка реєстрації кримінальних правопорушень за Розділом XIX КК України (військові кримінальні правопорушення) демонструє значне зростання: 2021 р. – 3037; 2022 р. – 13 766; 2023 р. – 28 666; 2024 р. – 93 900. Цей сплеск призвів до того, що за результатами 2024 року військові кримінальні правопорушення посіли друге місце серед усіх категорій кримінальних правопорушень (після карних посягань проти власності). А вже за 10 місяців 2025 року вони посіли перше місце за кількістю облікованих випадків [1, с. 87].

Так, військовими визнаються кримінальні правопорушення проти встановленого законодавством порядку несення або проходження військової служби, вчинені військовослужбовцями, а також військовозобов'язаними та резервістами під час проходження зборів, передбачені розділом XIX (ст. 401 КК України). З цього визначення випливають три специфічні ознаки, які відмежовують військові кримінальні правопорушення від інших злочинів та правопорушень: 1) спеціальна кримінальна протиправність (правопорушення, передбачені винятково в Розділі XIX Особливої частини КК України); 2) родовий об'єкт – суспільні відносини у сфері забезпечення встановленого законодавством порядку несення або проходження військової служби [2, с. 184]; 3) спеціальний суб'єкт – тільки військовослужбовці, військовозобов'язані та резервісти під час проходження зборів. Для наявності складу військового кримінального правопорушення, крім загальних рис, необхідна

сукупність усіх трьох указаних ознак. Відсутність хоча б однієї з них елімінує склад військового кримінального правопорушення.

Діяння не кваліфікуються як військові кримінальні правопорушення, якщо вони: 1) не посягають на встановлений порядок несення військової служби, навіть якщо вчинені на території військової частини (наприклад, викрадення приватного майна, посягання на статеву свободу або на честь та гідність особи); 2) вчинені не спеціальним суб'єктом, які перелічені у ч. 2 ст. 401 КК України, а, наприклад, робітниками чи службовцями ЗСУ або інших військових формувань, навіть якщо посягають на військовий правопорядок (наприклад, умисне знищення військового майна); 3) не передбачені законодавством як військові кримінальні правопорушення (перехід військового на бік ворога в умовах воєнного стану або службове підроблення, вчинене військовою службовою особою). Такі діяння кваліфікуються як загальнокримінальні правопорушення.

Військова кримінальна протиправність означає, що діяння має містити один зі складів кримінальних правопорушень, зафіксованих ст.ст. 402–431 КК України. Ця ознака є унікальною, оскільки: 1) військові правопорушення охоплюють діяння винятково у сфері порушення порядку несення чи проходження військової служби; 2) вони пов'язані з порушеннями норм, визначених не лише КК України, а й у спеціальних правових актах (законах, положеннях, інструкціях), що регулюють порядок несення та проходження військової служби; 3) переважна більшість статей про військові кримінальні правопорушення мають бланкетні диспозиції. Це вимагає звернення до положень інших нормативних актів для з'ясування змісту порушення. Так, для притягнення до відповідальності за порушення правил поведіння зі зброєю (ст. 414 КК України) необхідно звертатися до Статуту гарнізонної та вартової служб, Статуту внутрішньої служби ЗСУ, відповідних Інструкцій Міністерства оборони чи МВС тощо. Щоб встановити склад військового кримінального правопорушення, слід визначити, чи було на суб'єкта покладено обов'язок діяти у певний спосіб або утриматися від певної поведінки відповідними актами законодавства. Винятком становлять кримінальні правопорушення, які мають ознаки так званих воєнних злочинів (ст.ст. 432–435 КК України: мародерство, погане поведіння з військовополоненими тощо), оскільки вони порушують норми міжнародного гуманітарного права. Також особливим є діяння, передбачене ст. 435¹ КК України («Образа честі і гідності військовослужбовця, погроза військовослужбовцю»), яке може бути вчинене загальним суб'єктом.

Друга ключова ознака військових кримінальних правопорушень полягає в тому, що вони посягають на встановлений законодавством

(Конституцією України, військовими статутами, Законами України «Про військовий обов'язок і військову службу», «Про Службу безпеки України» й іншими нормативно-правовими актами) порядок несення або проходження військової служби. Військовий правопорядок є системою правил, що регулюють загальну життєдіяльність та бойову діяльність військових підрозділів. Його основні компоненти включають порядок: підлеглості та військової честі; проходження військової служби; експлуатації озброєння, військової техніки та користування військовим майном; несення спеціальних служб (бойове чергування, вартова, патрульна тощо); зберігання військової таємниці; здійснення повноважень військовими службовими особами; виконання військового обов'язку в бою та в інших особливих умовах; дотримання законів і звичаїв ведення війни.

Хоча вітчизняне законодавство не містить чіткого розмежування, поняття «несення» та «проходження» військової служби мають різну сутність. Так, несення військової служби – це діяльність, сфокусована на виконанні основних, переважно бойових завдань, для яких створено підрозділ, що охоплює виконання обов'язків бойового чергування, внутрішньої, вартової (вахтової) та патрульної служб у визначений період часу; проходження військової служби – це ширше поняття, яке стосується виконання військовослужбовцем професійних обов'язків у складі військових формувань. Воно включає несення служби разом із виконанням інших службових обов'язків, а також періоди перебування у відрадженні, відпустці, на лікуванні, або у полоні. Порядок проходження служби детально регулюється, зокрема, Главою IV Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу».

Суб'єктами військових кримінальних правопорушень (Розділ XIX КК України) є особи, які мають спеціальний статус – військовослужбовці та, за певних умов, військовозобов'язані та резервісти (ч. 1 ст. 401 КК України). Не можуть бути суб'єктами військових кримінальних правопорушень: 1) допризовники (особи, які підлягають взяттю на військовий облік) та призовники (особи, які взяті на військовий облік); 2) особи, яких не було взято на військовий облік або яких було знято чи виключено з військового обліку (ст. 37 Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу»); працівники ЗСУ й інших військових формувань, які не є військовослужбовцями (наприклад, цивільний персонал, особи, що проходять альтернативну (невійськову) службу); 3) атестований особовий склад Національної поліції України, оскільки на них не поширюється дія військових статутів, за винятком поліцейських поліції особливого призначення, які під час дії воєнного стану залучені до безпосередньої участі у бойових діях (вони можуть підлягати відповідальності за окремі статті Розділу

XIX (абз. 2 ч. 2 ст. 401 КК України); 4) працівники Спеціалізованої прокуратури у сфері оборони.

Військовозобов'язані, які перебувають у запасі, можуть бути суб'єктами військових кримінальних правопорушень лише під час проходження навчальних, перевірочних або спеціальних зборів (ч. 8 ст. 2 та Глава V Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу»). Резервісти також можуть вчиняти військові кримінальні правопорушення під час проведення навчальних зборів (ст.ст. 26¹, 26², 29). В особливий період особи, звільнені з військової служби, зараховуються до оперативного резерву. В особливий період резервісти призиваються на військову службу, а військовозобов'язані виконують військовий обов'язок у запасі відповідно до законодавства, що регулює порядок проходження військової служби в особливий період.

Особа є суб'єктом військових кримінальних правопорушень з моменту початку та до моменту закінчення проходження військової служби (ст. 24 Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу»). Для призваного на військову службу під час мобілізації початком служби є день відправлення у військову частину з ТЦК і СП (територіального центру комплектування та соціальної підтримки). Складання військової присяги не пов'язується з початком проходження військової служби. На військову службу приймаються особи, які досягли 18 років (для строкової служби), але добровольці (зокрема курсанти) можуть бути зараховані з 16 або 17 років. Важливим є і граничний вік перебування на військовій службі, в запасі чи резерві (від 45 до 65 років), досягнення якого унеможливує набуття статусу військовослужбовця.

Військові кримінальні правопорушення можуть вчиняти військові таких формувань: ЗСУ – основне військове формування, на яке покладено оборону та захист суверенітету України; Служба безпеки України; Державна прикордонна служба України; Національна гвардія України; Державна спеціальна служба транспорту; Державна служба спеціального зв'язку та захисту інформації України; інші військові формування, утворені відповідно до законів України: Управління державної охорони України; добровольці Сил територіальної оборони (ТрО). Крім того, відповідальності можуть підлягати «інші особи, визначені законом» (ч. 2 ст. 401 КК України). Сюди належать військовослужбовці перелічених формувань, які на час виконання певних завдань працюють на штатних посадах в інших організаціях, підприємствах чи установах (наприклад, направлення військовослужбовців СБУ чи ГУР до державних підприємств, офіцерів Міноборони до дипломатичних установ, медичних працівників до цивільних лікарень тощо).

Література:

1. Митрофанов І. І. Кримінально карані посягання на військове майно. *Věda a perspektivy*. 2025. № 11(54). С. 87–98.
2. Митрофанов І. І. Правовий захист військового майна: покарання та проблеми кваліфікації. *Věda a perspektivy*. 2025. № 10(53). С. 174–187.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-580-1-33>

ДЕЯКІ ПРОБЛЕМИ ЗАСТОСУВАННЯ СТ. 299 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ «ЖОРСТОКЕ ПОВОДЖЕННЯ З ТВАРИНАМИ» (ЗА МАТЕРІАЛАМИ СУДОВОЇ ПРАКТИКИ)

Оробець Костянтин Миколайович

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри кримінально-правової політики

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

м. Харків, Україна

Ефективність реалізації правових норм значною мірою залежить від якості відповідних положень нормативно-правових актів, у яких вони формально закріплюються. Вплив мають і власні тенденції правозастосовної діяльності.

Така залежність простежується, зокрема, при реалізації кримінально-правової норми щодо відповідальності за жорстоке поводження з тваринами. Практика застосування ст. 299 Кримінального кодексу (далі – КК) України є досить неоднозначною. І це при тому, що кількість відповідних суспільно небезпечних діянь за останні роки має стійку негативну тенденцію до зростання. Так, за даними Офісу Генерального прокурора, якщо у 2022 р. загалом було обліковано 150 кримінальних правопорушень за ст. 299 КК, то у 2023 р. – 174, у 2024 р. – 188, а за січень-жовтень 2025 р. – вже 623 кримінальних правопорушення [1].

Проведений аналіз оприлюднених матеріалів судової практики дозволяє виокремити такі проблемні моменти у застосуванні ст. 299 КК України.

1. Неврахування того, що жорстоке поводження з тваринами, вчинене активним способом, відповідно до чинної редакції ст. 299 КК України підлягає кваліфікації за ч. 3, а не ч. 1. Так, згідно з різними вироками були кваліфіковані за ч. 1 ст. 299 КК такі дії винних, як-то: постріл у kota

з пневматичної рушніці [2]; удушення собаки мотузкою [3]; нанесення корові не менше дев'яти ударів гострим лезом металічної частини сапи [4]; нанесення вістрям вил декількох ударів собаці [5]; нанесення за допомогою сокири не менше восьми хаотичних ударів по голові та тулубу собаки [6] тощо. У всіх зазначених та інших подібних випадках мав місце активний спосіб жорстокого поводження з хребтними тваринами, тож учинені дії мали бути кваліфіковані за ч. 3 ст. 299 КК України. Що стосується ч. 1 ст. 299 КК, то вона охоплює лише пасивний спосіб жорстокого поводження – бездіяльність у вигляді невиконання винним своїх обов'язків щодо догляду за тваринами [7, с. 447].

Крім усунення досить поширених помилок у правозастосовній діяльності, на наш погляд, вдосконалення потребує і законодавче формулювання. Зокрема, посилання на «дії, передбачені частиною першою або другою цієї статті», що міститься у ч. 3 ст. 299 КК, слід визнати неточним, оскільки, по-перше, дія є активною формою поведінки, й тому доцільніше було вжити більш широкий за значенням термін «діяння», по-друге, активний спосіб вчинення як ознака особливо кваліфікованого складу стосується не всіх форм діянь, зазначених у ч. 1, а тільки жорстокого поводження та порушення правил транспортування тварин, адже нацьковування тварин одна на одну, пропаганда, публічні заклики, поширення матеріалів не можуть бути вчинені пасивним способом (бездіяльністю).

2. Через закріплення у санкціях ч.ч. 1-4 ст. 299 КК України конфіскації тварини, що стала предметом кримінального правопорушення, цей кримінально-правовий захід нерідко розуміється як додатковий вид покарання. Наприклад, в одному з вироків суд визнав недоречним «застосування додаткового покарання» – конфіскації тварини – «з огляду на ту обставину, що предмет даного злочину не належить на праві власності обвинуваченому» та «враховуючи те, що тварина (собака) внаслідок вчиненого ОСОБА_4 злочину загинула» [8].

На нашу думку, у зв'язку з тим, що предмети кримінального правопорушення, яке передбачене ст. 299 КК, далеко не завжди належать на праві власності винному (зокрема, безпритульні, дикі тварини, тварини, що належать іншій особі), їх конфіскація не узгоджується з визначенням конфіскації майна як додаткового виду покарання. З ч. 1 ст. 59 КК України випливає, що конфіскації майна як виду покарання не повинні підлягати предмети, які були незаконно набуті засудженим; належать на праві власності іншим, крім засудженого, особам; не підлягають передачі у власність держави (наприклад, підлягають знищенню) [9, с. 340]. У випадку, коли конфіскація майна передбачена в

санкції статті Особливої частини КК як обов'язкове додаткове покарання, суд може відмовитися від її призначення лише з підстав, передбачених у ч. 2 ст. 69 КК [10, с. 451]. Крім того, жорстоке поводження з тваринами (за ч.ч. 1 і 2 ст. 299 КК – повністю, за ч.ч. 3 і 4 – крім діянь, вчинених з корисливих мотивів) не належить до тих кримінальних правопорушень, за які конфіскація майна взагалі може бути встановлена (ч. 2 ст. 59 КК). Отже, конфіскація тварини має розглядатися як інший захід кримінально-правового характеру – спеціальна конфіскація предмета кримінального правопорушення (п. 3 ч. 1 ст. 96² КК). Закріплення її в санкції статті виглядає зайвим.

3. Надзвичайно широке застосування звільнення від відбування призначеного покарання, що ґрунтується на висновку про недоцільність фактичного застосування до винного конкретних правообмежень. Причому таке звільнення розповсюджене незалежно від кваліфікації кримінального правопорушення за тією чи іншою частиною ст. 299 КК. Такий стан справ може свідчити про невідповідність видів та (або) розмірів покарань, закріплених у санкціях, оцінці ступеня суспільної небезпечності вчинених діянь (у широкому значенні, включаючи пов'язані з вчиненим діянням особливості особи винного [11, с. 122]) на правозастосовному рівні. Загалом, надмірна питома вага звільнених від відбування покарання осіб слугує індикатором потреби у вдосконаленні санкцій ч.ч. 1–4 ст. 299 КК, переважно в напрямку додавання альтернативних видів основних покарань. Такими видами могли б виступати штраф у відповідному розмірі (залежно від тяжкості злочину), громадські, виправні роботи, пробаційний нагляд. Ці доповнення в разі їх запровадження мають дозволити судам обирати той вид (і міру) покарання, призначення й відбування якого засудженим були б доцільними з точки зору досягнення цілей покарання і відповідності суспільній небезпечності вчиненого, та супроводжуватися послідовним розумним скороченням кількості звільнених від відбування покарань винних.

Ураховуючи викладене, доцільно запропонувати такі зміни до ст. 299 КК України: у ч. 3 уточнити, що активний спосіб стосується жорстокого поводження або порушення правил транспортування тварин; з санкцій ч.ч. 1–4 виключити конфіскацію тварини (остання й так за можливості має бути вилучена як предмет кримінального правопорушення в порядку спеціальної конфіскації), додати альтернативні менш суворі основні види покарань.

Література:

1. Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування. *Офіс Генерального прокурора*. URL:

<https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2> (дата звернення: 30.11.2025).

2. Вирок Теплодарського міського суду Одеської області від 19 грудня 2022 р. Справа № 516/247/22. Провадження № 1-кп/516/20/22. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107924129> (дата звернення: 30.11.2025).

3. Вирок Коломийського міськрайонного суду Івано-Франківської області від 23 жовтня 2023 р. Справа № 346/1991/23. Провадження № 1-кп/346/464/23. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/114335071> (дата звернення: 30.11.2025).

4. Вирок Шишацького районного суду Полтавської області від 27 грудня 2024 р. Справа № 551/1325/24. Провадження № 1-кп/551/112/24. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/124112446> (дата звернення: 30.11.2025).

5. Вирок Міжгірського районного суду Закарпатської області від 31 липня 2025 р. Справа № 302/774/25. Провадження № 1-кп/302/126/25. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/129204512> (дата звернення: 30.11.2025).

6. Вирок Дніпровського районного суду Дніпропетровської області від 10 вересня 2025 р. Справа № 175/12262/25. Провадження № 1-кп/175/1495/25. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/130088663> (дата звернення: 30.11.2025).

7. Кримінальне право України: Особлива частина : підручник / за ред. В. Я. Тація, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. 6-те вид., перероб. і допов. Харків : Право, 2020. 768 с.

8. Вирок Міжгірського районного суду Закарпатської області від 24 червня 2024 р. Справа № 302/551/24. Провадження № 1-кп/302/94/24. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/120342589> (дата звернення: 30.11.2025).

9. Оробець К. М. До питання про кримінально-правовий статус спеціальної конфіскації. *Актуальні проблеми кримінальної відповідальності* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 10–11 жовт. 2013 р. / редкол. : В. Я. Тацій (голов. ред.), В. І. Борисов (заст. голов. ред.) та ін. Харків : Право, 2013. С. 338-341. URL: https://ivpz.kh.ua/wp-content/uploads/2019/02/zbirnik_konf_2013.pdf (дата звернення: 30.11.2025).

10. Велика українська юридична енциклопедія : у 20 т. Том 17 : Кримінальне право / редкол.: В. Я. Тацій (голова), В. І. Борисов (заст. голови) та ін. Харків : Право, 2017. 1064 с.

11. Оробець К. Властивості суб'єктів злочину за кримінальним правом України. *Підприємництво, господарство і право*. 2006. № 2. С. 121–125.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-580-1-34>

ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ КВАЛІФІКАЦІЇ САМОВІЛЬНОГО ЗАЛИШЕННЯ ВІЙСЬКОВОЇ ЧАСТИНИ ПІД ЧАС ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ

Солодуха Вікторія Сергіївна

*студентка 1 курсу факультету права, гуманітарних і соціальних наук,
Кременчуцький національний університет
імені Михайла Остроградського
м. Кременчук, Україна*

В умовах триваючої збройної агресії проти України питання дотримання військової дисципліни набуло критичного значення. Зростання кількості кримінальних проваджень за військовими статтями Кримінального кодексу (далі – КК) України зумовило необхідність переосмислення підходів до кваліфікації діянь, передбачених ст. 407 КК України, що полягають в самовільному залишенні військової частини або місця служби.

Проблема полягає в тому, що норма застосовується в надзвичайних умовах правового режиму воєнного стану, коли не всі випадки відсутності військовослужбовця на службі є наслідком умисного ухилення. Водночас держава має забезпечити баланс між захистом обороноздатності та дотриманням прав військовослужбовців.

Метою цієї роботи є аналіз чинного законодавства, судової практики Верховного Суду та судів першої інстанції щодо кваліфікації кримінального правопорушення, передбаченого ст. 407 КК України, визначення проблемних аспектів і розроблення пропозицій для вдосконалення правозастосування.

Частина 1 ст. 407 КК України встановлює покарання за самовільне залишення військової частини або місця служби військовослужбовцем строкової служби, а також нез'явлення його вчасно без поважних причин на службу у разі звільнення з частини, призначення або переведення,

нез'явлення з відрадження, відпустки або з лікувального закладу тривалістю понад три доби, але не більше місяця, у виді тримання у дисциплінарному батальйоні на строк до двох років або позбавлення волі на строк до трьох років. У разі, якщо відсутність триває: 1) понад десять діб, але не більше місяця, або хоч і менше десяти діб, але більше трьох діб повторно протягом року, то діяння кваліфікується за ч. 2 ст. 407 КК України, 2) понад місяць, – за ч. 3 ст. 407 КК України [1].

Об'єктом кримінального правопорушення є встановлений порядок проходження військової служби, що полягає в обов'язку військовослужбовця перебувати на службі. Це кримінальне правопорушення є триваючим і вважається закінченим з моменту фактичного залишення частини без дозволу. Під час воєнного підвищується суспільна небезпека таких дій, але водночас виникає потреба у врахуванні об'єктивних факторів (поранення, евакуація, втрата зв'язку, бойові дії), які можуть включати склад кримінального правопорушення. У цьому аспекті застосовується принцип індивідуалізації відповідальності, закріплений у ст. 65 КК України.

Верховний Суд (Касаційний кримінальний суд, ККС ВС) у своїх рішеннях неодноразово наголошував на обов'язку військовослужбовців залишатися на службі в особливий період, незалежно від обставин. Так, Постановою ККС ВС від 20 квітня 2023 року (справа № 748/1376/20) ухвалив рішення, згідно з яким закінчення строку контракту не звільняє військовослужбовця від обов'язку перебувати на службі в особливий період [2]. Постановою ККС ВС від 4 лютого 2025 року (справа № 470/795/23) підтвердив, що суб'єктом злочину за ст. 407 КК України може бути військовослужбовець-резервіст, призваний під час мобілізації [3]. Верховний Суд чітко встановив, що під час особливого періоду військовослужбовець, включно з резервістами, зобов'язаний виконувати свої обов'язки до офіційного наказу про звільнення, а будь-яка спроба самовільно залишити службу до цього моменту є злочином за ст. 407 КК України.

Показовим є вирок Барського районного суду Вінницької області від 4 серпня 2023 року у справі за ч. 5 ст. 407 КК України [4]. Суд визнав винним військовослужбовця, який залишив частину на 36 днів без поважних причин, однак, врахувавши його участь у бойових діях, втрату побратимів та добровільне повернення, застосував ст. 75 КК України (звільнення з випробуванням). Такі рішення демонструють гуманістичний підхід: суди визнають суспільну небезпеку діянь, але індивідуалізують покарання, виходячи з обставин, які зумовили порушення порядку несення служби. Аналіз Єдиного державного реєстру судових рішень показує, що у 2023–2025 роках понад 60% вироків за

ст. 407 КК України завершилися призначенням умовного терміну, що свідчить про спробу збалансувати покарання та реалії фронтних умов.

Верховний Суд у вже згаданій постанові № 748/1376/20 підкреслив, що ключовим критерієм розмежування за ст. 407 та 408 КК України є наявність мети ухилитися від служби назавжди. У випадку, коли військовослужбовець залишає частину без такого наміру, але на тривалий час – діяння кваліфікується за ст. 407 КК України. Однак на практиці органи досудового розслідування нерідко помилково інкримінують дезертирство без належного обґрунтування умислу, що призводить до порушення принципу справедливості. Враховуючи це, необхідно прийняти методичні рекомендації для слідчих органів і прокурорів щодо критеріїв відмежування складів військових кримінальних правопорушень. Слід урахувати рішення Європейського суду з прав людини у справі «Engel and Others v The Netherlands» (1976), де зазначено, що дисциплінарні та кримінальні санкції у військовій сфері мають бути пропорційними тяжкості діяння [5].

Хоча ч. 5 ст. 407 КК України вже встановлює підвищену кримінальну відповідальність за самовільне залишення військової частини в умовах воєнного стану або в бойовій обстановці, на практиці виникають труднощі з її однаковим тлумаченням. Суди по різному визначають, чи достатньо самого факту запровадження воєнного стану для кваліфікації за ч. 5 ст. 407 КК України, чи необхідно додавати, що військовослужбовець перебував у безпосередній бойовій обстановці [6, с. 108–111]. Частина судів (зокрема, за прикладом постанови ККС ВС від 20 квітня 2023 року у справі №748/1376/20) визначає, що наявність воєнного стану є самостійною кваліфікуючою ознакою. Інші ж рішення вимагають доказів реальної участі підрозділу у бойових діях, що створює неоднаковість практики.

Крім того, залишається відкритим питання оцінки поважних причин відсутності військовослужбовця. Закон не містить визначення цього поняття, тому воно трактується судами вільно. Доцільно закріпити орієнтовний перелік таких причин у відомчих нормативних актах – наприклад, у наказах Міністерства оборони України чи Генерального штабу. До них можуть належати: поранення, контузія, евакуація, загибель побратимів, втрата зв'язку, тимчасове перебування в медичному закладі або самостійна евакуація з району бойових дій.

Таким чином, проблемою не є відсутність законодавчої норми про воєнний стан, а нестача єдиного підходу до її застосування та відсутність нормативно визначених критеріїв поважності причин відсутності, що ускладнює однакове правозастосування під час воєнного стану.

Зарубіжна практика показує схожі підходи. У США Uniform Code of Military Justice (§85 – §87) розрізняє самовільне залишення частини та дезертирство, залежно від тривалості та мотиву [7]. У Великій Британії згідно з Armed Forces Act 2006 відсутність менше 7 днів вважається дисциплінарним проступком, понад 7 – кримінальним правопорушенням [8]. У Німеччині §15 Військового кримінального кодексу передбачає покарання лише за умови умисного ухилення [9]. Український підхід загалом відповідає цим стандартам, однак потребує більшої гнучкості у період воєнного стану.

Отже, судова практика свідчить, що у період воєнного стану тлумачення ст. 407 КК України має бути системним – із врахуванням воєнних ризиків, стану здоров'я та психологічного стану військово-службовця. Верховний Суд фактично встановив презумпцію відповідальності для всіх осіб, мобілізованих до частин, навіть без проходження ВЛК. Потрібно доповнити ст. 407 КК України пунктом, що передбачає врахування об'єктивних обставин, які виключають склад злочину. Доцільним є офіційне узагальнення практики Пленуму Верховного Суду щодо відмежування складів ст.407 КК України та ст. 408 КК України. Для зміцнення військової дисципліни важливо зберігати баланс між необхідністю покарання та гуманістичним підходом до оцінки мотивів поведінки військовослужбовця.

Література:

1. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 15.11.2025).
2. Постанова Касаційного Кримінального суду у складі Верховного Суду від 20 квітня 2023 року у справі № 748/137620. URL: <https://zakononline.ua/court-decisions/show/110428143> (дата звернення: 15.11.2025).
3. Постанова ККС ВУ від 4 лютого 2025 року у справі № 470/795/20. URL: <https://iplex.com.ua/doc.php?regnum=124968449&red=100003404cbad7e60b66066731527cfc038059&d=5> (дата звернення: 15.11.2025).
4. Вирок Барського районного суду Вінницької області від 4 серпня 2023 року. URL: <https://youcontrol.com.ua/catalog/court-document/109069151/> (дата звернення: 15.11.2025).
5. Engel and Others v. The Netherlands (1976) – European Court of Human Rights. URL : <https://ips.ligazakon.net/document/ES015129> (дата звернення: 15.11.2025).
6. Митрофанов І. І. Проблеми реалізації кримінальної відповідальності за вчинення військових злочинів в бойовій обстановці. *Науковий*

вісник Ужгородського національного університету. Серія : Право. 2015. Випуск 33. Том 2. С. 108–111.

7. Uniform Code of Military Justice (USA) – § 85–§ 87. URL : <https://ihl-databases.icrc.org/en/national-practice/uniform-code-military-justice-us-code-title-10-chapter-47-1950> (дата звернення: 15.11.2025).

8. Armed Forces Act 2006 (UK) – section 8–15. URL: <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2006/52/contents> (дата звернення: 15.11.2025).

9. Wehrstrafgesetz (WStG) – German Military Penal Code, §15. URL: <https://collections.nlm.nih.gov/catalog/nlm:nlmuid-101667445-bk> (дата звернення: 15.11.2025).

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-580-1-35>

СУЧАСНІ РИЗИКИ ПОШИРЕННЯ ЗБРОЇ В УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Стасишин Анастасія Сергіївна

*здобувач вищої освіти факультету правоохоронної діяльності
Національна академія Державної прикордонної служби України
імені Богдана Хмельницького (військова частина 9960)
м. Хмельницький, Україна*

Ніколаєнко Тетяна Богданівна

*доктор юридичних наук, професор, полковник юстиції професор
кафедри теорії права та кримінально-процесуальної діяльності
факультету правоохоронної діяльності
Національна академія Державної прикордонної служби України
імені Богдана Хмельницького (військова частина 9960)
м. Хмельницький, Україна*

В умовах глибокої трансформації безпекового середовища, що розпочалася з 2014 року й суттєво загострилася у 2022 році після повномасштабного вторгнення РФ до України масштаби незаконного обігу зброї в Україні викликають занепокоєння. Запровадження воєнного стану, мобілізація, забезпечення фронту та територій, що наближені до фронту вогнепальною зброєю, боєприпасами вплинули, з однієї сторони, на механізм державного контролю за обігом цих предметів та, з іншої сторони, створили ґрунт для формування розгалуженої сітки незаконного ринку зброї. У цих умовах обіг зброї

почав сприйматися не лише необхідність забезпечення фронту засобами ведення війни, але й як негативне явище, яке в умовах воєнного стану отримало неабияке розповсюдження у різних верствах населення [1; 2].

Воєнний стан суттєво вплинув на доступність зброї, її географію та способи незаконного переміщення. На початковому етапі повномасштабної війни в Україні на міжнародному рівні домінували побоювання щодо масштабності як обігу зброї у державі, так і її незаконному ввезенні до держав ЄС. Такі думки лунали у заявах представників Європолу щодо ризику накопичення запасів зброї вздовж кордонів з метою її подальшого нелегального вивезення [3]. Водночас представники ЄС із питань зовнішньої та безпекової політики, спираючись на наявні дані, наголошували, що твердження про масовість переміщення зброї через державний кордон України (її контрабанду) мають ознаки пропагандистських наративів і не підтверджуються системними доказами [4]. Ця позиція узгоджується і з висновками експертів Глобальної ініціативи проти транснаціональної організованої злочинності, які вказують, що переміщення зброї з України до інших держав в умовах війни є складною, ризикованою та економічно малопривабливою для злочинців, тому основні обсяги зброї накопичуються всередині держави. У зв'язку з цим можна вести мову, що воєнний стан, з однієї сторони, вплинув на контрабанду зброї в Україні, з іншої сторони, сформував внутрішній ринок обігу зброї, орієнтованого на внутрішнього споживача.

Особливий вимір впливу воєнного стану – це зміна суспільного ставлення до володіння зброєю. Збройна агресія та воєнні дії на території держави об'єктивно посилили запит на самооборону та суб'єктивне відчуття необхідності мати зброю «на випадок загрози». Дані Small Arms Survey свідчать, що майже половина українських чоловіків уже мають або хотіли б мати вогнепальну зброю [5, с. 6]. У контексті воєнного стану це означає, що поширення потенційної бази попиту на нелегальну зброю є, проте не всі охочі можуть отримати її у легальний спосіб, а частина бажаючих, які легально мали цю зброєю (під час воєнних дій/операцій) у складі військових підрозділів, надалі прагнуть залишити її у своєму розпорядженні. Тому воєнний стан опосередковано впливає на рівень на масштаби зростання незаконного обігу зброї через поєднання як об'єктивного насичення зброєю держави, так і суб'єктивної прагнення та готовності значної частини населення її мати/зберігати.

У юридичній літературі незаконний обіг зброї розуміють як умисні дії з виробництва, збуту, передачі, придбання, заволодіння, зберігання, носіння, перевезення, переміщення, ввезення/вивезення на/з території

держави, розповсюдження, зберігання, застосування, використання зброї, які здійснюються з порушенням законодавчо встановлених правил [2, с. 11]. У контексті воєнного стану масштаб таких діянь зростає, насамперед, на територіях ведення бойових дій та прилеглих до них територій, де щоденна військова реальність розвиває межу між «штатною» зброєю, що використовується у бойових завданнях, і тією, яка поступово виходить із легального обігу й потрапляє до цивільних або кримінальних структур.

Воєнний стан у сучасних умовах водночас актуалізував роль волонтерів, які здійснюють логістичну підтримку військових підрозділів, доставляють обладнання, спорядження, іноді супроводжують вантажі з озброєнням або мають до них побічний доступ. У переважній більшості випадків така діяльність волонтерів залишається законною й суспільно корисною, проте в окремих випадках у поєднанні з корисливими мотивами у взаємодії з корумпованими військовослужбовцями вона, на жаль, перетворюється на нелегальний канал переміщення зброї з районів бойових дій до інших регіонів й потенційно – за кордон. Тому воєнний стан в умовах сьогодення, може використовуватись як умова сприяння для розширення «сірої зони» руху матеріальних ресурсів окремими недобросовісними учасниками волонтерських мереж.

Підсумовуючи вищевикладене, можна констатувати, що воєнний стан в Україні істотно збільшив масштаби незаконного обігу зброї, насамперед, за рахунок об'єктивного розширення доступу до неї та суб'єктивного прагнення населення до збройного самозахисту

Формується внутрішній ринок нелегальної зброї, де ключовими «постачальниками» стають окремі військовослужбовці, демобілізовані, які пов'язані з криміналітетом особи та окремі учасники волонтерських мереж, які здатні забезпечити логістику її переміщення.

Література:

1. У порту штурмує. Організована злочинність в Одесі після російського вторгнення: стаття. Global Initiative Against Transnational Organized Crime. 5 вересня 2023 року. URL: <https://surl.li/fcktmh>
2. Розслідування незаконного обігу вогнепальної зброї та вибухових речовин: методичні рекомендації / В. В. Крижна, В. В. Арешонков, О. М. Стрільців та ін. 2-ге вид. Київ, 2020. 89 с.
3. Europol warnt vor Waffenschmuggel. ORF.at: news. Veröffentlicht 21 Juli 2022. URL: <https://orf.at/stories/3277394/>
4. Шкурко Д. Пітер Стано. Вся інформація від росії щодо «контрабанди зброї» з України є масованою пропагандою і брехнею. *Ukrinform.ua*. URL: <https://surl.lu/rvzzyu>

5. Гергелі Хідег. Від конфлікту до наслідків: Майже половина українських чоловіків хотіли б мати вогнепальну зброю або вже її мають. Оновлена інформація щодо ситуації. *SmallArmsSurvey*, Geneva, Switzerland, грудень 2023. URL: <https://surl.li/ywtjak>

НАПРЯМ 7. КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ТА КРИМІНАЛІСТИКА. СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-580-1-36>

ЗУПИНЕННЯ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ПРОБЛЕМИ ПРАВОЗАСТОСУВАННЯ ТА ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ

Застрожнікова Катерина Сергіївна
*аспірант кафедри кримінального права і процесу
Державний податковий університет
м. Ірпінь, Україна*

В умовах системної дестабілізації, спричиненої війсьним станом, закон надає можливість зупинення досудового розслідування у випадках, за яких його проведення чи закінчення, а також звернення до суду з обвинувальним актом, клопотанням про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, чи клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності є об'єктивно неможливим (абз. 7 ч. 1 ст. 615 КПК України). Законодавець фактично визнає допустимість юридичного «заморожування» розслідування за відсутності фізичних або технічних умов для його продовження. Дане рішення має оформлюватися вмотивованою постановою прокурора з детальним викладом обставин, які перешкоджають його продовження. Належне обґрунтування причин зупинення дозволяє мінімізувати негативний ефект та забезпечити збереження процесуальної безперервності завдяки проведенню слідчих (розшукових) дій (далі – С(Р)Д) до моменту зупинення, що надалі дозволить швидко відновити провадження.

Розглядаючи питання зупинення досудового розслідування в умовах воєнного стану, доречно зазначити, що його правове регулювання передбачене як главою 23 КПК України, яка встановлює загальні підстави та процедури зупинення, так і розділом IX¹ КПК України. Поділ відповідних норм між різними структурними частинами КПК України формує специфічну регулятивну конкуренцію, що зумовлює практичні та теоретико-догматичні складнощі. Зокрема, суттєвою є різниця у визначенні суб'єкта, уповноваженого ухвалювати рішення щодо зупинення розслідування. Так, відповідно до ч. 4 ст. 280

КПК України досудове розслідування зупиняється на підставі вмотивованої постанови прокурора або слідчого, дізнавача за погодженням з прокурором, але у випадку, передбаченому абз. 7 ч. 1 ст. 615 КПК України, виключне право на винесення відповідної постанови має лише прокурор. Це свідчить про існування спеціальної норми за критерієм темпоральної дії, про що справедливо зауважує М. В. Тишин [1, с. 286]. На нашу думку, в умовах дії правового режиму воєнного стану імперативне звуження кола процесуальних суб'єктів є виправданим з погляду збереження рівноваги між потребами публічного інтересу та гарантіями процесуальної легітимності.

На сьогодні зупинення досудового розслідування згідно з положеннями ст. 615 КПК України здебільшого відбувається у зв'язку з наявністю таких підстав, як: перебування підозрюваного на військовій службі, що об'єктивно ускладнює його виклик та участь у процесуальних діях [2]; тимчасове перебування підозрюваного на окупованій території, що унеможливорює вручення повідомлення про підозру, допит чи обрання запобіжного заходу [3]; відсутність учасників провадження (захисника, потерпілого тощо) [4]; фактична неможливість проведення окремих експертних досліджень [5].

У разі зупинення досудового розслідування на зазначених вище підставах потрібно враховувати загальні процесуальні гарантії та специфіку правового режиму воєнного стану. Зокрема, після винесення мотивованої постанови про зупинення досудового розслідування прокурор зобов'язаний виконати наступні дії: надіслати копію постанови стороні захисту, потерпілому, представнику юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, як тільки з'явиться така можливість; поінформувати зазначених осіб про їх право на оскарження даної постанови слідчому судді; у разі неможливості негайного інформування учасників провадження, зафіксувати спроби здійснення такого інформування у відповідних процесуальних документах або через технічні засоби. З метою забезпечення послідовності правозастосування, а також уніфікації процесуальних норм пропонуємо абз. 7 ч. 1 ст. 615 КПК України доповнити наступним реченням: «Постанова прокурора про зупинення досудового розслідування надсилається стороні захисту, потерпілому, представнику юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження за першої можливості. Учасникам провадження роз'яснюється право на її оскарження в порядку, передбаченому частиною четвертою цієї статті».

На жаль, на практиці під час проведення досудового розслідування трапляються випадки формального, а іноді й маніпулятивного використання положень абз. 7 ч. 1 ст. 615 КПК України, які надають слідчому або прокурору право зупинити досудове розслідування

у зв'язку з неможливістю виконання процесуальних дій в умовах воєнного стану. Зокрема, сторона обвинувачення часто зловживає цією нормою, посилаючись на сам факт запровадження воєнного стану та відповідні його побічні наслідки, але в інших провадженнях у тому ж слідчому підрозділі аналогічні розслідування продовжуються на загальних підставах, що свідчить про вибіркове тлумачення обставин і застосування норми.

Зазначені дії слід кваліфікувати як зловживання процесуальними правами з метою штучного продовження строків досудового розслідування поза межами, установленими законодавством. З огляду на положення ст.ст. 28, 219 та 615 КПК України, такий період фіктивного зупинення провадження має враховуватися до загального строку досудового розслідування, оскільки він не підтверджений об'єктивними та належно задокументованими підставами. Суди повинні оцінювати фіктивне зупинення розслідування як істотне порушення вимог процесуального закону. Установлення факту зловживання в межах підготовчого судового засідання створює підстави для закриття кримінального провадження у зв'язку з порушенням строків досудового розслідування відповідно до п. 10 ч. 1 ст. 284 КПК України.

Слід окремо звернути увагу на один ключовий обов'язок прокурора, пов'язаний із забезпеченням процесуальної безперервності кримінального провадження. Зокрема, у випадку, коли підозрюваний перебуває під вартою, прокурор до моменту зупинення досудового розслідування має ініціювати продовження строку тримання під вартою відповідно до вимог ст. 199 КПК України. Даний обов'язок є необхідним етапом перед прийняттям рішення про зупинення розслідування. Цей підхід застосовується з метою запобігання необґрунтованому триманню особи під вартою у випадках, коли розслідування буде фактично зупинене на невизначений строк через обставини воєнного стану.

Відновлення досудового розслідування здійснюється в порядку ст. 282 КПК України в разі зникнення підстав для його зупинення, зокрема, у випадках припинення чи скасування воєнного стану, обміну підозрюваного як військовополоненого або зриву такого обміну, появи можливості подальшого проведення досудового розслідування за таких умов, а також у разі необхідності проведення С(Р)Д чи інших процесуальних дій.

Література:

1. Тишин М. В. Забезпечення прокурором допустимості доказів в умовах воєнного стану. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2022. № 2. С. 282–287.

2. Ухвала слідчого судді Личаківського районного суду м. Львова від 7 лип. 2022 р. у справі № 463/4755/22. URL: <https://verdictum.ligazakon.net/document/105194992>

3. Ухвала слідчого судді Богодухівського районного суду Харківської області від 5 лип. 2022 р. у справі № 613/2082/21. URL: <https://verdictum.ligazakon.net/document/105112433>

4. Ухвала слідчого судді Придніпровського районного суду м. Черкаси від 24 квіт. 2022 р. у справі № 711/2098/22. URL: <https://verdictum.ligazakon.net/document/104622422>

5. Ухвала слідчого судді Дніпропетровського районного суду Дніпропетровської області від 27 трав. 2022 р. у справі № 175/1120/22. URL: <https://verdictum.ligazakon.net/document/104500801>

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-580-1-37>

ДЕРЖАВНИЙ І ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ ПРИМУС: ПРИРОДА ТА МЕЖІ

Тарасюк Сергій Миколайович

*доктор філософії, керуючий партнер АО «Тарасюк і Партнери»
м. Київ, Україна*

Держава, виконуючи свої функції, мусить не лише забезпечувати дотримання прав і свобод людини, а й застосовувати примус як інструмент управління суспільством. Історичний досвід свідчить, що будь-яке суспільство не може існувати без системи впливу, яка допомагає врегульовувати поведінку його членів, запобігати порушенням та підтримувати правопорядок. Як зазначав Ш. Л. Монтеск'є, вагомим завданням держави є силове примушення окремих членів суспільства коритися і дотримуватися законів як для збереження загального блага, так і примирення соціальний суперечностей чи правового розв'язання [1, с. 19].

Концепція прав і свобод людини завжди пов'язана з проблемою застосування примусу. У межах кримінального провадження примус постає необхідним інструментом для ефективного розслідування кримінальних правопорушень та притягнення винних до відповідальності. Загалом необхідність державного примусу зумовлюється не лише правовими реаліями, а й криміногенною ситуацією. У 2025 р. Україна посіла 162-ге місце зі 163 у світовому рейтингу безпеки [2], що доводить проблему загострення злочинності. За офіційною

статистикою Офісу Генпрокурора за перші 9 місяців 2025 р. Зареєстровано 473,7 тис. кримінальних правопорушень, що в 1,24 рази більше, ніж рік тому за цей же період [3]. Суттєво зросла кількість злочинів, учинених з використанням вогнепальної зброї: у перші п'ять місяців 2023 р. було зафіксовано 141 випадок, за аналогічний період 2024 р. – 621 [4], а за дев'ять місяців 2024 р. загальна кількість зареєстрованих кримінальних правопорушень становила 529 755 випадків [5].

Слід зазначити, що примус є виключно прерогативою держави, яку представляють уповноважені органи та посадові особи. Жоден інший суб'єкт не має права самостійно вживати заходів примусу чи застосовувати покарання до правопорушників. Особи, вина яких доведена у передбаченому законом порядку, зобов'язані підкоритися законним вимогам держави. Ці законодавчі приписи вказують не лише на авторитет держави, а й на її спроможність підтримувати баланс, стабільність і правопорядок у суспільстві. Застосування заходів примусу з боку держави доводить її здатність захищати права людини, реалізовувати механізми покарання правопорушників та відновлювати порушені права.

Будь-який примус з боку держави щодо конкретної особи застосовується відповідно до правових норм, установлених цією державою, але передбачається, що ці норми виражають інтереси всього суспільства і ним схвалені. Водночас обсяг примусового впливу на таку особу не має перевищувати мінімально необхідного рівня, який є достатнім досягнення для цілей державного примусу.

Доречно зауважити, що державний примус не є явищем статичним – він трансформується разом з розвитком суспільства та правової системи. Демократичні погляди в становленні громадянського суспільства сприяють звуженню меж примусового впливу, проте наявність загроз, таких як війна чи вчинення протиправних діянь, навпаки, розширює ці межі. За таких умов примус поступово витісняє інші інструменти правової політики.

Державний примус загалом є багатовимірною правовою категорією, що охоплює різноманітні форми впливу держави на суспільство та окремих індивідів. В. Оргинський державний примус визначає як сукупність заходів владного зовнішнього впливу, спрямованих на примушення суб'єктів права до певної поведінки [6, с. 10]. Т. Є Зелькіна вважає, що державний примус нормативно закріпленим впливом держави на волю суб'єктів, який спрямовується на їх підпорядкування інтересам суспільства і держави. Державний примус набуває характеру правового лише за умов, за яких держава в разі нормативно-правового регулювання суспільних відносин зводить волю частини суспільства, що домінує (а в демократичній правовій державі – волю народу), у ранг

державний, установлює засоби для примусового впливу, які мають забезпечити підпорядкованість цій волі всіх членів суспільства [7, с. 44].

Регулювання державного примусу на законодавчому рівні встановлює суворі межі його застосування шляхом забезпечення державного контролю та усунення можливостей ужиття заходів примусу у випадках, які не передбачені законом, і в порядку, який суперечить закону. Державний примус втрачає свій правовий статус у разі відсутності нормативної основи для його реалізації, тобто, свавілля чи насильство не можуть вважатися державним примусом у правовому розумінні.

У науковій літературі важливим аспектом вважається розмежування правового і неправового, легітимного та нелегітимного примусу. Так, закріплений у нормах права легітимний примус у разі порушення прав людини або засади верховенства права може трансформуватися в неправову форму. Історичним прикладом такої трансформації можна назвати діяльність каральних органів ВЧК, ОГПУ, НКВС чи КДБ, які, незважаючи на наявне законодавство свого часу, застосовували неприйнятні методи, що суперечать сучасному уявленню про права людини. Нелегітимний і неправовий примус, зокрема зловживання владою чи корупція, також підривають авторитет державних інституцій та створюють загрози для стабільності суспільного порядку [8, с. 71, 72].

Таким чином, державний примус застосовується в різних сферах, зокрема ми розглянемо кримінальне провадження. У цій сфері одним з різновидів державного примусу є кримінальний процесуальний примус, який застосовується виключно в межах і порядку, визначених процесуальним законодавством.

Наукове обговорення щодо природи кримінального процесуального примусу зводиться до того, що цей інститут посідає важливе місце серед правових механізмів державного примусу. На думку О. І. Ситайла, застосування кримінального процесуального примусу у визначених законом випадках у ході кримінального провадження має чітко передбачені гарантії щодо обов'язковості виконання приписів органів, які наділені владними повноваженнями, захисту від осіб, які порушують відповідні приписи та створюють загрози для задоволення суспільних чи особистих потреб. Держава в особі визначених у законі державних органів та уповноважених службових осіб ставить певну особу в таке становище, за якого вона позбавляється вибору щодо окремих дій чи поведінки, крім варіанта, запропонованого владними суб'єктами [9, с. 25, 26]. Х. М. Грицак вважає, що кримінальний процесуальний примус являє собою відповідь на порушення чи дії, які безпосередньо становлять загрозу правам та свободам інших осіб (держави), це законна репресивна діяльність з боку уповноважених органів держави,

спрямованих на виявлення, фіксацію, мінімізація або ж нейтралізацію негативних проявів суспільної поведінки [10, с. 148].

На нашу думку кримінальний процесуальний примус можна визначити як комплекс правових заходів, що застосовуються державними органами, уповноваженими службовими особами з метою забезпечення належного виконання обов'язків учасниками провадження, запобігання правопорушенням, а також досягнення ефективного та справедливого правосуддя.

Від чіткого й послідовного застосування кримінального процесуального примусу, від умов, підстав, порядку та меж його застосування залежить і виконання завдань кримінального провадження, і вдале розкриття кримінальних правопорушень, і притягнення до кримінальної відповідальності винних осіб. Примус може застосовуватися відносно будь-яких осіб, які мають офіційний процесуальний статус або не мають такого статусу, але вважається допустимим лише в суворо встановлених законом випадках. Примус обов'язково повинен мати правову основу, тимчасовий характер, мету, пропорційну (відповідну) спричиненій у майбутньому шкоді, не повинен ґрунтуватися на будь-якій дискримінації, бути під контролем суду, мати механізм поновлення порушених прав і свобод, а також передбачені законодавством механізми оскарження незаконних дій. Таким чином, кримінальний процесуальний примус фактично виконує подвійне завдання: з одного боку, він забезпечує відновлення правопорядку і захист суспільних інтересів, а з іншого – сприяє ефективному здійсненню та функціонуванню кримінального провадження, гарантуючи справедливість та правову визначеність.

Література:

1. Корнієнко Г. П. Обґрунтування прав людини: від класичного до сучасного лібералізму. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер. : Юриспруденція*. 2019. № 37. С. 18–21.

2. Глобальний індекс світу 2025: Ізраїль та Україна увійшли до десятки найнебезпечніших країн світу. URL: <https://ukr.co.il/hlobalnyj-indeks-svitu-2025-izrail-ta-ukraina-uvijshly-do-desiatky-najnebezpechnishykh-krain-svitu/>

3. Як виглядає на фоні Європи рівень злочинності в Україні під час війни. URL: <https://cripo.com.ua/gangsters/yak-vyglydaye-na-foni-yevropy-riven-zlochynnosti-v-ukrayini-pid-chas-vijny/>

4. Війна в Україні: яка ситуація зі злочинністю? URL: <https://zn.ua/ukr/internal/vijna-v-ukrajini-jaka-situatsija-zi-zlochinnistju.html>

5. Найменше злочинів. Стало відомо, які області найбезпечніші в Україні. URL: <https://www.rbc.ua/rus/news/naumentshe-zlochiviv-stalovidomo-ki-oblasti-1731071621.html>

6. Ортинський В. Погляд на державний примус у контексті європейської інтеграції України. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. 2018. № 889. С. 4–11.

7. Зелькіна Т. Є. Обмеження майнових прав осіб у кримінальному провадженні на стадії досудового розслідування : дис. ... д-ра філософії. К., 2021. 291 с.

8. Шевчук О. М. Засоби державного примусу у правовій системі України : дис. ... канд. юрид. наук. Одеса, 2003. 187 с.

9. Ситайло О. І. Застава як захід забезпечення кримінального провадження: дис. ... канд. юрид. наук. К., 2021. 208 с.

10. Грицак Х. М. Правова природа заходів забезпечення кримінального провадження через реалізацію процесуального примусу. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2018. № 4. С. 148–150.

DPO <https://doi.org/10.36059/978-966-397-580-1-38>

ПРОЦЕСУАЛЬНІ ГАРАНТІЇ ЗАХИСТУ ПРАВА ВЛАСНОСТІ ПРИ ВИРІШЕННІ ПИТАННЯ ПРО СПЕЦІАЛЬНУ КОНФІСКАЦІЮ

Якових Є. В.

*доктор філософії в галузі «Право»,
доцент кафедри кримінального процесу та криміналістики
Одеський державний університет внутрішніх справ
м. Одеса, Україна*

<https://orcid.org/0009-0000-2670-6501>

У тезах актуалізується питання процесуальних гарантій у випадках втручання держави у право власності при вирішенні питання про застосування спеціальної конфіскації та вирішення питання про долю речових доказів (принцип пропорційності, забезпечення належного балансу між легітимною метою втручання та засобами її досягнення, принцип правової визначеності) та ін.

Кримінальне судочинство становить сферу, в якій перетинаються гарантії дотримання фундаментальних прав людини, суспільний інтерес у забезпеченні справедливості та функції держави як гаранта правопорядку та захисту прав і свобод інших учасників відносин.

В межах цього складного балансу прав і обов'язків особливого значення набувають процесуальні гарантії, що відіграють провідну роль у захисті прав і свобод учасників кримінального провадження. Серед таких гарантій особливе місце посідають конвенційні механізми захисту права власності, які мають суттєве значення у межах кримінального провадження, зокрема в ситуаціях, коли проведення слідчих (розшукових) дій супроводжується тимчасовим вилученням майна, накладенням арешту на активи чи їх конфіскацією, вирішення питання про речові докази, здійснення спеціальної конфіскації. Відповідно до статті 1 Першого протоколу до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, кожна фізична та юридична особа володіє правом мирно користуватися своїм майном, а позбавлення власності допускається лише в суспільних інтересах і за умов, визначених законом та узгоджених із загальними принципами міжнародного права. [1].

За умов порушення особою прав та свобод інших фізичних чи юридичних осіб, державних або суспільних інтересів, або надбання у власність майна в незаконний спосіб, чинним законодавством передбачено вилучення майна, накладення арешту, спеціальна конфіскація майна, що належить на праві власності певній особі.

Водночас і в таких випадках втручання держави у право власності має відповідати низці ключових принципів, сформованих у практиці Європейського суду з прав людини. Насамперед йдеться про принципи пропорційності, забезпечення належного балансу між легітимною метою втручання та засобами її досягнення, а також про принцип правової визначеності. Це передбачає, що будь-яке обмеження права власності повинно бути чітко обґрунтованим законом, переслідувати суспільно значиму мету й не виходити за межі необхідного з огляду на обставини конкретної справи.

Для застосування спеціальної конфіскації у передбачений законом спосіб органи досудового розслідування, прокуратура зобов'язані довести злочинне походження майна, або використання його для схилення іншої особи до вчинення кримінального правопорушення, або використання його як засіб вчинення кримінального правопорушення. За відсутності належних і допустимих доказів того, що вилучене майно було отримане обвинуваченим у результаті вчинення інкримінованого йому правопорушення, а також якщо відповідне обвинувачення у цій частині не було висунуте, підстави для застосування спеціальної конфіскації відсутні.

Обов'язок обґрунтувати підстави для застосування спеціальної конфіскації лежить виключно на стороні обвинувачення, яка повинна чітко визначити, яке саме майно підлягає спеціальній конфіскації – грошові кошти, цінності чи інші активи – та довести, чи вживалися

заходи забезпечення кримінального провадження щодо відповідного майна з метою гарантування можливості застосування спеціальної конфіскації у майбутньому.

У рішенні від 25 січня 2012 року № 3-рп/2012 КСУ вказав, що «одним із елементів верховенства права є принцип пропорційності, який у сфері соціального захисту означає, зокрема, що заходи, передбачені в нормативно-правових актах, повинні спрямовуватися на досягнення легітимної мети та мають бути співмірними з нею» [2].

Верховний Суд зауважує, що при «застосуванні спеціальної конфіскації суд повинен не лише послатися на наявність для цього формальних підстав, передбачених у КК, але й переконатися, що таке застосування не порушуватиме «справедливу рівновагу між вимогами загального інтересу і з захисту фундаментальних прав осіб», покладаючи на особу «надмірний індивідуальний тягар» [3]. На практиці суди доволі неоднозначно підходять до тлумачення «надмірності тягаря» та «справедливості рівноваги».

КСУ у своєму рішенні від 29 червня 2010 року у справі № 1-25/2010 зазначив, що «одним із елементів верховенства права є принцип правової визначеності, у якому стверджується, що обмеження основних прав людини та громадянина і втілення цих обмежень на практиці допустиме лише за умови забезпечення передбачуваності застосування правових норм, встановлених такими обмеженнями. Тобто, обмеження будь-якого права повинне базуватися на критеріях, які дадуть змогу особі відокремлювати правомірну поведінку від протиправної, передбачати юридичні наслідки своєї поведінки» [4]. Натомість кримінально-процесуальні приписи, що розмежовують випадки застосування спеціальної конфіскації та вирішення питання про долю речових доказів не визначають чіткого порядку застосування спеціальної конфіскації, як заходу кримінально-правового характеру, і вирішення питання про долю речових доказів, як кримінально-процесуального заходу. Частина 9 ст. 100 КПК України визначає, що «питання про спеціальну конфіскацію та долю речових доказів і документів, які були надані суду, вирішується судом під час ухвалення судового рішення, яким закінчується кримінальне провадження» [5], а.п.п.1-6-1 цієї ж частини містить перелік предметів, щодо яких можуть вирішуватися питання як про спеціальну конфіскацію, так і в контексті визначення долі речових доказів, що не сприяє правовій визначеності в цьому питанні – в яких випадках вирішувати питання про спеціальну конфіскацію, а коли – про долю речових доказів. Свідченням тому є й судова практика.

Верховний Суд у Постанові від 27.09.2021 р. у справі № 466/5842/20, зазначив наступне: «ураховуючи те, що у санкції ч. 1 ст. 369 КК передбачено покарання у виді позбавлення волі, а також

виходячи з положень ч. 1 ст. 96-1 КК, спеціальна конфіскація до вилучених у засудженого грошових коштів у цьому випадку може бути застосована. Цим виключається альтернативна можливість вирішення питання про вилучення вказаних коштів у власність держави в порядку, визначеному у ст. 100 КПК, щодо вирішення долі речових доказів. Неправомірна вигода є предметом, а не знаряддям вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 369 КК. Тому за наявності для того підстав неправомірна вигода могла бути конфіскована за рішенням суду на підставі п. 5 ч. 9 ст. 100 КПК» [6].

Таким чином, якщо сторона обвинувачення у справі посилається виключно на ст. 100 КПК України, і в клопотанні відсутня вказівка на ст.ст. 96-1, 96-2 КК, тобто – на необхідність застосування положень матеріального закону щодо спеціальної конфіскації, суд може конфіскувати майно як знаряддя вчинення злочину, навіть якщо мали б бути застосовані положення ст.ст. 96-1, 96-2 КК України. Але якщо таке питання (про застосування спеціальної конфіскації за нормами матеріального права) ставиться прокурором тільки в стадії апеляційного оскарження, з посиланням вже на ст.ст. 96-1, 96-2 КК України, при цьому в першій інстанції не була належним чином визначена правова процедура такої конфіскації (а лише посилання на ст. 100 КПК), в межах якої прокурор просив конфіскувати майно в дохід держави, а ст. 100 КПК (як щодо речових доказів) не підлягає застосуванню, апеляційний суд не уповноважений застосувати спеціальну конфіскацію як кримінально-правовий захід, оскільки це вважатиметься погіршенням становища обвинуваченого.

З зазначеного слід зробити висновок, що в чинному КПК України не визначено чітких процесуальних гарантій захисту прав власності (правова визначеність, пропорційність та рівновага) в аспекті здійснення процедури спеціальної конфіскації та вирішення питання про долю речових доказів.

Література:

1. Протокол до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод : Протокол Ради Європи від 20.03.1952 : станом на 17 лип. 1997 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_535#Text

2. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням правління Пенсійного фонду України щодо офіційного тлумачення положень статті 1, частин першої, другої, третьої статті 95, частини другої статті 96, пунктів 2, 3, 6 статті 116, частини другої статті 124, частини першої статті 129 Конституції України, пункту 5 частини першої статті 4 Бюджетного кодексу України, пункту 2 частин :

Рішення Конституц. Суду України від 25.01.2012 № 3-рп/2012. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v003p710-12#Text>

3. Постанова Верховного Суду від 04.11.2020р. у справі № 236/3696/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/92692226>

4. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) абзацу восьмого пункту 5 частини першої статті 11 Закону України «Про міліцію» : Рішення Конституц. Суду України від 29.06.2010 № 17-рп/2010. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v017p710-10#Text>

5. Кримінально-процесуальний кодекс України: Закон від 13 квіт. 2012 року № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>

6. Постанова Верховного Суду від 27.09.2021р. у справі № 466/5842/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/100063329>

НАПРЯМ 8. СУДОУСТРІЙ, ПРОКУРАТУРА ТА АДВОКАТУРА. МІЖНАРОДНЕ ПУБЛІЧНЕ ПРАВО

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-580-1-39>

ПИТАННЯ РЕФОРМУВАННЯ АДВОКАТУРИ УКРАЇНИ У ЗВІТАХ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ КОМІСІЇ ЗА 2023–2025 РОКИ У МЕЖАХ ПАКЕТА РОЗШИРЕННЯ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Заболотний Олег Миколайович

*аспірант кафедри адміністративного та конституційного права
Навчально-наукового інституту права, правоохоронної діяльності
та психології Пенітенціарної академії України,
м. Чернігів, Україна,
голова Кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури
Чернігівської області*

Процес вступу України до Європейського Союзу (далі – ЄС) включає переговори про вступ. Під час переговорів, розділених по блоках і главах, країна готується до впровадження законів та стандартів ЄС.

Із лютого 2020 року діє оновлена методологія переговорів щодо вступу до ЄС. Тепер переговорні розділи розбиті на шість тематичних блоків: «Основи», «Внутрішній ринок», «Конкуренція та розвиток інклюзивності», «Озеленення, транспорт та енергетика», «Ресурси, сільське господарство і політика згуртованості», «Зовнішні відносини». Переговори щодо кожного блоку відкриваються після того, як країна досягне необхідних показників [1].

Блок «Основи» включає такі розділи як «23. Судова влада та фундаментальні права» і «24. Правосуддя, свобода й безпека». Особливістю блоку «Основи» є те, що переговори щодо нього відкриваються першими і закриваються останніми, а прогрес у цьому блоці визначає загальний темп переговорів [1].

У звіті Європейської Комісії (вищого органу виконавчої влади ЄС, далі – ЄК) від 08.11.2023 (далі – Звіт 2023 року) адвокатури України було виділено лише один абзац на 27 сторінці, у якому вказано наступне: «Незалежна, професійна та підзвітна адвокатура є ключовою передумовою для доступу до правосуддя та функціонуючої ринкової економіки. Адвокатура в Україні потребує реформи. Закон про адвокатуру слід привести у відповідність до Конституції, чинних

європейських стандартів та належної практики. Зокрема, систему самоврядування та управління ресурсами адвокатури слід удосконалити, зробити більш прозорою та підзвітною. Кваліфікаційні та дисциплінарні процедури для адвокатів потребують значних удосконалень як у законодавстві, так і на практиці. Процес допуску до професії залишається слабким та схильним до корупційних ризиків, що підриває довіру до професії та її незалежність.» [2, с. 27].

Слід зазначити, що вживання настільки лаконічних й абстрактних тверджень як «адвокатура ... потребує реформи», «закон ... слід привести у відповідність до ...», «систему ... слід удосконалити...», «процедури для адвокатів потребують значних удосконалень...», «процес допуску ... залишається слабким...» не дає можливості зрозуміти те, які ж саме недоліки наявні на даний час в адвокатурі та системі адвокатського самоврядування, а також чому нинішнє українське законодавство про адвокатуру слід змінити.

Зі змісту Звіту 2023 року не зрозуміло, чому нинішній Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» (далі – Закон) не відповідає Конституції України, бо не вказано жодного критерію такої невідповідності, а також не зазначено, які саме положення Закону не відповідають Конституції України, адже логічно, що в цілому весь Закон не може не відповідати Основному Закону, оскільки останній прийнято в 1996 році, а Закон прийнято у 2012 році із урахуванням базових положень про діяльність адвокатури, які закріплені в Конституції.

До того ж, у Конституції України засади функціонування адвокатури наводяться лише у ст. 59, п. 14 ч. 1 ст. 92, ч. 2 ст. 131, ст. 131², п. 16¹ Перехідних положень, але у Звіті 2023 року не вказано, яким саме приписам Конституції не відповідає Закон, а тому така критика Закону є по-суті необґрунтованою й голосливою.

Також у Звіті 2023 року відсутня деталізація щодо того, яким саме чином слід удосконалити систему адвокатського самоврядування, а також незрозуміло, що саме у цьому Звіті розуміли під «resource management of the Bar» – виключно питання фінансування органів адвокатського самоврядування й розпорядження коштами цих органів чи щось інше.

Окрім того, не вказано у Звіті 2023 року й те, при досягненні яких саме критеріїв система органів адвокатського самоврядування й управління ресурсами стане прозорою, і що взагалі слід розуміти під «прозорістю» адвокатури та органів адвокатського самоврядування.

Немає у Звіті 2023 року й чітких формулювань стосовно напрямків (шляхів) удосконалення кваліфікаційних і дисциплінарних процедур (тобто, процедур складення кваліфікаційного іспиту та здійснення

дисциплінарного провадження стосовно адвокатів). Оскільки у Звіті 2023 року вказано, що ці процедури потребують «значних» («significant») удосконалень, то це фактично свідчить про те, що ЄК вбачає в чинних процедурах наявність не якихось поодиноких незначних недоліків, а навпаки ці процедури потребують системного ґрунтовного перегляду. Однак, при цьому знову ж таки у Звіті 2023 року не наведено жодних конкретних прикладів недосконалості ані будь-якої зі статей 6 – 12, 33 – 42 Закону, ані таких розділів Закону як «Набуття права на заняття адвокатською діяльністю» і «Дисциплінарна відповідальність адвоката», а також не зазначено, які ж саме недоліки практичного застосування вказаних вище статей Закону є такими, що не відповідають європейським стандартам.

Такі узагальнені формулювання щодо напрямків реформування адвокатури України зумовили певне несприйняття Звіту 2023 року певними органами адвокатського самоврядування України. Це є наслідком того, що ЄК, критикуючи наявне законодавче регулювання діяльності адвокатури й системи адвокатського самоврядування в Україні, фактично не зазначає у жодному зі своїх звітів за 2023–2025 роки, конкретно якими вона бачить у майбутньому адвокатуру й адвокатське самоврядування в Україні з урахуванням вимог законодавства ЄС.

Тобто, ЄК слід не лише просто критикувати наявну систему, але й пропонувати конкретні напрями для проведення змін і реформ, які реально втілити в життя навіть в умовах воєнного стану, а не наводити абстрактні й ілюзорні твердження про те, що щось в адвокатурі недосконале, непрозоре, і що це треба незрозуміло як змінити чи удосконалити.

Водночас, такий же підхід ЄК щодо критики адвокатури України бачимо й у звіті цієї комісії від 30.10.2024 (далі – Звіт 2024 року), в якому зазначено таке: *«Протягом звітнього періоду не досягнуто жодного прогресу в реформі адвокатури. Відповідне законодавство ще не узгоджено з Конституцією, чинними європейськими стандартами та передовою практикою. Реформа має відбуватися після інклюзивних консультацій та бути спрямованою на перезавантаження органів Національної асоціації адвокатів України на основі прозорої процедури та суттєве покращення систем кваліфікації, прийому, дисциплінарного стягнення, фінансового управління та безперервного навчання»* [3, с. 31].

У цьому звіті знову ж таки вжито загальні фрази. При цьому деякі з них ще більше заплутують розуміння підходу ЄК до реформування адвокатури України, а деякі, навпаки, трохи покращили розуміння загального підходу цієї комісії до реформування.

Зокрема, якщо у Звіті 2023 року зазначалось, що саме один конкретний Закон потребує узгодженості з Конституцією, європейськими стандартами й передовою практикою, то у Звіті 2024 року уже вжито словосполучення «відповідне законодавство», а тому це вже викликає питання про те, чи не розширила Комісія вимоги щодо удосконалення законодавства й на Закон «Про безоплатну правову допомогу» та процесуальні кодекси, які визначають порядок представництва адвокатами фізичних і юридичних осіб.

У той же час у Звіті 2024 року формулювання «resource management» замінено на «financial management», що є більш зрозумілим, адже воно фактично стосується положень ст. 58 Закону щодо фінансового забезпечення органів адвокатського самоврядування.

При цьому у Звіті 2024 року з'явилися зауваження ЄК щодо чинної системи підвищення адвокатами кваліфікації й безперервного навчання, хоча й знову ж таки без конкретизації наявних недоліків чинної системи і бачення цієї системи в майбутньому; а також зазначено про необхідність перезавантаження органів НААУ (тобто, фактично вказано про необхідність проведення виборів до органів адвокатського самоврядування).

У звіті Європейської Комісії від 04.11.2025 (далі – Звіт 2025 року) зазначено, що *«Не досягнуто жодного прогресу в реформі адвокатури. Залишаються стурбовані зловживаннями дисциплінарними механізмами щодо адвокатів та нерівномірною дисциплінарною практикою. Національна асоціація адвокатів України (НААУ) досі не оголосила конкурс на членів Вищої ради юстиції за своєю квотою. Крім того, органи самоврядування адвокатури не провели виборів, незважаючи на закінчення терміну їхніх мандатів. Україні необхідно терміново розпочати комплексну реформу адвокатури з метою забезпечення створення органів НААУ на основі прозорості та надійної процедури, а також суттєвого покращення систем кваліфікації, прийому, дисциплінарної відповідальності, фінансового управління та безперервного навчання.»* [4, с. 33].

Слід погодитись із висновком ЄК про те, що жодного прогресу в реформуванні адвокатури за 2023 – 2025 роки не відбулось, адже за ці три роки до Закону були внесені лише незначні правки, які були зумовлені прийняттям інших законів. Однак, у цьому звіті ЄК знову продовжила зазначати про недоліки в системі адвокатури, не вказуючи при цьому жодних конкретних прикладів чи статистики, хоча у всіх трьох звітах за потреби ЄК наводила в певних випадках різні статистичні показники, у тому числі у виді схем) для наглядного обґрунтування власної позиції. Тому залишається лише здогадуватись, що саме мала на

увазі ЄК під «зловживаннями дисциплінарними механізмами» та «нерівномірною дисциплінарною практикою».

Водночас, слухними слід визнати зауваження ЄК про те, що НААУ досі не провела конкурс стосовно обрання з'їздом адвокатів Україні двох членів Вищої ради правосуддя за квотою адвокатури (ст. 131 Конституції України), адже навіть у період воєнного стану змогли організувати й провести для обрання членів ВРП свій з'їзд судді України.

Окрім того, твердження ЄК про необхідність проведення виборів до органів адвокатського самоврядування також заслуговують на увагу, адже проведення таких виборів у більшості регіонів України є можливим навіть в умовах дії воєнного стану, і навіть з урахуванням забезпечення повної безпеки для життя й здоров'я організаторів та учасників таких виборів, що підтверджується практикою проведення з'їзду суддів України під час дії воєнного стану.

Література:

1. Процес вступу до ЄС. Крок за кроком URL: https://enlargement.ec.europa.eu/document/download/a5c48bb2-779a-4d64-bf82-f1c4f6c18364_en?filename=Factsheet-EU-accession-process-EP2023-UKR.pdf&prefLang=de (дата звернення – 21.11.2025).

2. Ukraine 2023 Report. Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. URL: https://enlargement.ec.europa.eu/document/download/bb61ea6d-dda6-4117-9347-a7191ecfc3f_en?filename=SWD_2023_699%20Ukraine%20report.pdf (дата звернення – 21.11.2025).

3. Ukraine 2024 Report. Communication from the commission to the european parliament, the council, the european economic and social committee and the committee of regions. URL: https://enlargement.ec.europa.eu/document/download/1924a044-b30f-48a2-99c1-50edeac14da1_en?filename=Ukraine%20Report%202024.pdf (дата звернення – 21.11.2025).

4. Ukraine 2025 report. Communication from the commission to the european parliament, the council, the european economic and social committee and the committee of the regions. URL: <https://eu-ua.kmu.gov.ua/wp-content/uploads/EU-enlargement-.pdf> (дата звернення – 21.11.2025).

5. Конституція України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення – 21.11.2025).

6. Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17#Text> (дата звернення – 21.11.2025).

ПОЛІТИКО-ПРАВОВЕ ЗНАЧЕННЯ ПРИЄДНАННЯ ЛИТВИ ДО СПЕЦІАЛЬНОГО ТРИБУНАЛУ ЗА ЗЛОЧИН АГРЕСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ

Пилипенко Володимир Пилипович

*доктор юридичних наук, Заслужений юрист України,
доцент кафедри міжнародного та приватного права
проректор з наукової роботи,*

*Київський університет права Національної академії наук України
м. Київ, Україна*

<https://orcid.org/0000-0002-9560-2754>

Після початку повномасштабної агресії Російської Федерації проти України у 2022 році міжнародна спільнота зіткнулася з безпрецедентним викликом, що вимагав не лише політичної, а й чіткої юридичної реакції. Злочин агресії є одним із найбільш небезпечних міжнародних злочинів, оскільки створює передумови для вчинення всіх інших тяжких злочинів – воєнних злочинів, злочинів проти людяності та можливих актів геноциду. Юрисдикція Міжнародного кримінального суду щодо злочину агресії виявилася недостатньою через обмеження, пов'язані з необхідністю ратифікації Кампальських поправок [1]. Тому створення спеціального міжнародного органу *ad hoc* – Спеціального трибуналу – стало нагальною необхідністю. У 2025 році Україна та Рада Європи ухвалили історичне рішення про формування такого трибуналу [2], що стало важливою стадією у відновленні міжнародної законності.

Прикметно, що першою державою після України, що офіційно приєдналася до управлінського комітету трибуналу стала Литва[3]. Це рішення має глибокий політичний зміст. Литва демонструє послідовність, яка є характерною для її зовнішньої політики: відданість принципам міжнародного права, підтримку демократичних держав та засудження порушень суверенітету і територіальної цілісності. Юридично приєднання Литви забезпечує залучення до процесу створення трибуналу держави з високою міжнародною репутацією, що надає додаткової легітимності органу, який формується. Це також стимулює інші держави долучатися, створюючи ланцюговий ефект.

Спеціальний трибунал має унікальний статус, відмінний від Міжнародного кримінального суду. На відміну від МКС, який обмежений юрисдикційними вимогами Статуту, трибунал *ad hoc* створюється міжнародною угодою і має повноваження переслідувати

керівництво російської редерації за злочин агресії незалежно від членства РФ у міжнародних договорах. Це робить трибунал юридично дієвим інструментом. Він повертає до сучасності принципи, сформовані ще Нюрнберзьким військовим трибуналом, де агресія визнавалася найтяжчим міжнародним злочином, оскільки вона створює передумови для всіх інших злочинів. Таким чином, новий міжнародний трибунал не лише заповнює прогалину сучасної системи міжнародного правосуддя, а й підсилює міжнародно-правові механізми захисту миру.

Запуск трибуналу складається з кількох ключових етапів. Першим є формальне приєднання держав до Угоди. Другим – формування так званого Управлінського комітету (“Management Committee”), який визначає бюджет, організаційну структуру та кадрові питання. Попри те, що у Статуті трибуналу не встановлено мінімальної кількості держав, що мають приєднатися, академічні та аналітичні матеріали (зокрема – JusticeInfo.net) зазначають, що для створення «Enlarged Partial Agreement Management Committee» потрібна «sufficient number of states» – достатня кількість членів [4]. У різних експертних обговореннях фігурує число в 16 держав. Воно не є юридичною вимогою, але визначає практичний мінімум, достатній для забезпечення політичної та організаційної спроможності трибуналу. Це демонструє, що запуск трибуналу є не питанням формальності, а питанням міжнародної солідарності.

Після створення Управлінського комітету формується Секретаріат трибуналу. Сама ця структура забезпечує адміністративні та матеріально-технічні процеси – від підготовки приміщень до найму персоналу та координації міжнародної взаємодії. Наступним кроком є відбір суддів і прокурора. Міжнародна практика вимагає, щоб кандидати мали високий професійний досвід, бездоганну репутацію та відповідали етичним стандартам. Процедура конкурсного відбору гарантує незалежність трибуналу, що є ключовою умовою його легітимності. Потім ухвалюються правила процедури та доказування – документ, що стає «конституцією» суду, визначає порядок засідань, стандарти доказів, права сторін та інші процесуальні питання.

Восени 2025 року щонайменше 25 держав заявили про готовність підтримати трибунал. Це надзвичайно важливий міжнародно-політичний сигнал. Підтримка великої коаліції забезпечує не лише фінансову сталість трибуналу, а й підсилює його правову легітимність. Фактично трибунал стає продуктом міжнародного консенсусу, що унеможливило будь-які звинувачення у його «політичній спрямованості» чи «упередженості». Такий рівень підтримки свідчить про зміну міжнародних тенденцій – світ повертається до принципу невідворотності покарання за агресію.

Створення Спеціального трибуналу за злочин агресії є історичною подією. Це не просто реакція на війну проти України – це відновлення фундаментальних принципів міжнародного права. Саме тому, участь Литви стала важливим кроком, що прискорив формування трибуналу та сприяв розширенню міжнародної підтримки. Становлення трибуналу демонструє готовність світової спільноти не лише засуджувати агресію, а й карати її виконавців. Це формує нову епоху міжнародного правосуддя, де агресія знову стає «злочином проти миру», а не політичним ризиком без санкцій.

Література:

1. https://treaties.un.org/pages/viewdetails.aspx?src=treaty&mtdsg_no=xviii-10b&chapter=18&clang=_en
2. <https://www.coe.int/en/web/portal/-/ukraine-and-the-council-of-europe-sign-agreement-on-establishing-a-special-tribunal-for-the-crime-of-aggression-against-ukraine>
3. <https://x.com/LithuaniaMFA/status/1993739485725728863>
4. <https://www.justiceinfo.net/en/152324-ukraine-views-special-tribunal-aggression.html>

НАПРЯМ 9. АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЮРИСПРУДЕНЦІЇ

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-580-1-41>

ОСОБЛИВИЙ ПЕРІОД ЯК ПРАВОВИЙ КОНТЕКСТ ФУНКЦІОНУВАННЯ ПРАВООХОРОННОЇ СИСТЕМИ

Тарасенко Олександр Сергійович,
*кандидат юридичних наук, директор,
Департамент освіти, науки та спорту
Міністерства внутрішніх справ України
orcid.org/0000-0003-0369-520X
м. Київ, Україна*

Постає очевидним, що особливий період як правове явище формує досить специфічне середовище функціонування державних інститутів. Зазнають змін як нормативна складова, так і безпосередньо практичні механізми реалізації владних повноважень. На правоохоронну систему в таких умовах здійснюється особливе навантаження, адже саме на неї покладається завдання забезпечення правопорядку за одночасної зміни характеру загроз, темпів соціальних процесів та пріоритетів державної політики.

Водночас, на нашу думку, розглядаючи особливий період, слід розуміти, що мова йде про комплексний правовий контекст, який має власні часові межі, нормативне наповнення та функціональну логіку, які безпосередньо впливають на зміст і способи здійснення правоохоронної діяльності. Саме з такої позиції доцільно аналізувати зміни, які тягне за собою особливий період.

З огляду на це, для конкретизації меж нашого наукового пошуку доречним буде визначити змістовне наповнення та юридичну природу цього поняття.

У абзаці 12 статті 1 Закону України «Про оборону України» особливий період визначається як період, що настає з моменту оголошення рішення про мобілізацію (крім цільової) або доведення його до виконавців стосовно прихованої мобілізації чи з моменту введення воєнного стану в Україні або в окремих її місцевостях та охоплює час мобілізації, воєнний час і частково відбудовний період після закінчення воєнних дій [1].

Проте наведене визначення окреслює лише загальні часові та функціональні межі особливого періоду, однак не розкриває повною мірою механізмів його практичної реалізації. Для глибшого розуміння правової природи цього періоду вважаємо доцільним звернутися до Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію», у абзаці 4 статті 1 якого зазначено, що особливий період – це період функціонування національної економіки, органів державної влади, інших державних органів, органів місцевого самоврядування, сил оборони і сил безпеки, підприємств, установ і організацій, а також виконання громадянами України свого конституційного обов'язку щодо захисту Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України, що настає з моменту оголошення рішення про мобілізацію (крім цільової) або доведення його до виконавців стосовно прихованої мобілізації чи з моменту введення воєнного стану в Україні або в окремих її місцевостях та охоплює час мобілізації, воєнний час і час демобілізації після закінчення воєнних дій [2].

Котляренко О. П. та Агафонова Ю. П. влучно резюмують, що з огляду на аналіз цих двох термінів стає очевидно, що визначення особливого періоду, наведене в Законі України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію», є більш повним, а також охоплює час демобілізації після закінчення воєнних дій, хоча згідно Закону України «Про оборону України» він охоплює частково відбудовний період після закінчення воєнних дій [3, с. 617].

Так, аналіз наведених законодавчих дефініцій дозволяє нам дійти думки, що особливий період у правовому розумінні не зводиться виключно до фази активних воєнних дій. Вочевидь, він охоплює значно ширший часовий проміжок, у межах якого відбувається трансформація механізмів державного управління, змінюється сама логіка функціонування публічної влади та коригуються відповідні пріоритети.

Для правоохоронної системи така розширена за часовими межами модель означає функціонування в умовах підвищених вимог до стабільності, адаптивності та ефективності протягом усього періоду дії спеціального правового режиму, а не лише в момент його запровадження. Як зазначає Кобзар О. Ф., реалізація військовими формуваннями та правоохоронними органами своїх повноважень в умовах дії правового режиму воєнного стану має певні особливості, які полягають у потребі визначення сталих і співмірних пріоритетів захисту прав і свобод людини і громадянина як члена соціуму та індивіда, а також збереженні державного суверенітету та територіальної цілісності в масштабах держави [4, с. 127]. Тобто фактично це тягне за собою зміну звичних моделей діяльності: зростання нормативного навантаження, певне розширення дискреції, підвищення вимог до оперативності та

результативності. Водночас змінюється й сам характер правопорядку, який дедалі більше орієнтується на безпекові цілі та стабілізацію суспільних процесів.

Дручек О. В., Волушко О. М., Вакаров В. В. наводять перелік ознак правоохоронної діяльності в умовах дії такого специфічного правового режиму: а) державно-владний характер; б) правозастосовний характер; в) можливість реалізації лише уповноваженими суб'єктами (державними органами та посадовими особами) у межах наданих державою повноважень, із застосуванням лише законних заходів впливу та у встановленій процедурній формі; г) спрямування на попередження та протидію внутрішнім загрозам воєнного стану; г) обумовленість змісту завданням забезпечення законності і правопорядку, громадського порядку в умовах правового режиму воєнного стану [5, с. 48].

Наведені підходи дозволяють дійти висновку, що правоохоронна діяльність в умовах особливого періоду втрачає риси звичного для нас правозастосування і набуває комплексного, багатовимірного характеру. Поєднання підвищених безпекових вимог із необхідністю дотримання стандартів законності та прав людини зумовлює постійну напругу між оперативністю рішень і їх правовою вираженістю. Саме ця напруга стає визначальною характеристикою функціонування правоохоронної системи в особливий період.

На нашу думку, окреслені науковцями ознаки не лише фіксують формальні риси такої діяльності, а й відображають глибину змін її цільового спрямування. Вочевидь, правоохоронна система дедалі більше орієнтується на забезпечення стійкості держави та контроль внутрішніх ризиків. Це створює підґрунтя для узагальнення особливого періоду як самостійного правового контексту, у межах якого трансформуються як зміст правоохоронних функцій, так і підходи до їх реалізації.

Підсумовуючи, зазначимо, що особливий період виступає як цілісний правовий контекст, який, на жаль, докорінно змінює умови функціонування державних інститутів. Його юридична природа не обмежується лише фазою активних бойових дій, а охоплює складний часовий континуум, у межах якого відбувається глибока трансформація механізмів державного управління та зміщення акцентів у системі пріоритетів публічної влади. Зокрема для правоохоронної системи цей контекст означає перехід від стандартних моделей підтримання правопорядку до стратегії гарантування національної безпеки та внутрішньої стійкості держави. В умовах особливого періоду правоохоронна діяльність набуває специфічних рис: вона стає більш динамічною, орієнтованою на протидію загрозам воєнного характеру та вимагає від суб'єктів високого рівня адаптивності до постійних нормативних і практичних змін.

Література:

1. Про оборону України : Закон України від 06.12.1991. База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України : веб-сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12#Text>

2. Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію : Закон України від 21.10.1993. База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України : веб-сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3543-12#Text>

3. Котляренко О. П., Агафонова Ю. П. Правові аспекти взаємодії понять «воєнний стан» та «особливий період» за законодавством України. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2025. № 2. С. 615-620.

4. Кобзар О. Ф. Правоохоронна діяльність в Україні: особливості реалізації в умовах дії правового режиму воєнного стану. *Актуальні проблеми забезпечення державної безпеки* : матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції (25 жовтня 2024 року, Київський інститут Національної гвардії України). Київ, 2024. С. 126-128.

5. Дручек О. В., Волуйко О. М., Вакаров В. В. Правоохоронна діяльність в умовах правового режиму воєнного стану в Україні: особливості реалізації. *Науковий вісник Київського інституту Національної гвардії України*. 2024. №1. С. 43-51.

НОТАТКИ

НОТАТКИ

МАТЕРІАЛИ X МІЖНАРОДНОЇ
НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ

**«ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ ПРОБЛЕМИ
РЕАЛІЗАЦІЇ НОРМ ПРАВА»**

5 грудня 2025 р.

м. Кременчук, Україна

Підписано до друку 08.12.2025. Формат 60×84/16.
Папір офсетний. Гарнітура Times New Roman. Цифровий друк.
Умовно-друк. арк. 9,20. Тираж 100. Замовлення № 0126-007.
Ціна договірна. Віддруковано з готового оригінал-макета.

Українсько-польське наукове видавництво «Liha-Pres»
79000, м. Львів, вул. Технічна, 1
87-100, м. Торунь, вул. Лубіцка, 44
Телефон: +38 (050) 658 08 23
E-mail: editor@liha-pres.eu
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 6423 від 04.10.2018 р.